ספרי מוסר · ראשונים

תקון מדות הנפש

רבנו שלמה אבן גבירול

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

תקון מדות הנפש

רבנו שלמה אבן גבירול

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/תקון-מדות-הנפש/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

שיר פתיחה מאת המתרגם 4
הקדמת המחבר 4
חלק א 16
פרק א 16
פרק ב 18
פרק ג 20
פרק ד 21
חלק ב 22
פרק א 22
פרק ב 23
פרק ג 24
פרק ד 24
חלק ג 25
פרק א 25
פרק ב 26
פרק ג 28
פרק ד 28
חלק ד 29
פרק א 29
פרק ב 30
פרק ג 31
פרק ד 32
חלק ה 33
פרק א 33
פרק ב 34
פרק ג 34
פרק ד 35

שיר פתיחה מאת המתרגם

אָמַר הַמְתַרְגֵּם:

עָזֹב חִידוֹת יְשָׁנוֹת וַחֲדָשׁוֹת וְהִתְבּוֹנֵן בְּמִדּוֹת הַנְּפָשׁוֹת.
וּבָהֶם תִּמְצָאָה דַּעַת קְדוֹשִׁים וְכָל דִּבְרֵי גְּבוּרוֹת וַחֲלוּשׁוֹת.
וּבֵית מִדּוֹת זְנַח נָא וַעֲלִיּוֹת מְרֻוָחִים וְאַשְׁפָּר וַאֲשִׁישׁוֹת.
וּמִדּוֹת נַפְשֶׁךָ כּוֹנֵן וּבָם תַּעֲלֶה אֶל מַעֲלוֹת רוּחוֹת קְדוֹשׁוֹת.
וְדַע עֵת לֶאֱהֹב וּשְׂנֹא וְלִרְצוֹת וְלִכְעֹס וַעֲנוֹת רַכּוֹת וְקָשׁוֹת.
וְעֵת לָתֵת וְלִמְנֹעַ, וְעֵת לַעֲשׂוֹת וַעֲזֹב וְעֵת דַּבֵּר וְלַחֲשׁוֹת.
וְאָז תִּשְׁכּוֹן מְנוּחוֹת שַׁאֲנַנּוֹת וְתִהְיֶה שַׂלְוָנָן מִכָּל רְגָשׁוֹת.
וְתִמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב וּלְךָ תַּאֲוֹתֶיךָ יְהוּ בָּאוֹת וְחָשׁוֹת.

עַל דַּעַת הַחֲכָמִים הַקַּדְמוֹנִים אֲשֶׁר חִבֵּר הֶחָכָם הַגָּדוֹל, הַפִּילוֹסוֹף הַמֻּבְהָק ר' שְׁלֹמֹה בֶּן גְּ'בִירוֹל ז"ל מִמְּדִינַת סַרַקְסְטָה וְחִבְּרוֹ בִּלְשׁוֹן עֲרַב. בְּחֹדֶשׁ נִיסָן שְׁנַת תת"ה וְהֶעְתִּיקוֹ בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ הֶחָכָם ר' יְהוּדָה בֶּן תִּבּוֹן מֵרְמוֹן סְפָרַד בְּמִגְדּוֹל לוּנִיל שְׁנַת תתקכ"ז.

הקדמת המחבר

אָמַר הַמְחַבֵּר: יִתְבָּרַךְ הָאֵל הָעִזּוּז, וְהַגִּבּוֹר הַקָּרוֹב הָעוֹנֶה, הָאֶחָד הַקַּדְמוֹן הָרִאשׁוֹן הַנּוֹרָא, וְיִתְעַלֶּה לְאֵין קֵץ. וְאַחַר כָּךְ נֹאמַר כֵּן מִפְּנֵי שֶׁאָנַחְנוּ רוֹאִים אֶת הָאָדָם מִבְחַר בְּרוּאֵי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ יָדַעְנוּ כִּי הוּא עִנְיַן הַכַּוָּנָה בִּבְרִיאַת כָּל הַגּוּפוֹת וְהַהֲוָיוֹת. וְעוֹד כִּי הוּא שָׁוֶה וּמְכֻוָּן בְּמִזְגּוֹ מִכָּל בַּעֲלֵי חַיִּים. וְהוּא שֶׁנִּבְרָא מְתֻקָּן בְּצוּרָתוֹ וְנָאֶה בְּמַלֵּאכְתּוֹ מִכֻּלָּם, בַּעַל נֶפֶשׁ מְדַבֵּר פְּנִינָה חָכְמָה קַיֶּמֶת לֹא תִּפָּסֵד. וְלִמְּדוּ עַל זֶה הַמּוֹפְתִים הַנִּרְאִים שֶׁמּוֹרֶה עֲלֵיהֶם הַשֵּׂכֶל וְהַכְּתוּבִים אֲשֶׁר אֵינָם נִסְתָּרִים מִכָּל חֲכַם־לֵב, וְאָמַר מִבְּלִי הֱטוֹת כִּי הַגָּדוֹל שֶׁבַּדְּבָרִים הַמַּצְרִיכִים לְהוֹדוֹת כִּי הוּא מִבְחַר הַבְּרוּאִים מָצָאנוּ אוֹתוֹ מְשֻׁתָּף עִם הַמַּלְאָכִים בְּדִבּוּר וּבְשֵׂכֶל וְאֵלֶּה הַב' מִדּוֹת הֵמָּה אֱלֹקִיּוֹת רוּחָנִיּוֹת. וְעִם זֶה אָנוּ רוֹאִים שֶׁהַמַּלְאָכִים מִשְׁתַּמְּשִׁים בְּצָרְכֵי הָאָדָם הַצַּדִּיק, כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ מֵאַבְרָהָם אָבִינוּ ע"ה בְּבַשְּׂרָם וְהַזָּהֳרָתָם אוֹתוֹ, וְכֵן יִצְחָק וְכֵן יַעֲקֹב אָבִינוּ אָמַר בְּתִפְלָּתוֹ: "הַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל אוֹתִי מִכָּל רָע" (בְּרֵאשִׁית מ"ח ט"ז). וְהַכָּתוּב אָמַר (הוֹשֵׁעַ י"ב ה) וַיָּשַׂר אֶל מַלְאָךְ וַיֻּכָל. וְדָנִיֵּאל אָמַר (דָּנִיֵּאל ו כ"ג) אֱלָהִי שְׁלַח מַלְאָכֵהּ וְגוֹ'. וּבְעֶזְרַת הַצַּדִּיקִים וּנְגִיפַת שׁוֹנְאֵיהֶם אָמַר (מְלָכִים ב' י"ט ל"ה) וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מַלְאַךְ יְיָ וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר וְכוּ'. וְרַבִּים כָּעִנְיָנִים הָאֵלֶּה לֹא אַאֲרִיךְ בְּזִכְרָם.

וּכְבָר יָדַעְנוּ כִּי יֵשׁ אָדָם, שֶׁיֵּשׁ לוֹ יִתְרוֹן עַל אָדָם אַחֵר מִבְּלִי סָפֵק, עַד שֶׁאָדָם אֶחָד שָׁוֶה מִנְיַן רַב מִבְּנֵי אָדָם, אַף עַל פִּי שֶׁהֵם מִיסוֹד אֶחָד וְהַרְכָּבָה אַחַת, אֶלָּא שֶׁנֶּפֶשׁ זֶה עָלְתָה

אֶל הַמַּעֲלָה הָאֱנוֹשִׁית עִם עֶזְרַת הַגְּלָמִים הַפְּלִחִיים אוֹתוֹ וּבָחֲרוּ בַּמּוֹסָר, וְשֶׁחֵלֶק הַשָּׁפָל אֲשֶׁר בּוֹ נִמְשָׁךְ אַחֲרֵי הַחֵלֶק הָעֶלְיוֹן. ור"ל שֶׁמּוֹשֵׁל שִׂכְלוֹ בְּטִבְעוֹ, וּכְשֶׁתִּהְיֶה נַפְשׁוֹ שְׁפָלָה וּמְרוּדָה אֵין מַעֲלָתוֹ רְאוּיָה לְהַשִּׂיג אֶל הַמַּעֲלָה הַהִיא, לֹא יוּכַל לַעֲלוֹת אֶל מַה שֶּׁלֹּא זְמִנּוּהוּ גַּרְמֵי אוֹתִיּוֹתָיו וְלֹא יַעַזְרֵהוּ הַמּוֹסָר.

עַל כֵּן צָרִיךְ לְאָדָם הֶחָכָם הַנִּלְבָּב, שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל בְּכָל כֹּחוֹ לְהַגִּיעַ אֶל הַתַּכְלִית אֲשֶׁר יוּכַל לְהַשִּׂיג מִן הַמַּעֲלוֹת וְיִהְיֶה כְּמוֹ שֶׁאָמַר אֶחָד מִן הַחֲכָמִים: עִזְרוּ הַדְּבָרִים הַפְּלִחִיים בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם, כַּאֲשֶׁר תַּעֲזֹר הַחֲרִישָׁה וְהַהַשְׁקָאָה אֶת הַזֶּרַע בְּגִדּוּלוֹ. וְהוּא מִטִּבְעוֹ בְּמִצּוּעַ הָאָרֶץ וְשֶׁיִּטְרַח לִהְיוֹת מֻעֲדֶת הַחֲסִידִים וּלְהִתְנַהֵג בְּכָל יְכָלְתּוֹ בְּכָל מִנְהֲגֵיהֶם. וְעוֹד צָרִיךְ שֶׁיִּתְחַכֵּם בְּמִדּוֹתָיו, עַד שֶׁיִּתָּקְנוּ לוֹ, וְאַל יִשְׁתַּמֵּשׁ בְּחוּשָׁיו אֶלָּא בְּדָבָר הַצָּרִיךְ עַד שֶׁיִּהְיֶה מִן הַיְדוּעִים בַּחֻשִּׁיבוּת וְהַמְפֻרְסָמִים בְּחֶסֶד. כִּי זֹאת הִיא תַּכְלִית הַטּוֹבָה הָעוֹלָמִית, אֲשֶׁר אִם יַגִּיעַ אֵלֶיהָ תִּכְלִינָה עֵינָיו תָּמִיד לְהַגִּיעַ אֶל מַה שֶּׁלְּמַעְלָה מִמֶּנָּה. וְהִיא הַטּוֹבָה הַתְּמִידָה אֲשֶׁר הִיא הַתַּכְלִית, אֲשֶׁר יַגִּיעַ אֵלֶיהָ בָּעוֹלָם הַשָּׁפָל, וְהוּא הָעוֹלָם הַבָּא, וְהוּא טוֹבַת הָאֱלֹקִים, שֶׁהֵיטִיב בָּהּ לַעֲבָדָיו אַחֲרֵי הַטּוֹבָה הַכּוֹלֶלֶת אוֹתָם בְּהִמָּצְאָם בְּרוּאִים. וּכְבָר שָׁאַל דָּוִד ע"ה לְהַגִּיעַ אֶל טוּב הָעוֹלָם הַזֶּה בְּאָמְרוֹ, עֲשֹׂה עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה. וְהִתְאַוָּה עוֹד שֶׁיִּהְיֶה מְזֻמָּן לְהַגִּיעַ אֶל טוּב הָעוֹלָם הַבָּא בְּאָמְרוֹ, מָה רַב טוּבְךָ וְגוֹ'. וְנֶאֱמַר (תְּהִלִּים פ"ו ט) יְרִיוּן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ. וְהַמַּעֲלָה הַזֹּאת לֹא יַגִּיעַ אֵלֶיהָ אֶלָּא הָרָאוּי לָהּ כְּמוֹ שֶׁאָמַר, (שָׁם ל"ו ט) מִי יָגוּר בְּאָהֳלֶיךָ וְכוּ' הוֹלֵךְ תָּמִים וּפוֹעֵל צֶדֶק וּשְׁאַר הָעִנְיָן. וְכֵיוָן שֶׁהִגִּיעוּנוּ דִּבְרֵינוּ עַד עַתָּה מִזְּכֶר יִתְרוֹן מַעֲלַת הָאָדָם, נָשִׁיב דְּבָרֵינוּ לִזְכֹּר עִנְיַן סִפְּרֵנוּ זֶה, וְאֵיךְ תִּהְיֶה הַשָּׂגַת תּוֹעַלְתּוֹ. וְאוֹמַר כִּי זֶה יִהְיֶה אַחֲרֵי שֶׁנְּסַדֵּר דְּבָרֵינוּ בְּכָל עִנְיָנָיו כָּרָאוּי וְאַחֲרֵי כֵן נַגִּיעַ אֶל תּוֹעַלְתּוֹ וְדוֹמֶה לְמַה שֶּׁאָמַר שְׁלֹמֹה ע"ה, (קֹהֶלֶת ז כ"ז) לְבַד רְאֵה זֶה מָצָאתִי אָמְרָה קֹהֶלֶת אַחַת לְאַחַת לִמְצוֹא חֶשְׁבּוֹן. ר"ל כִּי בְּהִתְחַבְּרוּת הַדְּבָרִים יִהְיוּ רְאוּיִים שֶׁיִּפּוֹל עֲלֵיהֶם הַמִּנְיָן, וְכֵן בְּסִדּוּר הַדְּבָרִים יוּבַן עִנְיָנָם.

וְאוֹמַר כִּי הָאֱלֹקִים בָּרָא אֶת רֹב הָעוֹלָם הַגָּדוֹל הַהוֹלֵךְ עַל אַרְבָּעָה טְבָעִים לַהֲוֹת הֲוָיַת תְּחִלָּתוֹ מֵאַרְבָּעָה הַיְסוֹדוֹת הַיְדוּעִים וּלְעֻמַּת זֶה בָּרָא הָאֱלֹקִים אֶת הָאָדָם עַל ד' טְבָעִים שָׁם בּוֹ הַדָּם לְעֻמַּת הָאֲוִיר, וְהַלֵּיחָה הַלְּבָנָה לְעֻמַּת הַמַּיִם, וְהַמָּרָה הָאֲדֻמָּה לְעֻמַּת הָאֵשׁ, וְהַמָּרָה הַשְּׁחוֹרָה לְעֻמַּת הֶעָפָר. וּבְרָאוֹ שָׁלֵם בְּצוּרָתוֹ וּבְכָל כֵּלָיו לֹא יֶחְסַר דָּבָר וּבָרָא בּוֹ הַחוּשִׁים כְּמוֹ שֶׁאֲנִי עָתִיד לְזָכְרָם. וּכְבָר רָמַז אוֹתָם שְׁלֹמֹה בְּאָמְרוֹ, (קֹהֶלֶת ט י"א) שַׁבְתִּי וְרָאֹה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה [וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם וְגַם] לֹא לַנְּבֹנִים עֹשֶׁר וְכוּ'.

מַה שֶּׁאָמַר שַׁבְתִּי וְרָאֹה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ הוּא עִנְיַן בְּחִינָתוֹ וְהוּא כְּלָל שֶׁהוֹצִיאוֹ כְּעֵין הַפְּרָט מִפְּנֵי שֶׁמַּה שֶּׁאָמַר תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ רָצָה לוֹמַר כָּל מַה שֶּׁהוּא תַּחַת גַּלְגַּל הַסּוֹבֵב.

וּמַה שֶּׁאָמַר (שם י"א) כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וְגוֹ' אֶל חוּשׁ הָרֵיחַ אֲשֶׁר הוּא בָּאַף, מִפְּנֵי שֶׁהַמֵּרוֹץ יִהְיֶה בִּשְׁאִיפַת הָאֲוִיר מִחוּץ לְנוֹפֵף עַל הַחֻמִּימוּת הַטִּבְעִי אֲשֶׁר בְּתוֹךְ גּוּף־הָאָדָם. וְהַשְּׁאִיפָה תִּהְיֶה בְּחוּשׁ הָאַף וְלוּלֵי הָאַף לֹא הָיְתָה הַנְּשִׁימָה שֶׁהִיא מְבִיאָה לִידֵי הִתְנוּעָה.

וּמַה שֶּׁאָמַר וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה רָצָה לְזָכּוֹר חוּשׁ הַשֶּׁמַע כַּאֲשֶׁר אָנוּ רוֹאִים שֶׁהַמִּלְחָמָה לֹא תִּהְיֶה כִּי אִם בְּשֶׁמַע וּבַהֲרָמַת קוֹל כְּמוֹ שֶׁאָמַר, (שמות ל"ב י"ז) קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה.

וּמַה שֶּׁאָמַר וְלֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם ר"ל אֶל חוּשׁ הַטַּעַם וְהַדִּבּוּר כְּפִשּׁוּטוֹ.

וּמַה שֶּׁאָמַר וְלֹא לַנְּבוֹנִים עֹשֶׁר ר"ל עַל חוּשׁ הַמֹּשּׁוּשׁ אֲשֶׁר הוּא מִמִּין הַבִּינָה. וְהוּא מִמִּין הַחוּשִׁים הַצְּפוּנִים אֲשֶׁר בְּטֶבַע הַנֶּפֶשׁ כְּמוֹ הַרְגָּשָׁה וְהַמַּחֲשָׁבָה וְהַבִּינָה.

וּמַה שֶּׁאָמַר (שם י"א) וְגַם לֹא לַיּוֹדְעִים חֵן, ר"ל עַל חוּשׁ הָרְאוּת שֶׁלֹּא תִּהְיֶה דַּעַת כִּי אִם בְּהַאֲרַכַת הָעִיּוּן בַּסְּפָרִים וְהַתְמָדַת הַלִּמּוּד וְהַגְרָסָא בָּהֶם וְלוּלֵי שֶׁאֵין אָנוּ רוֹצִים לְהַאֲרִיךְ הָיִיתִי מֵבִיא רְאָיוֹת גְּלוּיוֹת מִן הַסְּבָרוֹת הַשִּׂכְלִיּוֹת וְחָכְמַת הַקַּבָּלָה עַל אֵלֶּה הָרְמָזִים, עַד שֶׁתִּהְיֶה הֲבָנָתָם קַלָּה וְהַשָּׂגָתָם קְרוֹבָה. וּמִי שֶׁהוּא מֵאַנְשֵׁי הַלְּבָבוֹת הַזַּכִּים וְהַנְּפָשׁוֹת הַיְקָרוֹת, הַמִּזְעָר הַזֶּה מַסְפִּיק לוֹ לְמוֹפֵת כִּי שְׁלֹמֹה ע"ה לֹא רָמַז בְּפָסוּק זֶה כִּי אִם לַחוּשִׁים הַגְּלוּיִים וְהִנִּיחַ זִכְרוֹן הַחוּשִׁים הַצְּפוּנִים.

וּכְשֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם חָכָם יִשַּׂמֵּשׂ בָּהֶם בְּעִנְיְנֵיהֶם וְיִמְנָעֵם מִמַּה שֶּׁאֵין רָאוּי לָהֶם, אֲבָל יִהְיֶה כְּרוֹפֵא הַבָּקִי אֲשֶׁר הוּא חוֹשֵׁב עַל הַנַּסְחָא וּמֵשִׂים כָּל סַם שֶׁעוּר יָדוּעַ וְיִהְיוּ הַסַּמָּנִים חֲלוּקִים בְּמִשְׁקְלֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁיָּשִׂים מִזֶּה הַסַּם גֵּרָה וּמִזֶּה כְּאִיסָר. וְהַדּוֹמֶה לָזֶה בְּשַׁעֲרוֹ מַעֲשֶׂה כֹּחַם מִן הַחֹם וּמִן הַקֹּר, וְהַלַּחוּת וְהַיֹּבֶשׁ. וְהוּא מֵפִיק בֵּינֵיהֶם בְּשַׁעֲרוֹ כַּמּוּתָם וְאֵין מַסְפִּיקִין עַד שֶׁיָּשִׂים בֵּינֵיהֶם מְסַכִּים מַבְדִּילִים לְהַצִּיל מֵרֶעָתָם. וְכָל זֶה בְּמַחְשֶׁבֶת חָכְמָה וְכִיּוּן שֶׁהוּא כֵּן צָרִיךְ הָאָדָם שֶׁיְּשַׁעֵר מִדּוֹתָיו אֲשֶׁר הֵם חוּשָׁיו, וְלֹא יְשַׂמֵּשׁ בָּהֶם אֶלָּא בְּדָבָר הַצָּרִיךְ מִפְּנֵי שֶׁהָאֱלֹקִים הִרְכִּיבָם בָּאָדָם לְצֹרֶךְ.

עַל כֵּן צָרִיךְ לְתַקֵּן הַנְּהָגָתָם מִפְּנֵי שֶׁבָּהֶן מִתְקַיֵּם תִּכְּן חַיּוּתוֹ, כִּי בְּהֵנָּה רוֹאֶה אֶת הַמַּרְאוֹת וְשׁוֹמֵעַ אֶת הַקּוֹלוֹת וְטוֹעֵם אֶת הַמַּטְעַמִּים וּמַבְחִין בֵּין הַקָּשֶׁה לָרַךְ וְהַדּוֹמֶה לוֹ מִמַּה שֶּׁהוּא מַגִּיעוֹ אֶל הַחַיִּים כָּל יְמֵי חַיָּיו. וְהָרִבּה יֵשׁ בָּהֶם מִדְּרָכֵי הַתּוֹעָלוֹת אֲשֶׁר אֲנִי עָתִיד לְזָכְרָם. וַאֲנִי מַזְכִּיר עַתָּה הַחוּשִׁים וְאֶפְנֵי תּוֹעֲלוֹתָם וּמַזְהִיר מֵהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם בְּדַרְכֵי הָרָע.

וְאוֹמַר כִּי רֹאשׁ הַחוּשִׁים הֶחָשׁוּב שֶׁבָּהֶם הוּא חוּשׁ הָעַיִן מִפְּנֵי שֶׁמַּעֲלָתָהּ מִן הַגּוּף כְּמַעֲלַת הַשֶּׁמֶשׁ בָּעוֹלָם. וְהַחוּשׁ הַזֶּה אֵינֶנּוּ פּוֹסֵק מֵהַשִּׂיג מוּחָשׁוֹ תָּמִיד מִבְּלִי זְמַן וַאֲנִי ר"ל בָּזֶה שֶׁהוּא מַשִּׂיג הַקָּרוֹב אֵלָיו וְהָרָחוֹק מִמֶּנּוּ בְּעֵת אַחַת, וְאֵין בֵּין הַשָּׂגָתוֹ הַקָּרוֹב וְהַשָּׂגָתוֹ

הָרָחוֹק זְמַן כְּמוֹ שְׁאָר הַחוּשִׁים. וְהָעַיִן נוֹפֶלֶת עַל מוּחָשָׁהּ בְּעוֹדָהּ פְּתוּחָה עַל כֵּן לֹא תִתָּכֵן הַשֵּׁנָה עַד שֶׁתִּהְיֶה סְתוּמָה. וּמַה נִּפְלְאוּ דִּבְרֵי הַפִּילוֹסוֹפִים בְּחוּשׁ הָעַיִן: לַנֶּפֶשׁ צְבָעִים רוּחָנִיִּים וְהֵם נִרְאִין בִּתְנוּעַת עַפְעַפֵּי הָעַיִן. וְאָמְרוּ הַשָּׁמֵר מֵחוּשׁ הָעַיִן כִּי הוּא מֵבִיא אֶל מִינֵי רְהָבִים וְהִיא מְעִידָה עָלֶיךָ בְּקִצַּת הַתְּנוּעוֹת כְּנָאוֹן וְגֹבַהּ וּבְמִקְצָתָם כַּעֲנָוָה וְשִׁפְלוּת, עַל כֵּן הַדֵּבֵק אֵלֶיהָ מִבְחַר הַתְּנוּעוֹת, וְהַרְחֵק מִמֶּנָּהּ הַמְגֻנֶּה שֶׁבָּהֶם. וְאָמְרוּ אֵין הַהַכָּרָה לַהֲנָאַת הָעַיִן כִּי אִם לַהֲנָאַת הַבִּינָה, וְתַחַת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה פְּרוּשׁ אֵינֶנּוּ נֶעֱלָם מֵאִישׁ מֵבִין. וּמַה טּוֹבָה הֶפְקֵת הַדָּבָר הַזֶּה לְדִבְרֵי הַכָּתוּב (בַּמִּדְבָּר ט"ו ל"ט) "וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם".

וְסָמוּךְ לוֹ חוּשׁ הַשֵּׁמַע בִּיקַר מַעֲלָתוֹ, וְאִם הַחוּשׁ הַזֶּה פְּעֻלָּתוֹ בַּנֶּפֶשׁ קְרוֹבָה לִפְעֻלַּת הָעַיִן, אֵין הָאָדָם מַסְכִּית לָהּ כַּאֲשֶׁר הוּא מַסְכִּית אֶל הָעַיִן. וּמִן הַמִּנְהָג הַטּוֹב בַּחוּשׁ הַזֶּה לְהַטּוֹתוֹ מֵהַדְּבָרִים הַמְגֻנִּים, וְלֹא יִגְוֹר עַל מַה שֶּׁהוּא שׁוֹמֵעַ מִנֹּעַם הַקּוֹל בְּמַה שֶּׁהוּא דּוֹמֶה לוֹ אַךְ בְּמַה שֶּׁהוּא דּוֹמֶה לוֹ לָעִנְיָן וְלַכַּוָּנָה. וְאַל יִהְיֶה נִצּוֹד בְּשָׁמְעוֹ, כְּעוֹף אֲשֶׁר לִבּוֹ נוֹטֶה אֶל הַקּוֹל הֶעָרֵב. וְצָרִיךְ שֶׁיֵּדַע הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר רָאוּי לוֹ בָּהֶן לְהַאֲזִין וְלִשְׁמוֹעַ, וַאֲשֶׁר אֵין רָאוּי בָּהֶן לְהַאֲזִין כְּלָל. וְדוֹמֶה לְמַה שֶּׁנֶּאֱמַר עָלָיו (יְשַׁעְיָהוּ ל"ג ט"ו) "אוֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמוֹעַ דָּמִים".

וְחוּשׁ הֲרֵיחַ הוּא סָמוּךְ לְחוּשׁ הַשֵּׁמַע מִפְּנֵי שֶׁזֶּה מוּחָשׁוֹ הַקּוֹל הַהֹוֶה בָּאֲוִיר וּמוּחָשׁ זֶה הָאֵיד הַמִּתְמִיד בָּאֲוִיר וּמַעֲלָתוֹ פְּחוּתָה מֵחוּשׁ הַשֵּׁמַע וְעַל כֵּן הַנֶּהֱנֶת שִׁמּוּשׁוֹ מֻעֶטֶת מִמֶּנּוּ מִפְּנֵי שֶׁאֵין בּוֹ עֲבוֹדַת מִצְוָה וְלֹא עֲבֵרָה. אַךְ חוּשׁ הַטַּעַם וְאִם הוּא בְּמַעֲלָה פְּחוּתָה מִכָּל הַחוּשִׁים, דֶּרֶךְ הַנֶּהֱנֶת הַשִּׁמּוּשׁ בּוֹ גְּדוֹלָה מִכֻּלָּם, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יוּכַל הַגּוּף לַעֲמוֹד זוּלָתוֹ כְּמוֹ שֶׁהוּא יָכוֹל לַעֲמוֹד זוּלָתָם. וְדֶרֶךְ הַנֶּהֱנֶת שִׁמּוּשׁוֹ שֶׁיַּחֲסוֹם אוֹתוֹ מִן הָאָסוּר וְיַתְּירֵהוּ לַמֻּתָּר, וְיַגְבִּיר בַּכֹּל הַשֵּׂכֶל עַל הַתַּאֲוָה. וּתְחִלַּת מַה שֶּׁיִּרְאֶה בּוֹ, מֶמְשֶׁלֶת שִׂכְלְךָ עַל תַּאֲוָתְךָ בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה, כְּמוֹ שֶׁהוּא תְּחִלַּת מַה שֶּׁחָטָא בּוֹ הָאָדָם.

וְחוּשׁ הַמִּשּׁוּשׁ סָמוּךְ לְחוּשׁ הַטַּעַם וְהוּא מִמִּינוֹ וַהֲנָאָתוֹ מִמִּדּוֹת הָאֵיבָרִים הַשָּׁוִים בְּמִזָּגָם, וְאֵין צָרֵךְ לַנֶּפֶשׁ הַמּוֹפְתִים בּוֹ חוּץ מֵהַנֶּהֱנֶת הַגּוּף בּוֹ. וְדֶרֶךְ הַנֶּהֱנֶת שִׁמּוּשׁוֹ שֶׁתֵּדַע כִּי הַתַּאֲווֹת הֵם חָלְאִים בַּגּוּף וּמַדְוִים שֶׁאַתָּה צָרִיךְ לְרַפְּאָם. וְלֹא תַחֲשֹׁב שֶׁהֵם מִמִּדּוֹת הַנֶּפֶשׁ הַמַּשְׂכֶּלֶת, וְאַל יַעֲלֶה בְּלִבְּךָ כִּי הַשְׂגַּתָם הִיא הַשָּׂגַת הַטּוֹבָה הַשְּׁלֵמָה כְּמוֹ הַשָּׂגַת הַמַּעֲלוֹת הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר בְּהֵנָּה יִהְיֶה הָאָדָם רָאוּי לְכָבוֹד בְּדִין הַשֵּׂכֶל.

וְאַחַר שֶׁהִשְׁלַמְנוּ לְסַפֵּר כָּל הַחוּשִׁים נֹאמַר כִּי שַׂמְנוּ אוֹתָם כְּמוֹ הַסּוּג וְנִזְכֹּר אַחֲרֵיהֶם מַה שֶּׁתַּחְתָּם מִן הַמִּינִים אֲשֶׁר הֵם מִדּוֹת הָאָדָם. וְנִזְכֹּר אַחֲרֵי כֵן שָׁם כָּל אִישׁ מִן הַמִּינִים וּנְסַפֵּר אֶפְנֵי תּוֹעֲלוֹתֵיהֶן וְהֶזֵּקָם וְהֵיאַךְ נַגִּיעַ אֶל אֶפְנֵי תִּקּוּנָם.

וְנֹאמַר כִּי כַּאֲשֶׁר יִחַסְנוּ הַמִּדּוֹת אֶל הַחוּשִׁים עַל דֶּרֶךְ הַמִּסְפָּר עָלָה מֵהֶם לְכָל חוּשׁ אַרְבָּעָה מִדּוֹת, וְיִחַסְנוּ בִּתְחִלָּה לְחוּשׁ הָרְאוּת אַרְבַּע מִדּוֹת וְכֵן לִשְׁאָר הַחוּשִׁים. וְהִגִּיעַ הַמִּסְפָּר עֶשְׂרִים מִדּוֹת, מֵהֶם: לְעַיִן — הַגַּאֲוָה וְהָעֲנָוָה וְהַבֹּשֶׁת וְהָעַזּוּת. וּמַה שֶּׁאָנוּ רוֹאִין מִן הַגַּאֲוָה לְחוּשׁ הָעַיִן הוּא דָּבָר גָּלוּי וּכְמוֹ שֶׁהִקְדַּמְנוּ לְדַבֵּר בּוֹ. וְעוֹד כִּי אַתָּה רוֹאֶה גַּבְהוּת עֵינֵי הַגַּאִים וַאֲשֶׁר נַפְשׁוֹתֵיהֶם גְּבוֹהוֹת, וּבְהֵפֶךְ זֶה בִּשְׁפָלֵי הַנֶּפֶשׁ וּבַעֲנָוִים. וְאוֹמֵר הַכָּתוּב, (יְשַׁעְיָה ב י"א) עֵינֵי גַבְהוּת אָדָם שָׁפֵל. וְעוֹד (שָׁם ה ט"ו) וְעֵינֵי גְבוֹהִים תִּשְׁפַּלְנָה וְהַדּוֹמֶה לוֹ.

וּמַה שֶּׁאָמַר "וְעֵינֵי" הוּא מוֹרֶה כִּי מִדַּת הַגַּאֲוָה מְיֻחֶסֶת אֶל חוּשׁ הָעַיִן. וּבַעֲנָוָה אוֹמֵר, (חֲבַקּוּק א י"ג) טְהוֹר עֵינַיִם מֵרְאוֹת (בְּ)רַע וְהַדּוֹמֶה לוֹ. וּמִי שֶׁהוּא עַז פָּנִים תִּרְאֶה אוֹתוֹ בְּרֹב הָעֲנָיְנִים מְשַׁקֵּר הָעֵינַיִם לֹא יֶחֱרַד לְבֹשֶׁת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בָּהֶם (יְשַׁעְיָה ג ט) הַכָּרַת פְּנֵיהֶם עָנְתָה בָּם. וְכֵן תִּרְאֶה עֵינֵי הָרְשָׁעִים אֲנָשֵׁי הָעַזּוּת הוֹמִיּוֹת וְאֵינָן נָחוֹת, וְדוֹמֶה לְמַה שֶּׁנֶּאֱמַר בָּהֶם: (אִיּוֹב י"א כ) וְעֵינֵי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה. וְאָמַר בְּעַזִּים: (יִרְמְיָה ה ג) חָזְקוּ פְנֵיהֶם מִסֶּלַע. וּבְהֵפֶךְ זֶה תִּרְאֶה הַבַּיְשָׁן כּוֹפֵף עֵינָיו, כְּדֵי שֶׁיִּמְצָא חֵן בְּעֵינֵי אֱלֹקִים וְאָדָם כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (מִשְׁלֵי ג ל"ד) וְלַעֲנָוִים יִתֵּן חֵן. כַּאֲשֶׁר אֲנִי עָתִיד לְבָאֵר אֶת הַכֹּל בַּשְּׁעָרִים הַמְיֻחָדִים בָּהֶם בַּאֲר הֵיטֵב בְּעֶזְרַת הָקֵל. וְהַמַּעֲלָה הַזֹּאת מַגִּיעִים אֵלֶיהָ בְּמִצְוּעַ הָרְאוּת מִן הַמַּבִּיט וְהַמַּבָּט כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (בְּמִדְבַּר י"ב ג) וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָיו מְאֹד. וְהִקְדִּים, לְעֻמַּת זֶה, (שְׁמוֹת י"א ג) גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְגוֹ'.

וְחוּשׁ הַשֶּׁמַע הוּא סוּג שֵׁשׁ תַּחְתָּיו אַרְבָּעָה מִינִים שֶׁהֵם אַרְבַּע מִדּוֹת וְהֵם: הָאַהֲבָה וְהַשִּׂנְאָה וְהָרַחֲמִים וְהָאַכְזָרִיּוּת. וְאוֹמַר כִּי צָרִיךְ לְדַקְדֵּק הָעִיּוּן כְּדֵי לְיַחֵס אֵלֶּה הָאַרְבָּעָה מִדּוֹת אֶל חוּשׁ הַשֶּׁמַע. וְאִם לֹא נַרְאֶה דְּבָרֵינוּ מִבֹּאֹר בַּאֵר הֵיטֵב, אַנְשֵׁי לֵבָב־יַסְפִּיקוּ לָהֶם הָרְמָזִים. וְאֵין צָרִיךְ לְהַאֲשִׁים מִי שֶׁהֵבִיא קְצָת מִן הַדְּבָרִים הַנְּכוֹנִים, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הִגִּיעַ עַד תַּכְלִיתָם. וְאוּלַי הַמַּעְיַן בְּסִפְרִי יְדוּנֵנִי לִזְכוּת עַל שֶׁלֹּא יָכֹלְתִּי לְהָבִיא הַמּוּפְתִים הַשִּׂכְלִיִּים וַאֲשֶׁר הֵם מֻחְכָּמַת הַדִּבּוּר וְהַהַקָּשׁוֹת אֲשֶׁר מִן הַכָּתוּב בְּמַה שֶׁשָּׁמְנוּ יָדֵינוּ בּוֹ. כִּי הַכֹּחַ הַבְּשָׂרִי חַלָּשׁ כָּל שֶׁכֵּן לְאִישׁ כָּמוֹנִי, וּמַה שֶּׁאֲנִי בּוֹ מֵרֹב הַהַקְטָנָה וּמְעוּט הַשָּׂגַת הַחֵפֶץ.

וְאוֹמַר כִּי בַּמְּקוֹמוֹת בָּא הַשֶּׁמַע בַּכָּתוּב, נִסְמָךְ הָאַהֲבָה לוֹ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (דְּבָרִים ו. ד) שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. וְסָמַךְ לוֹ וְאָהַבְתָּ אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ. וְעוֹד, (בְּרֵאשִׁית כ"ד נ"ב) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת דִּבְרֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה. וְעוֹד, (בְּרֵאשִׁית כ"ט י"ג) וַיְהִי כִּשְׁמוֹעַ לָבָן אֶת שֵׁמַע יַעֲקֹב וְגוֹ'. וְסָמַךְ לוֹ וַיְחַבֵּק לוֹ וַיְנַשֵּׁק לוֹ.

וְיָבֹא עוֹד הַשֶּׁמַע עַל הַקִּבּוּל וְהָרָצוֹן אֲשֶׁר הֵמָּה יְסוֹד הָאַהֲבָה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת כ"ד ז) נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע. וַעֲשִׂיַּת הַדָּבָר יִהְיֶה בְּאַהֲבַת הָאָדָם אֶת הַדָּבָר וְדוֹמֶה לְמַה שֶּׁנֶּאֱמַר: (בְּרֵאשִׁית כ"ז ד) וַעֲשֵׂה לִי מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי.

וְעוֹד תְּבוֹא הֶטְבַּת הַלֵּב עַל הַשֵּׁמַע כמ"ש: (וַיִּקְרָא י' כ') וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו. כְּמוֹ שֶׁיָּבוֹא הַקֶּצֶף בְּהֶעְדֵּר הַקַּבָּלָה וְהַשֵּׁמַע כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת ט"ז כ') וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה וַיִּקְצֹף עֲלֵיהֶם מֹשֶׁה. וְתִהְיֶה סְמוּכָה לַשֵּׁמַע הַשְׁנָאָה, כַּאֲשֶׁר יָדַעְתָּ מֵעַנְיַן עֵשָׂו שֶׁהוּא אוֹמֵר בּוֹ (בְּרֵאשִׁית כ"ז ל"ד) כִּשְׁמוֹעַ עֵשָׂו אֶת דִּבְרֵי אָבִיו, וְסָמַךְ לוֹ, (בְּרֵאשִׁית כ"ז מ"א) וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת יַעֲקֹב. וְהַרְחָמָנוּת יָדוּעַ שֶׁהִיא גַּם הִיא תִּהְיֶה אַחַר הַשֵּׁמַע, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שְׁמוֹת כ"ב כ"ו) וְשָׁמַעְתִּי כִּי חַנּוּן אָנִי. וְנֶאֱמַר בַּצַּדִּיקִים הַחֲנוּנִים: (מִשְׁלֵי א ל"ג) וְשׁוֹמֵעַ לִי יִשְׁכֹּן בֶּטַח. וּבְהֵפֶךְ זֶה נֶאֱמַר בָּרְשָׁעִים: (אִיּוֹב ט"ו כ"א) קוֹל פְּחָדִים בְּאָזְנָיו וְהַדּוֹמֶה לוֹ. וְהָאַכְזָרִיּוּת הִיא מִמְּעוּט הַקִּבּוּל כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּפַרְעֹה (שְׁמוֹת ט י"ב) וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם. וְאָמַר בַּגּוֹי הָאַכְזָרִי (דְּבָרִים כ"ח נ) גּוֹי עַז פָּנִים אֲשֶׁר לֹא תֵדַע לְשׁוֹנוֹ וְלֹא תִשְׁמַע מַה יְדַבֵּר.

וְחוּשׁ הָרֵיחַ יֵשׁ לוֹ מִן הַמִּדּוֹת אַרְבָּעָה — הֶחָרוֹן וְהָרָצוֹן וְהַקִּנְאָה וְהַחֲרִיצוּת. וְהֶחָרוֹן מְיוּחָס אֶל חוּשׁ הָרֵיחַ כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שׁוֹפְטִים י"ד י"ט) וַיִּחַר אַפּוֹ, וְיוֹתֵר מַה שֶּׁנִּרְאָה הֶחָרוֹן וְהַכַּעַס וְהַחֵמָה בָּאַף כמ"ש (דָּנִיֵּאל ג' י"ט) בֵּאדַיִן נְבוּכַדְנֶצַּר הִתְמְלִי חֵמָא וּצְלֵם אַנְפּוֹהִי אִשְׁתַּנִּי. וְהָרָצוֹן יִהְיֶה בְּכֹחַ הָרַעְיוֹנִים אֲשֶׁר הֵמָּה בַּמּוֹחַ, כְּשֶׁלֹּא יִשַּׁנֶּה אוֹתוֹ מִקֶּרֶה מֵחוּשׁ הָרֵיחַ, אֲשֶׁר הוּא קָרוֹב אֵלָיו מִכָּל הַחוּשִׁים הַפּוֹעֲלִים. וּבָרָצוֹן נֶאֱמַר (מִשְׁלֵי ט"ז ט"ו) בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים וּרְצוֹנוֹ כְּעָב מַלְקוֹשׁ.

וְהַקִּנְאָה וְהַחֲרִיצוּת יֵשׁ שֶׁיִּהְיוּ מֵחוּשׁ הָאַף וְהַקִּנְאָה כְּסָעִיף מִן הֶחָרוֹן וְדוֹמֶה לְמַה שֶּׁנֶּאֱמַר (שָׁם ו ל"ד) חֲמַת גֶּבֶר. וּכְבָר נִתְבָּרֵר בָּזֶה הִשְׁתַּתְּפוּת הַחֵמָה עִם הַקִּנְאָה בְּעִנְיַן הַחוּשׁ. וְהַחֲרִיצוּת הִיא תְּנוּעַת הָאָדָם וְתִהְיֶה בְּתִקּוּן כְּלֵי הַנְּשָׁמָה אֲשֶׁר הֵם קֹטֶב חוּשׁ הָרֵיחַ, וְכַאֲשֶׁר אָמַרְנוּ קוֹדֶם לָזֶה בַּפֵּרוּשׁ כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ.

וְחוּשׁ הָרְבִיעִי אֲשֶׁר הוּא בְּטַעַם אַרְבָּעָה מִינִים שֶׁהֵם ד' מִדּוֹת וְהֵם: הַשִּׂמְחָה וְהַדְּאָגָה וְהַחֲרָטָה וְהַשַּׁלְוָה. הֲלֹא תִּרְאֶה כִּי הַשִּׂמְחָה הַגְּדוֹלָה הִיא בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה אֲשֶׁר יַגִּיעוּ אֵלֶיהָ בְּמְצוּעַ חוּשׁ הַטַּעַם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בְּרֵאשִׁית כ"ז כ"ה) הַגִּישָׁה לִי וְאֹכְלָה מְצֵיד בְּנִי לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי. וְנֶאֱמַר עוֹד (רוּת ג' ז') וַיֹּאכַל בֹּעַז וַיֵּשְׁתְּ וַיִּיטַב לִבּוֹ. וְיֵשׁ שֶׁמְּשַׁמְּחִים הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הֵם בְּמִלּוֹת שֶׁהֵם מֵעֵין הַטַּעַם כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלֵי ט"ו כ"ג) שִׂמְחָה לְאִישׁ בְּמַעֲנֵה פִיו. וּבְהֵפֶךְ זֶה כְּשֶׁיֵּעָדֵר פֹּעַל הַחוּשׁ הַזֶּה תִּהְיֶה הַדְּאָגָה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוּאֵל א. ז) וַתִּבְכֶּה וְלֹא תֹאכַל. וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בִּיהוֹנָתָן (שָׁם כ ל"ד) וְלֹא אָכַל בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעֱצַב אֶל דָּוִד. וְהָרְבֵּה כָּזֶה בָּא בְּדָוִד וְזוּלָתוֹ.

וּמִדַּת הַחֲרָטָה — הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר בּוֹ יוּכַל אָדָם לְיַחֲסָהּ אֶל חוּשׁ הַטַּעַם הִיא הַתְּשׁוּבָה בְּהִתְחָרְטוּת עַל מַה שֶּׁעָבַר, וּמְנוֹעַ הַנֶּפֶשׁ מִמִּינֵי הַהֲנָאוֹת וְהַתַּאֲוֹת אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה בְּטַעַם כמ"ש (הוֹשֵׁעַ י"ד ג) וְנִשַּׁלְמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ. אַחַר שֶׁאָמַר (שָׁם ב) שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ. וּמַה שֶּׁדּוֹמֶה

לָזֶה יֵחֵס מִדַּת הַשַּׁלְוָה אֶל הַטַּעַם בְּמַה שֶּׁאָמַר בְּסַנְחֵרִיב (מלכים ב. י"ח ל"א) אִכְלוּ אִישׁ גַּפְנוֹ וְאִישׁ תְּאֵנָתוֹ. וְנֶאֱמַר (שופטים י"ח ז) וַיִּרְאוּ אֶת הָעָם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ יוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח. **וְהַמִּשּׁוּשׁ** אֲשֶׁר הוּא הַחוּשׁ הַחֲמִישִׁי יֵשׁ לוֹ אַרְבַּע מִדּוֹת וְהֵם: הַנְּדִיבוּת וְהַקַּמְצָנוּת וְהַגְּבוּרָה וְהַמֹּרֶךְ. וְיֵחֵס הַנְּדִיבוּת אֶל הַמִּשּׁוּשׁ מִפְּנֵי שֶׁהַמִּשּׁוּשׁ לֹא יִהְיֶה כִּי אִם בְּכַף הַיָּד, וְהַנְּדִיבוּת לֹא יִהְיֶה כִּי אִם בְּפִתְיחַת הַיָּד כְּמוֹ שֶׁהַקַּמְצָנוּת תִּהְיֶה בִּקְפִיצָתוֹ. וְנֶאֱמַר בַּנְּדִיבוּת (מִשְׁלֵי י"ח ט"ז) מַתַּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ וְלִפְנֵי גְדוֹלִים יַנְחֶנּוּ. וּבַקַּמְצָנוּת נֶאֱמַר (שם י"ג י"א) וְקֹבֵץ עַל יָד יִרְבֶּה. וְיֵחֵס הַגְּבוּרָה אֶל הַיָּד מִתְּבָאֵר מִמָּה שֶּׁאָנוּ רוֹאִים כִּי הַפְּגִיעָה תִּהְיֶה בַּיָּד כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים ה כ"ו) יָדָהּ לַיְתֵד תִּשְׁלַחְנָה. וּבְהַפְךָ זֶה נֶאֱמַר עַל הַמֹּרֶךְ (יְשַׁעְיָה ל"ה ג) חַזְקוּ יָדַיִם רָפוֹת וְנֶאֱמַר עַל כֵּן (יְחֶזְקֵאל ז י"ז) כָּל הַיָּדַיִם תִּרְפֶּינָה וְהַדּוֹמֶה לוֹ.

וְכֵיוָן שֶׁהִתְבָּאֵר כִּי כָּל מִדּוֹת הַנֶּפֶשׁ הֵם מְיֻחָסוֹת אֶל הַחֻמְשָׁה חוּשִׁים, נָשׁוּב אֶל דְּבָרֵינוּ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר אָמַרְנוּ שֶׁהוּא עִנְיַן הַסֵּפֶר. וְנֹאמַר כִּי מִפְּנֵי שֶׁרָאִינוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁאֵינָם יוֹדְעִים לְהַנְהִיג אֶת מִדּוֹתָם וּלְשַׁמֵּשׁ בָּהֶם עַל דֶּרֶךְ הַמּוּסָר וְהַשֵּׂכֶל, רָאִיתִי מִדַּרְכָּךְ הַזְּרִיזוּת שֶׁאֲחַבֵּר בָּהֶם דְּבָרִים מַסְפִּיקִים כּוֹלְלִים הַרְבֵּה מִסְּפּוּר הַמִּדּוֹת וְאָפְנֵי שִׁמּוּשָׁם וְהֵיאַךְ תִּהְיֶה הַהֲגָעָה אֶל תִּקּוּנָם. עִם מַה שֶּׁפָּגְעוּ בִּי קְצָת אוֹהֲבַי וּפָצְרוּ בִּי עַל הַדָּבָר הַזֶּה לִהְיוֹת לִי וְלָהֶם לְמַזְכֶּרֶת לְעֵת הִתְחַלְפוּת הָעִנְיָנִים וְהִשְׁתַּנּוּת הַזְּמַנִּים וְהַמְּקוֹמוֹת וְהַשָּׁנִים, וּפִיסוּ (אוֹתוֹ [אוֹתִי] לִהְיוֹת מַה שֶּׁאֲחַבֵּר לָהֶם עַל דֶּרֶךְ יַחַס הַמִּדּוֹת אֶל הַחוּשִׁים. וְקוֹדֶם שֶׁאָחֵל לְפָרֵשׁ אֶת עִנְיָנֵיהֶם אֲבָאֵר אוֹתָם עַל דֶּרֶךְ הַצּוּרָה הַשִּׁעוּרִית הַמּוֹפְתִית הַנִּרְאִית לָעַיִן.

עַל כֵּן רָאִיתִי לְרֹאשׁוֹם תְּחִלָּה צוּרַת הַטְּבָעִים הָאַרְבָּעָה אֲשֶׁר זָכַרְנוּ קֹדֶם וְחָקַקְתִּי אוֹתָם בְּתַחִלַּת סִפְרִי זֶה כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ קְרוֹבִים לְהָבִין וְשֶׁיִּהְיוּ הָרַעְיוֹנִים מְמַהֲרִים לְזְכּוֹר אוֹתָם מִבְּלִי טֹרַח. וְחָקַקְתִּי בְּכָל טֶבַע מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ מִן הַיְסוֹדוֹת וְיַחַסְנוּ אֶל כָּל טֶבַע מֵהֶם חָמֵשׁ מִדּוֹת כְּפִי שֶׁמַּחֵיב הַמִּסְפָּר וְיַחַסְנוּ אוֹתוֹ אֶל מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ בּוֹ מִן הַמִּדּוֹת מַעֲשֶׂה. אַחַר אֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ לְחַלֵּק מִינֵיהֶם כְּפִי מַחְלְקוֹתָם לְהָבִיא בְּכָל צוּרָה מַה שֶּׁיֵּשׁ מֵהֶם חַם. וּמַה שֶּׁיֵּשׁ מֵהֶם קַר. וּמַה שֶּׁיֵּשׁ מֵהֶם רָטוּב. וּמַה שֶּׁיֵּשׁ מֵהֶם יָבֵשׁ. וְהִתְחַבְּרוּתָם וְהִפָּרְדָם כָּל זֶה עַל דֶּרֶךְ הַצּוּרָה. וּמֵהָאֻלְקִים אֶשְׁאַל לְהַצִּילֵנוּ מִטָּעֲנוֹת הַטּוֹעֲנִים עָלֵינוּ בְּסִכְלוּתָם וְלַחֲסֹם פִּי מְקַנְּאֵינוּ בְּאַוְלָתָם, כִּי אֵינֶנִּי בָּטוּחַ שֶׁלֹּא תִּבְיאֵם קִנְאָתָם לְדַבֵּר עָלַי. וְעִם כָּל זֶה לֹא אֶשְׁוּב מִפְּנֵיהֶם, וְלֹא אֶמְנַע בַּעֲבוּרָם. וּבֵאלֹקִים אֵעֱזֹר וְעָלָיו אֶבְטַח, וְהוּא מָגֵן לַחוֹסִים בּוֹ וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (אֵיכָה ג כ"ה) טוֹב יְיָ לְקַוּו לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ. וַאֲנִי נָקִי מִטָּעֲנוֹת אִם יְדַבְּרוּ וּמִמַּלְחֲמוֹתָם אִם יִתְגַּבְּרוּ כִּי אֵין בְּיָדִי עָוֶל אֶסְבּוֹל גַּאֲוָתָם בַּעֲבוּרוֹ, אֶלָּא שֶׁאֲנִי אוֹמֵר יִשְׁטְנוּנִי תַּחַת רָדְפִי טוֹב.

וְהָאֱלֹקִים יוֹדֵעַ כִּי לֹא נֶעֱזַרְתִּי בְּחִבּוּר הַסֵּפֶר הַזֶּה בְּזוּלָתִי רַעְיוֹנַי וּכְתִיבָתִי וְלֹא נִסְתַּיַּעְתִּי בּוֹ בְּלָתִי מַחְשְׁבוֹתַי. וּמִי שֶׁהוּא מֵאַנְשֵׁי הַנְּפָשׁוֹת הַיְקָרוֹת וְהַמְּזֻמּוֹת הַיִּתָּרוֹת יָבִין מֵרֶמֶז דְּבָרֵינוּ מַעֲלַת נַפְשֵׁנוּ מַה שֵּׁיּוּרָה עַל מַה שֵּׁיֵּשׁ בְּלִבֵּנוּ. וְאִם יִרְאֶה בּוֹ שְׁגִיאָה אוֹ טָעוּת יְדִינֵנִי לִזְכוּת בְּחַסְדּוֹ. וּכְבָר הִתְנִינוּ לְיַחֵס כָּל טֶבַע אֶל יְסוֹדוֹ, וְכָל מִדָּה אֶל טִבְעָהּ כְּפִי אֲשֶׁר יוֹרֶה עָלָיו הַמּוֹפֵת. וּכְמוֹ שֶׁאֲבָאֵר אוֹתוֹ בְּזוּלָתִי הַמָּקוֹם הַזֶּה בְּעֶזְרַת הַקֵּל.

וְזֹאת דְּמוּת הַצּוּרָה הָרִאשׁוֹנָה אֲשֶׁר לַיְּסוֹדוֹת וְלַטְּבָעִים וְלַמִּדּוֹת.

הַדָּם הָאֲוִיר חַם וְלַח: מִתְדַּמֶּה בַּחֹם עִם הָאֵדָמָה וּבַלַּחוּת עִם הַלְּבָנָה. הַגַּאֲוָה, וְהָעַזּוּת, וְהָאַכְזְרִיּוּת, וְהַחֲרִיצוּת, וְהַכַּעַס.

הָאֵדָמָה הָאֵשׁ חַם וְיָבֵשׁ: מִתְדַּמֶּה בַּחֹם עִם הַדָּם, וּבְיֹבֶשׁ עִם הַשְּׂחוֹרָה. הַדְּאָגָה, וְהַכְּילוּת, וְהַקִּנְאָה, וְהַשִּׂנְאָה, וְהַחֲרָטָה.

הַשְּׂחוֹרָה הֶעָפָר קַר וְיָבֵשׁ: מִתְדַּמֶּה בַּיֹּבֶשׁ עִם הָאֵדָמָה, וּבַקֹּר עִם הַלְּבָנָה. הַבִּטָּחוֹן, וְהָעֲנָוָה, וְהַבּוּשֶׁת, הָרַחֲמִים, וְהַמֹּרֶךְ.

הַלְּבָנָה הַמַּיִם קַר וְלַח: מִתְדַּמֶּה בְּקֹר עִם הַשְּׂחוֹרָה, וּבְלַחוּת עִם הַדָּם. הַגְּבוּרָה, וְהַשִּׂמְחָה, הָאַהֲבָה, וְהַנְּדִיבוּת, וְהָרָצוֹן. נִמְצָא הַדָּם הֵפֶךְ הַשְּׂחוֹרָה, וְהָאֵדָמָה הֵפֶךְ הַלְּבָנָה.

וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר חָקַקְנוּ הַצּוּרָה הַזֹּאת עַל הַבֵּאוּר הַזֶּה נֹאמַר כִּי כָּל אֲשֶׁר סִפַּרְנוּ מִמִּדּוֹת הָאָדָם עֶשְׂרִים מֵהֶם טוֹבוֹת בִּפְנֵי עַצְמָם וּמֵהֶם רָעוֹת בִּפְנֵי עַצְמָם. וְצָרִיךְ שֶׁנְּדַבֵּר עַל תִּקּוּן מִדּוֹתָיו כְּדֵי שֶׁיִּנָּהֵג בְּעַצְמוֹ הַמִּנְהָג הַטּוֹב עַד שֶׁיִּהְיוּ לוֹ הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת כַּמָּזוֹן יִדְבַּק בָּהֶן וְלֹא יִפָּרֵד מֵהֶן מִימֵי נְעוּרָיו, וְיִרְגִּיל בָּהֶן לְאַט קַו לָקַו וְעִנְיָן אַחֲרֵי עִנְיָן. כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כ"ב ו) חֲנוֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַּרְכּוֹ גַּם כִּי יַזְקִין לֹא יָסוּר (מִמֶּנּוּ') [מִמֶּנָּה]. וּכְבָר אָמַר הַפִּילוֹסוֹף: הַשֵּׂכֶל מַתָּנָה וְהַמּוּסָר קִנְיָן וְהַהֶרְגֵּל עַל כָּל דָּבָר שִׁלְטוֹן.

וְדַע כִּי כָּל מִדּוֹת הָאָדָם אֲשֶׁר תֵּרָאֶינָה בּוֹ בִּימֵי הַבַּחֲרוּת וְהַזִּקְנָה הֵם בּוֹ בִּימֵי הַיַּלְדוּת וְהַנַּעֲרוּת, וְאִם אֵין בּוֹ כֹּחַ לְהַרְאוֹתָם הֵם בּוֹ בְּכֹחַ וְלֹא בְּפֹעַל, וּכְמוֹ שֶׁאָתָּה רוֹאֶה מִקְצַת הַנְּעָרִים נִרְאִית בָּהֶם מִדַּת הַבּשֶׁת וּמִקְצָתָם הָעַזּוּת, וּמִקְצָתָם שֶׁהֵם נוֹטִים אֶל הַתַּאֲוֹת וּמִקְצָתָם אֶל הַמַּעֲלוֹת הַטּוֹבוֹת וּמִקְצָתָם אֶל הָרָעוֹת. וְאֵלֶּה וְהַדּוֹמֶה לָהֶם מִמִּדּוֹת הַנֶּפֶשׁ הַבְּהֵמִית וְכַאֲשֶׁר יַגִּיעוּ לִימֵי הַבַּחֲרוּת תִּגְבַּר וְתֵרָאֶה חֻזְקַת הַנֶּפֶשׁ הַדִּבֻּרִנִית וְכֹחָהּ בְּפָעֳלָהּ וְתָשִׁיב כָּל פְּעֻלֶּיהָ אֶל הָעֵצָה הַנְּכוֹנָה וְהַמַּחֲשָׁבָה הַטּוֹבָה בְּתִקּוּן הַמִּדּוֹת, מִפְּנֵי שֶׁאֵין מִמְּנַהֵג הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית לְתַקְּנָם. וְדִבַּרְנוּ זֶה אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מִדֶּרֶךְ הַמּוֹפֵת כְּבָר נְחַלְנוּהוּ מִן מְדַבְּרֵי שְׁלֹמֹה, עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלֵי כ י"א) גַּם בְּמַעֲלָלָיו יִתְנַכֵּר נַעַר אִם זַךְ וְאִם יָשָׁר פָּעֳלוֹ. אַף הַנְּעָרִים אֲשֶׁר גָּבְרָה עֲלֵיהֶם הַנִּבְלוּת אֶפְשָׁר שֶׁיָּכוֹל אָדָם לְהַעְתִּיקָם אֶל הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה בְּעוֹד אֲשֶׁר לֹא יַעַבְרוּ יְמֵי הַנַּעֲרוּת, אֲבָל אִם יַגִּיעוּ יְמֵי הַבַּחֲרוּת וִימֵי הַזִּקְנָה וְהֵם עוֹמְדִים

בְּעִנְיָן רָע יִקְשֶׁה לְהַעְתִּיקָם אֶל הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה. וּכְמוֹ שֶׁהֵבִיאוּ מָשָׁל מִתִּקּוּן הַסָּעִיף, קֹדֶם שֶׁיִּגְדֹּל, וּכְשֶׁיָּשׁוּב אֵילָן גָּדוֹל יִקְשֶׁה לְתַקְּנוֹ וּלְהַעְתִּיקוֹ. וְעַל כֵּן אַתָּה רוֹאֶה רֹב בְּנֵי אָדָם בְּעֵת זְקֻנָתָם אֵינָם נֶעְתָּקִים מִמַּה שֶׁהָיוּ בּוֹ בִּימֵי בַּחֲרוּתָם כַּאֲשֶׁר הֵם נֶעֱתָקִים רֹב בְּנֵי אָדָם מֵעֵת הַנַּעֲרוּת לְעֵת הַבַּחֲרוּת אֶל הַמִּנְהָג הַטּוֹב וְזֶהוּ טַעַם (מִשְׁלֵי כ"ב ו) חֲנוֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַּרְכּוֹ. **וְאָמְרוּ** רַבּוֹתֵינוּ בֶּן עֶשְׂרִים בָּהּ יָמוּת. וְאָמְרוּ כִּי מִן הַנִּמְנָע שֶׁיִּהְיֶה פּוֹעֵל הָרַע בְּטֶבַע נַפְשׁוֹת הַמְדַבְּרִים מִפְּנֵי שֶׁאֵין זֶה מִדֶּרֶךְ הַחָכְמָה, אַךְ הָאֱלֹקִים בָּרָא אֶת הַנֶּפֶשׁ תְּמִימָה זַכָּה וּנְקִיָּה. כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (קֹהֶלֶת ז כ"ט) רְאֵה זֶה מָצָאתִי אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹקִים אֶת הָאָדָם יָשָׁר. וּמַה שֶּׁיִּהְיֶה מִמֶּנּוּ זוּלָתִי הַטּוֹב הוּא מִמִּקְרֶה הַצּוֹמֵחַת רְצוֹנִי לוֹמַר פֹּעַל הַטֶּבַע. וְאָמְרוּ הַפִּילוֹסוֹפִים מִי שֶׁלֹּא הֶחֱזִיק בְּמִדּוֹת הַטּוֹבוֹת אֶלָּא לְהַשִּׂיג בָּהֶם הֲנָאַת הַרְגָּשׁוֹתָיו וְצָרְכֵי גּוּפוֹ אֵינוֹ יוֹדֵעַ אֱמִתָּתָם, אַךְ אִם יִדְרְשֵׁם לְדַעַת מַעֲלוֹתָם וְטוֹבוֹתָם וְשֶׁיַּכִּיר כִּי טוֹב לוֹ שֶׁיְּמוּת בָּהֶם מִן הַחַיִּים כְּשֶׁכְּנֶגְדָּם.

וּמִי שֶׁמְּסַלֵּק מַחֲשַׁבְתּוֹ מִן הַמִּדּוֹת הָרָעוֹת, הַמָּקוֹם יַעֲלֶהוּ אֶל הַמַּעֲלוֹת הַטּוֹבוֹת, וּכְפִי רֹחַק הָאָדָם מִן הַמִּדּוֹת הָרָעוֹת תִּהְיֶה קִרְבָתוֹ אֶל הָאֱלֹקִים וּכְפִי קִרְבָתוֹ אֲלֵיהֶם יִהְיֶה רָחֳקוֹ מִמֶּנּוּ וְאַתָּה דַּע לְךָ. וְעוֹד נֶאֱמַר בְּמִדּוֹת הָאָדָם הָעֶשְׂרִים כִּי דָּוִד, עָלָיו הַשָּׁלוֹם, רָמַז אוֹתָם וְכָלַל עִנְיְנֵיהֶם בְּמִזְמוֹר אֶחָד בְּאָמְרוֹ (תְּהִלִּים ל"ז א) אַל תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים וְאַל תְּקַנֵּא בְּעוֹשֵׂי עַוְלָה. מֵהֶם מַה שֶּׁהִזְכִּיר עַל פְּשַׁט הַפָּסוּק, וּמֵהֶם שֶׁרָמַז אֲלֵיהֶם בְּרֶמֶז בִּלְבָד, וּמֵהֶם מַה שֶּׁצִּוָּה עַל עֲבוֹדַת הַמָּקוֹם בְּמִצְוַת הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת, וּמֵהֶם מַה שֶּׁהִזְהִיר שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹתָם מִן הַמִּדּוֹת הָרָעוֹת, וּמֵהֶם מַה שֶּׁסִּפֵּר בָּהֶם גְּנוּת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר נָטוּ מִדֶּרֶךְ תִּקּוּנָם וְסִדּוּרָם וּמַה שֶּׁשִּׁבַּח בָּהֶם אֲנָשִׁים שֶׁהָלְכוּ עַל דֶּרֶךְ נְכוֹנָה בְּהַרְגִּילָם אֶל הַמִּנְהָג הַטּוֹב.

וּמַה שֶּׁאָמַר בַּתְּחִלָּה אַל תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים — רָצָה לְהַזְהִיר שֶׁלֹּא לְאַשֵּׁר הַמְּרֵעִים וְכֵיוָן שֶׁאֵינוֹ מְאַשֵּׁר אוֹתָם רָאוּי לוֹ לִשְׂנוֹא אוֹתָם. וְאַחַר כָּךְ הִזְהִיר שֶׁלֹּא לַחְמֹד אוֹתָם וְשֶׁלֹּא לְקַנֵּא בָּהֶם, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר וְאַל תְּקַנֵּא בְּעוֹשֵׂי עַוְלָה. וְאַחַר כָּךְ צִוָּה שֶׁיִּהְיֶה שָׁלֵו וּבוֹטֵחַ בַּה' וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר (תְּהִלִּים ל"ז ג) בְּטַח בַּיְיָ וַעֲשֵׂה טוֹב.

וְאַחַר כָּךְ רָמַז לְהִתְנַהֵג בְּמִדּוֹת הַבּשֶׁת וְהָעֲנָוָה, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר וּרְעֵה אֱמוּנָה. וּמַה שֶּׁאָמַר בַּתְּחִלָּה שְׁכָן אֶרֶץ וְאַחֲרָיו וּרְעֵה אֱמוּנָה מוֹרֶה כִּי פְּרִי הָעֲנָוָה אֲרִיכוּת יָמִים עַל הָאָרֶץ כָּרָאוּי לְמִדַּת הַבּוּשָׁה וְהָעֲנָוָה, אֲשֶׁר כְּתַבְנוּ. אֱמוּנָה כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְתָּ מַה שֶּׁנֶּאֱמַר בְּמשֶׁה רַבֵּינוּ, עָלָיו הַשָּׁלוֹם, (בְּמִדְבַּר י"ב ז) בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא. וּמַה שֶּׁקָּדַם לָזֶה מִסִּפּוּר עֲנָוָתוֹ וּמַה שֶּׁאָמְרוּ כִּי רְאוּיָה אֲרִיכוּת יָמִים לְמִדַּת הַבּשֶׁת וְהָעֲנָוָה הוּא מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים ל"ז י"א) וַעֲנָוִים יִירְשׁוּ אָרֶץ. וּמַה שֶּׁאָמַר (שָׁם ל"ז ד) וְהִתְעַנַּג עַל ה'. רָמַז עַל מִדַּת הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר יִשְׂתַּמֵּשׁ בָּהּ הַצַּדִּיק בַּעֲבוֹדָתוֹ אֶת אֱלֹקָיו כְּשֶׁהוּא נֶהֱנֶה בָּהּ וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שָׁם ל"ב י"א) שִׂמְחוּ בַיְיָ וְגִילוּ

צַדִּיקִים וְכוּ'. וְנֹאמַר בְּבָשׂוֹרַת הַיְשׁוּעָה (יְשַׁעְיָה ס"א י') שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּה' וְגוּ'. וּמַה שֶּׁאָמַר (תְּהִלִּים ט"ז ד) וְיִתֵּן לָךְ מִשְׁאֲלוֹת לִבֶּךָ — רָמַז אֶל מִדַּת הַתַּאֲוָה אֲשֶׁר הִיא מִדַּת הָאַהֲבָה כִּי הַבּוֹרֵא מַפִּיק תַּאֲוֹת הַצַּדִּיקִים. וּכְמוֹ שֶׁיִּעָדֵם בְּאָמְרוֹ וְיִתֵּן לְךָ מִשְׁאֲלוֹת לִבֶּךָ.

וּמַה שֶּׁאָמַר (תְּהִלִּים ל"ז ח) הֶרֶף מֵאַף וַעֲזֹב חֵמָה הוּא כַּאֲשֶׁר תִּרְאֶה בִּפְשׁוּטוֹ שֶׁהִזְהִיר מִמֶּנּוּ מִלַּמֵּד הָאֶחָד עַל הַהַנָּחָה וְהַשֵּׁנִי עַל הַחֶרְטָה עַל מַה שֶּׁעָבַר וּמַה שֶּׁאָמַר וַעֲנָוִים יִירְשׁוּ אֶרֶץ כִּפְשׁוּטוֹ. וּמַה שֶּׁאָמַר (תְּהִלִּים ל"ז י"ב) זוֹמֵם רָשָׁע לַצַּדִּיק וְחוֹרֵק עָלָיו שִׁנָּיו רָמַז אֶל מַה שֶּׁמִּתְנַהֵג בּוֹ הָרָשָׁע מִן הָעַזּוּת וְהַגַּבְהוּת. וּמַה שֶּׁאָמַר (תְּהִלִּים ל"ז י"ג) יָיָ יִשְׂחַק לוֹ רוֹאֶה לוֹמַר שֶׁמִּתְנַהֵג אוֹתוֹ וְיִשְׂמַח הַצַּדִּיק בְּאָבְדוֹ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים נ"ח י"א) יִשְׂמַח צַדִּיק כִּי חָזָה נָקָם. וּמַה שֶּׁאָמַר (שָׁם ל"ז י"ד) חֶרֶב פָּתְחוּ רְשָׁעִים רָמַז אֶל מַה שֶּׁמַּרְאִים הָרְשָׁעִים מִן הַגְּבוּרָה וְהַיְכֹלֶת. וּמַה שֶּׁאָמַר לִטְבֹּחַ יִשְׁרֵי דָּרֶךְ רָמַז אֶל מִדַּת הָאַכְזָרִיּוּת שֶׁהִיא הַקָּשָׁה שֶׁבְּמִדּוֹתָם. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ (שָׁם ל"ז ט"ו) וְקַשְׁתוֹתָם תִּשָּׁבַרְנָה רָמַז אֶל מִדַּת הַגַּאֲוָה וְדוֹמֶה לְמַה שֶּׁנֶּאֱמַר בְּגֹוי עַז פָּנִים (יִרְמְיָה ו כ"ג) קֶשֶׁת וְכִידוֹן יַחֲזִיקוּ. וּמַה שֶּׁאָמַר (תְּהִלִּים ל"ז י"ז) כִּי זְרוֹעוֹת רְשָׁעִים תִּשָּׁבַרְנָה ר"ל מַה שֶּׁיַּגִּיעַ אֵלָיו כְּשֶׁתִּנָּשֵׂא גְּבוּרָתָם וְיֶחֱלַשׁ כֹּחָם מֵעִנְיַן הַמֵּרֶךְ עַד שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לְהַגְבִּיהַּ זְרוֹעוֹתָם. וּמַה שֶּׁאָמַר (שָׁם ל"ז כ"א) לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם, רָמַז אֶל מִדַּת הַכְּילוּת וְהַקַּמְצָנוּת. וּמַה שֶּׁאָמַר (שָׁם) וְצַדִּיק חוֹנֵן וְנוֹתֵן זְכַר שְׁתֵּי מִדּוֹת אֲשֶׁר בְּנֶפֶשׁ הַצַּדִּיק וְהֵם הָרַחְמָנוּת וְהַנְּדִיבוּת.

וְכַאֲשֶׁר כְּלָה לְזָכְרָם חָתַם אוֹתָם בְּזֵכֶר הָרָצוֹן כְּשֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם נוֹהֵג הַמִּנְהָג הַנָּכוֹן בִּשְׁתֵּי הַמִּדּוֹת הָאֵלֶּה כְּמוֹ שֶׁזְּכָרְנוּ מֵהִתְנַהֵג כַּטּוֹבוֹת מֵהֶם וְעָזְבוּ הָרָעוֹת, וְאָז יִרְצֶהוּ הָאֱלֹקִים כמ"ש (שָׁם ל"ז כ"ג) מֵה' מִצְעֲדֵי גֶּבֶר כּוֹנָנוּ וְדַרְכּוֹ יֶחְפָּץ. וְאַל יַעֲלֶה בְּלֵב אָדָם כִּי מַה שֶּׁאָמַר מֵיְיָ מִצְעֲדֵי גֶּבֶר כּוֹנָנוּ הוּא מַרְאֶה הַהֶכְרֵחַ בַּעֲבוֹדַת הַמָּקוֹם ית' אֲבָל הוּא עַל הַטּוֹבָה הַצְּפוּנָה לוֹ אוֹ עַל הָרָעָה מִן הַגְּמוּל וְהָעֹנֶשׁ וּמַה שֶּׁאָמַר מֵה' מִצְעֲדֵי גֶּבֶר כּוֹנָנוּ ר"ל כִּי הַמָּקוֹם יִתְבָּרַךְ בָּרָא הַנֶּפֶשׁ שְׁלֵמָה לֹא תֶּחְסַר כָּל וּכְשֶׁהוּא נוֹטֶה אֶל הַמַּעֲלוֹת הַחֲשׁוּבוֹת וְהַמִּנְהָג הַטּוֹב וְהוּא מ"ש "כּוֹנָנוּ", אָז יִהְיֶה רָאוּי לִרְצוֹן הַבּוֹרֵא. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר וְדַרְכּוֹ יֶחְפָּץ. וּכְבָר נִתְבָּרֵר מִמַּה שֶּׁזְּכַרְנוּ כִּי דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָ"ה הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ בַּמִּזְמוֹר הַזֶּה לְסַפֵּר תִּקּוּן מִדּוֹת הָאָדָם וְהַנְהָגָתָם הַמִּנְהָג הַטּוֹב חוּץ מִמַּה שֶּׁזְּכָרָם שְׁלֹמֹה עָ"ה בְּסִפְרָיו וְהִזְהִיר עֲלֵיהֶם בְּכָל עִנְיָן שֶׁיּוּכַל הָאָדָם. וְכַאֲשֶׁר אֲנִי עָתִיד לְהָבִיאָם בְּכָל שַׁעַר מִשַּׁעֲרֵיהֶם בְּעֶזְרַת הָאֵל.

וְאַחֲרֵי כֵּן נַצָּא מִדְּבָרֵינוּ אֵלֶּה אֶל סְפּוּר אֵיכוּת הַצְּוָרָה אֲשֶׁר עָשִׂינוּ לַחוּשִׁים וְלִמַּדְנוּ וּנְבָאֵר בָּהּ הֵיאַךְ יְצָאוּ סְעִיפֵיהֶם מִשָּׁרְשֵׁי הַחוּשִׁים. וַאֲחַבֵּר כָּל אִישׁ אֶל מִינוֹ וְכָל מִין אֶל סוּגוֹ וַאֲנִי ר"ל שֶׁאֲבָאֵר מַהוּת הַמִּדּוֹת הַמִּסְתָּעְפִים מֵחוּשׁ הָרְאוּת וּכְמוֹתָם וְכֵן מֵחוּשׁ הַשֶּׁמַע וּשְׁאָר הַחוּשִׁים עַל הַסֵּדֶר הַזֶּה וְתִהְיֶה צוּרָה מֻגְדֶּלֶת כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה קַלָּה לְהָבִין וּקְרוֹבָה לַמַּתְחִילִים

לִלְמוֹד הָעִנְיָן הַזֶּה וְהָרוֹצִים לְהַגִּיעַ אֶל תּוֹעַלְתּוֹ וְהַנֶּעֱזָרִים בֶּאֱלֹקִים עַל הַשָּׂגַת תּוֹעֲלוֹתָם מִן הַחָכְמוֹת הַמּוּסָרִיּוֹת הַמְיֻסָּדוֹת וְהַתּוֹרִיּוֹת.

וְזֹאת תַּבְנִית הַצּוּרָה הַמֻּגְדֶּלֶת לְהוֹצִיא הַמִּדּוֹת הָעֶשְׂרִים מֵהַחָמְשָׁה חוּשִׁים בְּעֶזְרַת הָאֵל

הָרְאוּת

הַגַּאֲוָה,

הָעֲנָוָה,

הַבּשֶׁת,

הָעַזּוּת.

הַשְּׁמַע

הָאַהֲבָה,

הַשִּׂנְאָה,

הָרַחֲמִים,

הָאַכְזָרִיּוּת.

הָרֵיחַ

הַכַּעַס,

הָרָצוֹן,

הַקִּנְאָה,

הַחֲרִיצוּת.

הַטַּעַם

הַמְּשׁוּשׁ

הַשִּׂמְחָה,

הַנְּדִיבוּת,

הַדְּאָגָה,

הַקַּמְצָנוּת,

הַשַּׁלְוָה,

הַגְּבוּרָה,

הַחֲרָטָה.

הַמֹּרֶךְ.

וְכֵיוָן שֶׁהִגַּעְנוּ אֶל מַה שֶּׁרָצִינוּ מֵחֲקִיקַת דְּמוּת הַצּוּרוֹת נַחְתּוֹם עַתָּה פִּתְיחַת סְפָרֵינוּ זֶה בְּזִכְרוֹן פְּרָקָיו וּשְׁעָרָיו וְנֹאמַר כִּי קָרָאנוּ סִפְרֵנוּ זֶה:

תִּקּוּן מִדּוֹת הַנֶּפֶשׁ

בַּעֲבוּר אֲשֶׁר כּוֹנַנוּ לְהָשִׁיב טִבְעֵי בְּנֵי הָאָדָם מֵעִנְיַן הַסִּכְלוּת אֶל אַהֲבַת הַמּוּסָר וְשֶׁנִּתְחַכֵּם לְרֹב הַפִּתָּאִים עַד שֶׁיִּשְׁתַּדְּלוּ דַּעַת טִבְעֵי הַחָכְמִים וְיָבִינוּ אוֹתָם בְּעִנְיָנִים רַבִּים מִן הַדְּבָרִים וַהֲבִיאוֹנוּ מִן הַטְּעָנוֹת הַשִּׂכְלִיּוֹת וְהַמּוֹפְתִיּוֹת מַה שֶּׁנִּזְדַּמֵּן לָנוּ וַהֲבִיאוֹנוּ עוֹד מִן הַכָּתוּב בַּסְּפָרִים. וְרָאִינוּ שֶׁנָּבִיא אַחֲרֵי כֵן מְעַט מִזְעָר מִדִּבְרֵי הַחָכְמִים וּמִלֵּיהֶם וּלְחַבֵּר אֲלֵיהֶם מִמַּה שֶּׁחִבְּרוּ אֲנָשֵׁי הַמּוּסָר בַּחֲרוּזֵיהֶם, וּמַה שֶּׁיְזַמֵּן לָנוּ מִמִּדּוֹת הַחָכְמָה כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה סִפְרֵנוּ זֶה שָׁלֵם בְּכָל הָעִנְיָנִים. וְהַמְעַיֵּן בַּסֵּפֶר הַזֶּה יְדַיְּנֵנוּ בְּחַסְדּוֹ לִזְכוּת מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הִגַּעְתִּי אֶל תַּכְלִית הָעִנְיָן וְלֹא בָאתִי עַד סוֹף תְּכוּנָתוֹ כִּי לֹא כְּוַנָתִי בְּחִבּוּרִי זֶה לְהוֹעִיל בּוֹ מִי שֶׁהוּא גָּדוֹל מִמֶּנִּי בְּחָכְמָה בְּדוֹרֵנוּ זֶה מִפְּנֵי שֶׁאֵינִי חוֹשֵׁב שֶׁהִגַּעְתִּי אֶל דֶּרֶךְ מִדַּרְכֵי הַחָכְמָה. אֲבָל אֲנִי יוֹדֵעַ כִּי הַפְּרִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר אָרִיתִי מִן הַחָכְמָה הוּא הַכָּרָתִי שֶׁאֵינִי חָכָם וְשֶׁלֹּא אֶמְנַע מִשְּׁאוֹל חֲבֵרַי וְשֶׁאוֹדֶה לָהֶם שֶׁאֵינִי חָכָם מְקַצֵּר וְעוֹלֶה בִּדְבָרִים.

וּמִן הַדְּבָרִים שֶׁצָּרִיךְ בַּעֲבוּרָם לְדוֹנֵנִי לִזְכוּת עַל מַה שֶּׁלֹּא הִגַּעְתִּי עַד תַּכְלִית מַה שֶּׁאֲנַחְנוּ בּוֹ בַּזְּמַן הַזֶּה מִן הַדַּחַק וְהַגָּלוּת וּתְכִיפַת הַצָּרוֹת וְהִשְׁתַּנּוּת הָעִתִּים וְהָעִנְיָנִים. וְאֵינֶנִּי כְּמִתְרַעֵם, אֲבָל עִם כָּל זֶה אֵינֶנִּי נִמְנַע לְהוֹדוֹת לְבוֹרְאִי וּלְשַׁבְּחוֹ עַל מַה שֶּׁחָנַנוּ מִן הַטּוֹבָה וְעַל מַה שֶּׁהֵאִיר עֵינֵינוּ לְהַמְצִיאֵנוּ הַדֶּרֶךְ לְהָבִין מְעַט מִן הַחָכְמוֹת.

וְהִנֵּה חִלַּקְנוּ סִפְרֵנוּ זֶה עַל חֲמִשָּׁה חֲלָקִים וְכָל חֵלֶק וְחֵלֶק מֵהֶם כּוֹלֵל אַרְבָּעָה שְׁעָרִים עַד הַשְׁלֵמַת עֶשְׂרִים הַשְּׁעָרִים כְּמוֹ שֶׁהִתְוֵינוּ בַּצּוּרָה. וְחִבַּרְתִּי אֶל כָּל חֵלֶק מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ מִן הַחוּשִׁים וְכָל חוּשׁ מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ מִן הַמִּדּוֹת וְאֵלֶּה חֲלָקֵי הַסֵּפֶר וְהֵם חֲמִשָּׁה כְּנֶגֶד הַחֲמִשָּׁה חוּשִׁים אֲשֶׁר הִקְדִּימְנוּ לְזָכְרָם.

הַחֵלֶק הָא' בְּחוּשׁ הָעַיִן וְהוּא כּוֹלֵל אַרְבָּעָה שְׁעָרִים. הַשַּׁעַר הָרִאשׁוֹן בְּמִדַּת הַגַּאֲוָה וְהַגִּבְהוּת. הַשַּׁעַר הַשֵּׁנִי בְּמִדַּת הַשִּׁפְלוּת וּלְהוֹרוֹת וּלְהִתְנַהֵג בָּהּ. הַשַּׁעַר הַשְּׁלִישִׁי בְּמִדַּת הַבּשֶׁת וְהָעֲנָוָה. הַשַּׁעַר הָרְבִיעִי בְּמִדַּת הָעַזּוּת וּלְהִזָּהֵר מִמֶּנָּה.

הַחֵלֶק הַב' אֲשֶׁר הוּא חוּשׁ הַשֶּׁמַע כּוֹלֵל אַרְבָּעָה שְׁעָרִים. הַשַּׁעַר הָרִאשׁוֹן בְּמִדַּת הָאַהֲבָה וְהֵיאַךְ יִתְנַהֵג בָּהּ הָאָדָם וְשֶׁבַח אֲנָשֶׁיהָ וּלְהוֹרוֹת אֵיךְ יִדְבַּק בָּהּ הָאָדָם. הַשַּׁעַר הַשֵּׁנִי בְּמִדַּת הַשִּׂנְאָה. הַשַּׁעַר הַשְּׁלִישִׁי בְּמִדַּת הַחֲנִינָה וְהָרַחֲמִים. הַשַּׁעַר הָרְבִיעִי בְּמִדַּת הָאַכְזָרִיּוּת.

הַחֵלֶק הַג' בְּחוּשׁ הַטַּעַם וְהוּא כּוֹלֵל ד' שְׁעָרִים. הַשַּׁעַר הָרִאשׁוֹן בְּמִדַּת הַשִּׂמְחָה. הַשַּׁעַר הַשֵּׁנִי בְּמִדַּת הַדְּאָגָה וּלְדָחוֹת הָעֶצֶב. הַשַּׁעַר הַג' בַּשַּׁלְוָה וּבַבְּטָחוֹן. הַשַּׁעַר הָרְבִיעִי בַּחֲרָטָה.

הַחֵלֶק הַד' בְּחוּשׁ הָרֵיחַ וְהוּא כּוֹלֵל אַרְבָּעָה שְׁעָרִים. הַשַּׁעַר הָרִאשׁוֹן הַכַּעַס וְהַחָרוֹן. הַשַּׁעַר הַשֵּׁנִי בָּרָצוֹן וְהַסְּבָרַת פָּנִים. הַשַּׁעַר הַשְּׁלִישִׁי בַּקִּנְאָה וּבַחֶמְדָּה. הַשַּׁעַר הָרְבִיעִי בַּחֲרִיצוּת בְּמְהִירוּת וּבַזְּרִיזוּת.

הַחֵלֶק הַה' בְּחוּשׁ הַמִּשּׁוּשׁ וְהוּא כּוֹלֵל אַרְבָּעָה שְׁעָרִים. הַשַּׁעַר הָרִאשׁוֹן בַּנְּדִיבוּת וּגְמִילוּת חֲסָדִים. הַשַּׁעַר הַשֵּׁנִי בַּכִּילוּת וְהַקַּמְצָנוּת. הַשַּׁעַר הַג' בְּמִדַּת הַגְּבוּרָה. הַשַּׁעַר הָרְבִיעִי בְּמִדַּת הַמֹּרֶךְ וְהָעַצְלָה.

וְכֵיוָן שֶׁהִשְׁלַמְנוּ לְסַפֵּר חֶלְקֵי סִפְּרֵנוּ וּשְׁעָרָיו נַתְחִיל עַתָּה לְבָאֵר כָּל שְׁעָרָיו בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם וּמִמֶּנּוּ נִשְׁאַל לְהַדְרִיכֵנוּ בְּדַרְכּוֹ יְשָׁרָה וּנְכוֹחָה כַּאֲשֶׁר שָׁאַל מִמֶּנּוּ מְשִׁיחוֹ (תְּהִלִּים כ"ה ה) הַדְרִיכֵנִי בַאֲמִתֶּךָ וְלַמְּדֵנִי.

חלק א

פרק א

מִדַּת הַגַּאֲוָה

הַשַּׁעַר הָא' מִן הַחֵלֶק הָא' נְדַבֵּר עַל מִדַּת הַגַּאֲוָה וּמַה טּוֹב שֶׁנִּזְדַּמֵּן בַּשַּׁעַר הַזֶּה שֶׁיִּהְיֶה תְּחִלָּה לְכָל שַׁעֲרֵי הַסֵּפֶר כְּפִי חִיּוּב הָעֵרֶךְ וְהַמִּסְפָּר.

וְאוֹמַר כִּי רָאִיתִי הָרְבֵּה מִן הַחֲכָמִים מִתְנַהֲגִים בַּמִּדָּה הַזֹּאת שֶׁלֹּא בְּמִקּוֹמָהּ וְהֵם מַעֲלִים אוֹתָהּ עַל שְׁאָר מִדּוֹתָם עַד שֶׁנָּהֲגוּ בָּהּ הַפְּתָאִים וּמִשְׁתַּמְּשִׁין בָּהּ בְּעִנְיָן שֶׁאֵין צָרִיךְ לָהֶם לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ עַד שֶׁגָּבְרָה עַל טִבְעָם עַד שֶׁאֲנִי רוֹאֶה הַמִּדָּה הַזֹּאת נִמְצֵאת הָרְבֵּה בִּקְטַנֵּי בְּנֵי אָדָם, אֲנִי רוֹצֶה לוֹמַר עַל יְמֵי הַנְּעָרוּת וְהַבַּחֲרוּת כָּל שֶׁכֵּן כְּשֶׁיִּזְדַּמֵּן לָהּ מִי שֶׁמְּזוּגוֹ חַם וּבַעַל מָרָה אֲדֻמָּה מִפְּנֵי שֶׁדֶּרֶךְ הַמָּרָה אֲדֻמָּה לַעֲלוֹת וּבְהֶמְיָתָהּ תַּעֲזֹר טֶבַע הָאָדָם לְהִתְנַהֵג בַּמִּדָּה הַזֹּאת עַד שֶׁהוּא מִתְנַהֵג בָּהּ בְּעִנְיָן שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְהַרְאוֹתָהּ בּוֹ.

וּמִסְּעִיפֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת הַגַּבְהוּת וְהַיְהִירוּת וּרְדִיפַת הַשָּׂרָרָה וְאֵלֶּה הַסְּעִיפִים אֵינָם מִמִּדּוֹת הַחֲסִידִים הַקְּדוֹמוֹנִים אֲשֶׁר הֵעִידוּ לָהֶם מִדּוֹתָם הַחֲמוּדוֹת כִּי הֵם כְּנֶגֶד אֵלֶּה.

וּכְבָר רָאִינוּ כִּי יֵשׁ מִבְּנֵי אָדָם מִי שֶׁנּוֹדָע בַּמִּדָּה הַזֹּאת וְהֵם מִתְנַהֲגִים בָּהּ שֶׁלֹּא בְּמִקּוֹמָהּ, וְהֵם מְגֻנִּים אֵצֶל בְּנֵי הָעוֹלָם. וְיֵשׁ מֵהֶם שֶׁהִתְנַהֵג בְּעִנְיָנִים הַטּוֹבִים שֶׁבַּמִּדָּה הַזֹּאת וְהֵם מְשֻׁבָּחִים עֲלֵיהֶם. אֵינִי מַאֲרִיךְ לְהָבִיא אֶת שְׁמוֹתָם מִפְּנֵי שֶׁהֵם יְדוּעִים. וְכֵיוָן שֶׁהַדָּבָר כֵּן צָרִיךְ שֶׁנִּתְחַכֵּם לְהַגִּיעַ אֶל הַנְּהָגַת הַמִּדָּה הַזֹּאת כָּרָאוּי לָהּ וְנִמְנַע מֵהִתְנַהֵג בָּהּ בְּשֶׁאֵין רָאוּי לָהּ. וְשֶׁנִּזְכּוֹר מַה שֶּׁיָּבֹא לָאָדָם מִן הַמִּנְהָגִים הַמְגֻנִּים שֶׁבָּהּ וּמִן הַהֶפְסֵד.

וְנֹאמַר כְּשֶׁנִּרְאֶה הַמִּדָּה הַזֹּאת גּוֹבֶרֶת בְּטֶבַע הָאָדָם צָרִיךְ לַחֲשׁוֹב בַּדְּבָרִים הַמַּפְלִיאִים הַמַּפְחִידִים וְהַמַּבְהִילִים הַמַּחְשָׁבָה בְּרֵאשִׁית הִיְצִירוֹת וּבְסוֹפָם, וְהֵיאַךְ הָיְתָה תְּחִלַּת הַהֲוָיוֹת וְאֵיךְ יִהְיֶה הֶפְסֵדָם וְתַכְלִיתָם וּכְשֶׁיֵּדַע כִּי הַנִּמְצָאוֹת כֻּלָּם מִשְׁתַּנּוֹת וְחוֹלְפוֹת כָּל שֶׁכֵּן שֶׁתִּשְׁתַּנֶּה מְצִיאוּתוֹ וְיִכְלֶה גּוּפוֹ וְתָשׁוּב מִדַּת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר הָיְתָה גֵּאָה בְּעֵת הַחַיִּים שְׁפֵלָה וּמִתְחָרֶטֶת בְּעֵת הַמִּיתָה וּכְשֶׁתִּהְיֶה הַדַּעַת מְחַיֶּבֶת זֶה מִן הַהַקָּשָׁה הַשִּׂכְלִית

וּמֵחָכְמַת הַקַּבָּלָה צָרִיךְ שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל הָאָדָם הֶחָכָם לָשׁוּב מִן הַמִּדָּה הַזֹּאת מֵעַצְמוֹ מִפְּנֵי שֶׁהִיא מְגֻנָּה וְאֵינָהּ מְבִיאָה לְשׁוּם תּוֹעֶלֶת, אַךְ הִיא סִבָּה לְתַקָּלוֹת רַבּוֹת כָּל שֶׁכֵּן שֶׁתְּבִיאֵהוּ גַּאֲוָתוֹ שֶׁלֹּא יִתְיַעֵץ עִם שׁוּם אָדָם וְיִהְיֶה מַחֲזִיק (בְּרַעְתּוֹ) [בְּדַעְתּוֹ] וְסוֹמֵךְ עַל עֶצְתּוֹ, וּבְכָמוֹת זֶה אָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי י"ב ט"ו) דֶּרֶךְ אֱוִיל יָשָׁר בְּעֵינָיו. וּכְבָר יָדַעְתָּ מַה שֶּׁאֵרַע לְקֹרַח וּרְחַבְעָם וְרַבִּים כְּמוֹתָם כְּשֶׁסָּמְכוּ עַל עֶצְתָם.

וְצָרִיךְ הָאָדָם שֶׁיַּחְשֹׁב בְּלִבּוֹ כִּי כְּשֶׁאֵינוֹ מִתְוַדֶּה בְּחֶטְאוֹ וְשָׁב מִדַּרְכּוֹ וְהוּא חוֹשֵׁב כִּי טוֹב לַעֲשׂוֹת כֵּן שֶׁיֵּאָרַע אוֹתוֹ מַה שֶּׁאֵרַע לָהֶם בְּלִי סָפֵק וְכָזֶה אָמַר הֶחָכָם (שָׁם ט"ז ב) כָּל דַּרְכֵי אִישׁ זַךְ בְּעֵינָיו וְתֹכֵן (לִבּוֹת) [רוּחוֹת] יְיָ.

וְאָמַר בַּגַּאֲוָה (שָׁם ט"ז י"ח) לִפְנֵי שֶׁבֶר גָּאוֹן וְלִפְנֵי כִּשָּׁלוֹן גֹּבַהּ רוּחַ. הִקְדִּים שֶׁבֶר וְכִשָּׁלוֹן לְגָאוֹן וּגְבַהּ לוֹמַר לְךָ כִּי קוֹדֶם שֶׁיִּתְגָּאֶה וְשֶׁיִּגְבַּהּ הָאָדָם יָבֹאוּ לוֹ כְּבָר הַשֶּׁבֶר וְהַכִּשָּׁלוֹן וְהַטַּעַם כִּי תֵּכֶף לַגַּאֲוָה וְהַגָּאוֹן הַשֶּׁבֶר וְהַשִּׁפְלוּת.

וּכְמוֹ שֶׁאֵירַע לְפַרְעֹה בְּאָמְרוֹ (שְׁמוֹת ה' ב') מִי יְיָ אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקוֹלוֹ. וְגָלְיַת בְּאָמְרוֹ (ש"א י"ז י') אֲנִי חֵרַפְתִּי אֶת מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל. וְסַנְחֵרִיב בְּאָמְרוֹ (יְשַׁעְיָה ל"ו כ) מִי בְּכָל אֱלֹקֵי הָאֲרָצוֹת. וּנְבוּכַדְנֶצַּר בְּאָמְרוֹ (דָּנִיֵּאל ג ט"ו) (וּמָן) [וּמַאן] הוּא אֱלָהּ דִּי יְשֵׁזְבִנְכוֹן מִן יָדִי. וְהַדּוֹמֶה לָהֶם אֲשֶׁר אָמַר כְּדִבְרֵיהֶם אֲשֶׁר הָיְתָה אַחֲרִיתָם תַּכְלִית הַבּוּז וְהַקְּלוֹן. וּמִי שֶׁהוּא בַּמִּדָּה הַזֹּאת אֵינֶנּוּ נִצָּל מִן הַחֵטְא וּכְמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם, (מִשְׁלֵי כ"א כ"ד) זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ, הַזְּכִיר בְּכָאן הַזֵּדִים וְהַיְהִירִים כִּי הֵם אַנְשֵׁי הַגַּאֲוָה.

וְצָרִיךְ שֶׁיִּתְבַּיֵּשׁ הַנּוֹהֵג בַּמִּדָּה הַזֹּאת וְיִזְכֹּר כִּי כְּפִי גַּאֲוָתוֹ תְּבוֹאֵהוּ הַשִּׁפְלוּת וּכְפִי גָּבְהוּתוֹ תְּבוֹאֵהוּ הַדַּלּוּת פִּתְאוֹם וכמ"ש הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כ"ט כ"ג) גַּאֲוַת אָדָם תַּשְׁפִּילֶנּוּ. וְהַטַּעַם כִּי הַגְּדוֹלָה שֶׁבַּסִּבּוֹת הַמַּשְׁפִּילוֹת אֶת הָאָדָם הַיְהִירוּת וְהַגַּאֲוָה וְהִיא מִמִּדּוֹת הָרְשָׁעִים כמ"ש (שָׁם כ"א ד) רוּם עֵינַיִם וְגוֹ'.

וַאֲשֶׁר גָּרַם לְמִקְצַת הַמִּתְגָּאִים וְהַמִּתְגַּדְּלִים לְהִתְנַהֵג בַּמִּדָּה הַמְגֻנָּה הַזֹּאת הוּא שֶׁהֵם מִתְעַקְּשִׁים עַצְמָם וְטוֹעֲנִים כִּי הַנֶּפֶשׁ נוֹטָה אֶל הַגְּדֻלָּה וְקָשָׁה בְּעֵינֶיהָ הַשִּׁפְלוּת. וְעוֹד אָמְרוּ כִּי הַשְׁרָרָה מְחַזַּקְתָּהּ וְהַדַּלּוּת מַחֲלֶשֶׁת אוֹתָהּ וְלוּלֵי הַשְׁרָרָה לֹא הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם. וְעוֹד אָמְרוּ כִּי כָּל תְּפִלּוֹת הַחֲסִידִים הָיוּ לְהַגִּיעַ אֶל הַמַּעֲלָה הַזֹּאת כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (בְּרֵאשִׁית כ"ז כ"ט) יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ לְאֻמִּים.

וּבְזֹאת הַמַּעֲלָה בִּשֵּׁר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת נְבִיאוֹ כְּשֶׁאָמַר לוֹ (שָׁם ל"ה י"א) וּמְלָכִים מֵחָלָצֶיךָ יֵצְאוּ, וּבְהֵפֶךְ זֶה כְּשֶׁהָיְתָה הַנְּקָמָה מְשׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל פְּסַק מֵהֶם הַשְׁרָרָה כמ"ש (יְשַׁעְיָה ט י"ג) וַיִּכְרֹת ה' מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנָב וְהַדּוֹמֶה לָהֶם. וְלָזֶה לֹא שָׂמוּ אֶל לִבָּם הַפִּתְאִים הַמַּחֲזִיקִים בַּמִּדָּה הַזֹּאת כִּי כַּאֲשֶׁר יִנָּהֲגוּ בָּהּ תִּגְבַּהְנָה נַפְשׁוֹתָם וְיֵצְאוּ מִשִּׁטָּתָם וְיִתְגָּאוּ עַל קְרוֹבֵיהֶם

וַיַּפְנוּ עֹרֶף לְחַבְרֵיהֶם וַיִּלְעִיגוּ לַעֲצַת כָּל אָדָם וְסוֹמְכִים עַל עֲצַת נַפְשָׁם וּמִתְיַחֲדִים בָּהּ אַךְ אִם יִתְנַהֲגוּ בָּהּ לְהִמָּנַע מִן הָעֲבֵרוֹת וְהָעִנְיָנִים הַמְגֻנִּים וְלַעֲלוֹת אֶל הַמַּעֲלוֹת הַטּוֹבוֹת וְהַמְשֻׁבָּחוֹת וְשֶׁתִּכְסוֹף נַפְשָׁם לַעֲבוֹדַת הָאֵל אֲשֶׁר הִיא הַטּוֹבָה הַגְּדוֹלָה שֶׁהֵטִיב בָּהּ לַעֲבָדָיו מִפְּנֵי שֶׁהוּא הַסִּבָּה לְהַגִּיעָם אֶל הַנְּעִימוּת הָאֱלֹקִית וּלְהַקְרִיבָהּ אֶל הַמַּעֲלוֹת הַמַּלְאָכִיּוֹת וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר (אִיּוֹב ל"ו ז) לֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק (עֵינוֹ) [עֵינָיו] וְאֶת מְלָכִים לְכִסֵּא וַיּוֹשִׁיבֵם לָנֶצַח וַיִּגְבָּהוּ.

וְהַמִּשְׁתַּמֵּשׁ בְּנַאֲוָה שֶׁלֹּא כָּרָאוּי וּמִתְיַחֵד בַּעֲצַת עַצְמוֹ דּוֹמֶה לְמִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (מִשְׁלֵי י"ח א) בְּכָל תּוּשִׁיָּה יִתְגַּלָּע. וּבָזֶה אָמַר הֶחָכָם: חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מִשִּׁבְעָה מְשִׁיבֵי טַעַם (שָׁם כ"ו ט"ז). וְאֶפְשָׁר שֶׁתְּבִיאֵהוּ גַּאֲוָתוֹ לְהִכָּנֵס בְּמַה שֶּׁאֵין רָאוּי לוֹ, בְּבִטָּחוֹנוֹ בַּעֲצָתוֹ שֶׁתִּהְיֶה מַצֶּלֶת אוֹתוֹ וְעַל דַּעְתּוֹ שֶׁתְּמַלְּטֵהוּ, וְהִיא אֲשֶׁר תַּכְשִׁילֵהוּ. וּכְמוֹ שֶׁאָמַר: מֵפֵר מַחְשְׁבוֹת עָרוּמִים וְלֹא תַעֲשֶׂינָה יְדֵיהֶם תּוּשִׁיָּה (אִיּוֹב ה י"ב).

וְכֵיוָן שֶׁהִגַּעְנוּ דְּבָרֵינוּ עַד הֵנָּה לְסַפֵּר עַל מִדַּת הַגַּאֲוָה וְהֵיאַךְ צָרִיךְ אָדָם לְהִתְחַכֵּם לְהַנְהִיגָהּ עַל מִנְהָג הָרָאוּי בָּהּ וְלִדְחוֹת אוֹתָהּ מִן הַמָּקוֹם שֶׁאֵינָהּ רְאוּיָה בּוֹ. נִזְכֹּר עַתָּה מִדְּבְרֵי הַחֲכָמִים הַקְּדָמוֹנִים עַל הַמִּדָּה הַזֹּאת וּמֵחִבּוּרֵיהֶם אֲשֶׁר חִבְּרוּ בָּהּ.

אָמַר סוֹקְרַאט: מִי הוּא אֲשֶׁר לֹא תִּפָּרֵד מִמֶּנּוּ הַדְּאָגָה הַמְבַקֶּשׁ לַעֲלוֹת אֶל הַמַּעֲלָה שֶׁהִיא גְּדוֹלָה מִמֶּנּוּ. וְאָמַר: מִי שֶׁהוּא מַחֲזִיק עַצְמוֹ בְּחֻזְקַת שֶׁהוּא דַּעֲתָן מַחֲזִיקִין אוֹתוֹ בְּנֵי אָדָם בְּחֻזְקַת שׁוֹטֶה. וְנֶאֱמַר סָמוּךְ לַגַּאֲוָה רַע מַעֲלִלִים. וְאָמַר סוֹקְרַאט: מִי שֶׁמַּעֲלִלָיו רָעִים מַתְמֶדֶת אוֹתוֹ שִׂנְאַת הַבְּרִיּוֹת וְהַנְּפְשׁוֹת נוֹטוֹת מֵעָלָיו. וְאָמַר אֲרִיסְטוֹ: כַּאֲשֶׁר נְעִימוּת הַצּוּרָה אוֹר הַגּוּף כֵּן נְעִימוּת הַמִּדּוֹת אוֹר הַנֶּפֶשׁ. וְאָמַר בְּצַוּוֹתוֹ לַאֲלֶכְסַנְדֶּר תַּלְמִידוֹ: אֵין מֵחֲשִׁיבוּת הַנֶּפֶשׁ שֶׁיִּהְיֶה הַמֶּלֶךְ מִתְגָּאֶה עַל בְּנֵי אָדָם וְכָל שֶׁכֵּן קִצָּתָם עַל קִצָּתָם.

וְנֶאֱמַר עַל אֶחָד מִן הַגְּאִים כִּי הָיָה הוֹלֵךְ יוֹם אֶחָד וְנִשְׁמַט נַעֲלוֹ הָאֶחָד מֵרַגְלוֹ וְהִשְׁלִיךְ הַשֵּׁנִיָּה וְהִנִּיחָם שְׁנֵיהֶם. וְאָמְרוּ הַקְּדָמוֹנִים: מִי שֶׁמִּדּוֹתָיו רְצוּיוֹת בְּעֵינָיו יִרְבּוּ הַקּוֹצְפִים עָלָיו. וְנֶאֱמַר עַל אִזְדְּשִׁיר הַמֶּלֶךְ כִּי נָתַן בְּיַד אֶחָד מֵעֲבָדָיו הָעוֹמְדִים עָלָיו כְּתָב וְאָמַר לוֹ: כְּשֶׁתִּרְאֶה אוֹתִי כּוֹעֵס תְּנֵהוּ לִי מִיָּד. וְהָיָה כָּתוּב בּוֹ: שׁוּב לְךָ כִּי אֵינְךָ אֱלוֹק אֶבָל אַתָּה גּוּף שֶׁיֹּאכַל קִצָּתוֹ אֶת קִצָּתוֹ וּבְקָרוֹב יָשׁוּב רִמָּה וְעָפָר.

פרק ב

מִדַּת הַשִּׁפְלוּת

הַשַּׁעַר הַב' נְדַבֵּר בּוֹ עַל הַשִּׁפְלוּת. זֶה הַשַּׁעַר הוּא קָרוֹב אֶל הַטּוֹבָה מִן הָרִאשׁוֹן מִפְּנֵי שֶׁמִּי שֶׁיִּשְׁנוֹ בַּמִּדָּה הַזֹּאת כְּבָר הֵשִׁיב אֶת נַפְשׁוֹ וּמָנַע אוֹתָהּ מִדְּרוֹשׁ הַתַּאֲווֹת וּבְהַגִּיעוֹ אֶל הַמַּעֲלָה

הַזֹּאת הַנִּכְבֶּדֶת יֻשְׁלְמוּ לוֹ הַמַּעֲלִים הַטּוֹבִים אֲשֶׁר בָּאָדָם. וְהִיא מִדָּה נֶחְמֶדֶת עַד מְאֹד לְמִי שֶׁרוֹצֶה לִנְחֹל שֵׁם טוֹב.

וַהֲלֹא תִּרְאֶה כִּי הַשִּׁפְלוּת הִיא הַגְּדוֹלָה שֶׁבַּמַּעֲלוֹת הַטּוֹבוֹת וְהַנִּבְיאִים הַנִּזְכָּרִים בְּמִדּוֹת הָאֱלוֹקִיּוֹת אָמְרוּ קְצָתָם, (בְּרֵאשִׁית יח, כז) וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר, וּקְצָתָם אָמְרוּ (תְּהִלִּים כ"ב ז) וְאָנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ וְגוֹ', וְהַדּוֹמֶה לָזֶה, וְשִׁבְּחוּם. וּמִמַּה שֶּׁצָּרִיךְ שֶׁיֵּדָעֵהוּ הָאִישׁ הַנִּלְבָּב כִּי הַשִּׁפְלוּת וְהַנְּמִיכוּת מְבִיאוֹת אֶת הָאָדָם לִידֵי הַכָּבוֹד כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְתָּ מֵהַשֹּׁר הַג' אֲשֶׁר הִתְחַנֵּן לְאֱלִיָּהוּ בִּדְבָרָיו הַנֶּעֱימִים בְּאָמְרוֹ (מְלָכִים ב' א י"ג) תִּיקַר נָא נַפְשִׁי וְנֶפֶשׁ עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה [חֲמִשִּׁים בְּעֵינֶיךָ], כִּי לֹא קָרָהוּ מַה שֶּׁקָּרָה לְרַאשׁוֹנִים מִפְּנֵי שֶׁכָּל מִי שֶׁמַּשְׁפִּיל עַצְמוֹ סוֹף בָּא לִידֵי כָּבוֹד וּגְדֻלָּה וְכִי שְׂכַר הָעֲנָוָה הַכָּבוֹד וּכְמ"ש שְׁלֹמֹה עָ"ה (מִשְׁלֵי כ"ב ד) עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת ה'.

וְהַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ מִתְנַהֲגִים בַּמִּדָּה הַזֹּאת וּמַגְבִּירִים אוֹתָהּ עַל טִבְעֵיהֶם וְנֶאֱמַר עַל א' מֵהַמְּלָכִים כִּי הָיוּ אֶצְלוֹ לַיְלָה אֶחָד אֲנָשִׁים רַבִּים יוֹשְׁבִים לְפָנָיו וְקָם הוּא בְּעַצְמוֹ וְתִקֵּן הַנֵּר, אָמְרוּ לוֹ: לָמָּה לֹא צִוִּיתָנוּ אֲדוֹנֵנוּ? אָמַר לָהֶם: מֶלֶךְ קַמְתִּי וּמֶלֶךְ שַׁבְתִּי.

וְאוֹמַר כִּי כָּל מַעֲלָה מִתְקַנֵּא הָאָדָם עָלֶיהָ חוּץ מִן הָעֲנָוָה וְאָמַר בָּזֶה גַּמְהַר הַפִּילוֹסוֹף: פְּרִי הַשִּׁפְלוּת הָאַהֲבָה וְהַמְנוּחָה וְתֵדַע כִּי מִגְּדֻלַּת הָאָדָם שֶׁיַּעֲבֹד אֶת אָחִיו וְאֶת רֵעֵהוּ. וְיֵשׁ מִי שֶׁאָמַר כִּי הַשִּׁפְלוּת הוּא שֶׁתַּתְחִיל בִּשְׁלוֹם מִי שֶׁתִּפְגַּע וְתֵשֵׁב בְּשֶׁפֶל הַמּוֹשָׁבוֹת. וּמִמַּה שֶּׁדּוֹמֶה לְמִדָּה הַזֹּאת שֶׁיִּסְתַּפֵּק הָאָדָם בְּמֻעָט.

וּמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ הַמִּדָּה הַזֹּאת הִגִּיעַ לְמַעֲלָה גְּדוֹלָה וְאוֹמְרִים מִי שֶׁחָנַנוֹ הַבּוֹרֵא הַמִּדָּה הַזֹּאת כְּבָר אֲהֵבוֹ. וְאָמַר הַכָּתוּב בָּאָדָם הַמִּסְתַּפֵּק בַּמֶּה שֶׁיֵּשׁ לוֹ: צַדִּיק אֹכֵל לְשׂוֹבַע נַפְשׁוֹ (שָׁם י"ג כ"ה) וּבְהֶפְכּוֹ אָמַר וּבֶטֶן רְשָׁעִים תֶּחְסָר. וּמִי שֶׁחָנַנוֹ בּוֹרְאוֹ כֹּחַ וּבְרִיאוּת וּבִטְחָה אֵיָּנּוּ צָרִיךְ שֶׁיִּדְאַג. וּפְרִי הַמִּדָּה הַזֹּאת הַמְנוּחָה, וּכְבָר נֶאֱמַר כִּי הַמִּדָּה הַזֹּאת הִיא הָעֹשֶׁר הַגָּדוֹל.

וְאָמְרוּ קְצַת הַחֲכָמִים מִי שֶׁרְצוֹנוֹ מִן הָעוֹלָם בְּדָבָר הַמַּסְפִּיק לוֹ יִהְיֶה בְּמֻעָט שֶׁבּוֹ דַּי לוֹ. וְהַסַּבָּלָנוּת מִמִּין הַמִּדָּה הַזֹּאת. וְאֶחָד מִן הַחֲכָמִים הָיָה מְצַוֶּה אֶת בָּנוֹ מִי שֶׁאֵינוֹ סוֹבֵל דָּבָר אֶחָד יִשְׁמַע דְּבָרִים הַרְבֵּה וּמִי שֶׁהוּא נָקֵל אֵצֶל עַצְמוֹ יְהִי נִכְבָּד בְּעֵינֵי בְּנֵי אָדָם. אַף אֲשֶׁר צָרִיךְ הָאָדָם שֶׁיִּרְחַק מִן הַמִּדָּה הַזֹּאת שֶׁלֹּא יִהְיֶה נִכְנָע לָרְשָׁעִים. וּבָזֶה אָמַר הַכָּתוּב (שָׁם כ"ה כ"ו) מַעְיַן נִרְפָּשׁ וּמָקוֹר מָשְׁחָת צַדִּיק מָט לִפְנֵי רָשָׁע. וְהָיָה אוֹמֵר אֵין בִּבְנֵי אָדָם מִי שֶׁצָּרִיךְ לַחֲמֹל עָלָיו חֶמְלָה גְּדוֹלָה כְּחָכָם שֶׁנָּפַל בֵּין פְּתָאִים. וּבְמוּסָר לוֹקְמָאן הַפִּילוֹסוֹף: הַנָּדִיב כְּשֶׁהוּא נִפְרָשׁ נִכְנָע, וְהַנָּבָל כְּשֶׁהוּא נִפְרָשׁ מִתְגָּאֶה. וּבְסֵפֶר הַקּוֹטִי: הַשִּׂפֵּל מִבְּלִי הִתְנַבֵּל וְהִסְתַּלְסֵל מִבְּלִי הִתְגַּדֵּל, וְדַע כִּי הַגְּדֻלָּה טָעוּת וְהַגַּאֲוָה טָעוּת.

פרק ג

מִדַּת הַבּוּשָׁת

הַשַּׁעַר הַג' נְדַבֵּר בּוֹ עַל עִנְיַן הַבּוּשָׁת. נִשְׁאַל לְחָכָם: מַה הוּא הַשֵּׂכֶל? אָמַר: הַבּוּשָׁת. אָמְרוּ לוֹ: מַהוּ הַבּוּשָׁת? אָמַר: הַשֵּׂכֶל.

וְהַמִּדָּה הַזֹּאת אַף עַל פִּי שֶׁהִיא מֵעֵין הַשִּׁפְלוּת מַעֲלָתָהּ גְּדוֹלָה מִמֶּנָּה מִפְּנֵי שֶׁהִיא אֲחוֹת לַשֵּׂכֶל וְכָל חָכָם לֵב יוֹדֵעַ מַעֲלַת הַשֵּׂכֶל וְשֶׁהוּא מַבְדִּיל בֵּין הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה בְּמָשְׁלוֹ עַל טִבְעוֹ וּמָנְעוֹ אֶת תַּאֲוָתוֹ. וּבַשֵּׂכֶל מַגִּיעַ הָאָדָם אֶל תּוֹעֲלוֹת הַחָכְמָה וּבוֹ יַגִּיעַ אֶל אֱמִתַּת הַדְּבָרִים, וְגַם בּוֹ יַגִּיעַ לְהוֹדוֹת בְּיִחוּד בּוֹרְאוֹ וְלַעֲבוֹדָתוֹ וּבוֹ יוּכַל לְהַדְמוֹת לַמַּלְאָכִים.

וְכֵיוָן שֶׁהַמִּדָּה הַזֹּאת בַּמַּעֲלָה הַזֹּאת מִן הַגְּדוֹלָה צְרִיכָה שֶׁתִּהְיֶה חֲבֻרְתָּהּ וְרַעֲיָתָהּ הַדּוֹמָה לָהּ שֶׁהִיא מִדַּת הַבּוּשָׁת קְרוֹבָה לָהּ בְּמַעֲלָה. וְהָרְאָיָה עַל שֶׁהִיא דּוֹמָה לָהּ מִפְּנֵי שֶׁלֹּא רָאִיתָ מִיָּמֶיךָ בַּיְשָׁן חָסַר דֵּעָה וְלֹא דַּעְתָּן מִבְלִי בּוּשָׁת.

עַל כֵּן רָאוּי שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל הָאָדָם לְהִתְנַהֵג בַּמִּדָּה הַחֲשׁוּבָה הַזֹּאת וּלְהִתְחַכֵּם בָּהּ עַד שֶׁתָּשׁוּב לוֹ כְּטֶבַע, וְיִגְבַּר אוֹתָהּ עַל טִבְעָיו, וְתִהְיֶה בְּעֵינָיו חֲשׁוּבָה מִשְּׁאָר מִדּוֹתָיו, כִּי בָּהּ יַגִּיעַ אֶל רוֹב הַמַּעֲלוֹת וְיִמָּנַע בָּעֲבוּרָהּ מִכָּל הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת. וּכְמ"ש מִי שֶׁיַּעֲטֵהוּ הַמָּקוֹם מְעִיל הַבּוּשָׁת יִהְיוּ מוּמָיו נֶעֱלָמִים מִבְּנֵי אָדָם וְהַהוֹד וְהַכָּבוֹד סְמוּכִים לוֹ. כמ"ש (מִשְׁלֵי ט"ו ל"ג) וְלִפְנֵי כָבוֹד עֲנָוָה. וְהָעֲנָוִים מַגִּיעִין בְּמִדַּת הַבּוּשָׁת אֶל רְצוֹן הַבּוֹרֵא וּמַשִּׂיגִים הַנֹּעַם הַקַּיָּם וְלוֹמְדִים דְּרָכָיו כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים כ"ה ט) יַדְרֵךְ עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט וילמד וילַמֵּד עֲנָוִים דַּרְכּוֹ. וּכְמוֹ שֶׁצָּרִיךְ לוֹ לַמַּשְׂכִּיל לְהִתְבַּיֵּשׁ מִבְּנֵי אָדָם כֵּן צָרִיךְ לְהִתְבַּיֵּשׁ מֵעַצְמוֹ וְאָמְרוּ כִּי הַבּוּשָׁת וְהָאֱמוּנָה דּוֹמוֹת זוֹ לָזוֹ לֹא תִּגָּמֵר הָאַחַת מִבַּלְעֲדֵי חֲבֶרְתָּהּ וְאָמְרוּ כִּי הָעַזּוּת וּמְעוּט הַבּוּשָׁת כְּסָעִיף מֵעֲבוֹדָה זָרָה וּמִי שֶׁרוֹצֶה לְהַרְגִּיל בַּבּוּשָׁת וּלְהִטָּבַע בּוֹ יֵשֵׁב תָּדִיר לִפְנֵי מִי שֶׁמִּתְבַּיֵּשׁ מִמֶּנּוּ.

וְהָיָה אוֹמֵר אֶחָד מִן הָעֲרַב: אַל תִּרְאֶה מִבְּנֵי אָדָם אֶלָּא מִי שֶׁמַּרְאֶה אֶת עַצְמוֹ כִּי אֵינֶנּוּ יָכוֹל לַעֲמוֹד זוּלָתְךָ וְאִם אַתָּה צָרִיךְ לוֹ יוֹתֵר וְאִם תֶּחֱטָא לוֹ יִמְחוֹל וְיַרְאֶה עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא הַחוֹטֵא וְאִם תֵּרַע אֵלָיו מַרְאֶה עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא הֵרַע לְךָ. וְאָמַר אֶחָד מֵהֶם סוֹף מַה שֶּׁקִּבְּלוּ מִדִּבְרֵי הַנְּבוּאָה כְּשֶׁאֵינְךָ מִתְבַּיֵּשׁ עֲשֵׂה כָּל רְצוֹנְךָ. וְאָמַר הַפִּילוֹסוֹף: חָיוּ בְּנֵי אָדָם בִּזְכוּת הַדָּת וְהַיִּרְאָה יָמִים רַבִּים וְאַחַר כָּךְ חָיוּ בְּמִדַּת הַבּוּשָׁת וְהָעֲנָוָה וְהַשִּׁפְלוּת. וְאָמַר אֲרִיסְטוֹ בְּדִבְרֵי תּוֹכְחוֹתָיו: בַּעֲבוּר הַבּוּשָׁת יִרְבּוּ הָעוֹזְרִים.

וְהָיוּ אוֹמְרִים סִימָן הַבָּנִים הַכְּשֵׁרִים הַבּוּשָׁת הַנִּרְאֶה עַל פְּנֵיהֶם וְהַבּוּשָׁת הִיא דֶּרֶךְ הַחַיִּים הָאֲרֻכִּים וְאָמְרוּ קְצָת הַפִּילוֹסוֹפִים הַבּוּשָׁת נוֹדַעַת בְּעֵת הַכַּעַס. וְאָמְרוּ שְׁנֵאת הַבַּיְשָׁן טוֹבָה מֵאַהֲבַת הַכְּסִיל. וּמִי שֶׁהוּא רוֹצֶה לְהִזָּהֵר בַּמִּדָּה הַזֹּאת אַל יְחַלֵּל אֶת הֶדֶר פָּנָיו לִשְׁאוֹל מִבְּנֵי אָדָם כִּי כֵּיוָן שֶׁתְּחַלֵּל אֶת הֶדֶר פָּנֶיךָ אִי אַתָּה מוֹצֵא מִי שֶׁמְּחַדְּשֵׁהוּ לְךָ.

אַךְ אִם אָדָם מִתְבַּיֵּשׁ מִלְּמוּד הָאֱמֶת וּמֵהַזְהִיר עַל הַטּוֹבָה לֶלֶכֶת בְּדַרְכֵי הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה הַבּשֶׁת הַהוּא מְגֻנֶּה וְאֵין רָאוּי לָאָדָם לְהִתְנַהֵג בָּהּ כְּמ"ש הַנָּבִיא (תְּהִלִּים קי"ט מ"ו) וַאֲדַבְּרָה בְעֵדְוֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ. אֲבָל הוּא צָרִיךְ לְהִתְבַּיֵּשׁ מִבְּנֵי אָדָם וְלָשִׂים עַל פָּנָיו מַסְוֶה הַבּשֶׁת. וּכְמוֹ שֶׁאַתָּה יוֹדֵעַ מֵעִנְיַן שָׁאוּל בְּהֶחְבְּאוֹ כְּמ"ש (ש"א י כ"ב) הִנֵּה הוּא נֶחְבָּא אֶל הַכֵּלִים, בְּחָרוֹ הָאֱלֹקִים לַמְּלוּכוּת כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שָׁם י כ"ד) הַרְאִיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ יְיָ. וּלְדַעַת הַפִּילוֹסוֹפִים וְהַחֲכָמִים הַמִּדָּה הַזֹּאת מִמַּעֲלֵי הַנֶּפֶשׁ הַיְקָרָה וְהִיא לְעֻמַּת הַשִּׁלְמַת הַגּוּף. וְגֶדֶר הַפִּילוֹסוֹף הַבּשֶׁת, כִּי הִיא לְהַפִּיל הַדְּבָרִים עַל דַּרְכֵיהֶם הַנְּעִימִים וּלְהַנִּיחָם עַל הַדֶּרֶךְ שֶׁהוּא טוֹב בְּהַנָּחָתָם וּמִי שֶׁיִּתְבַּיֵּשׁ תִּגְדַּל מַעֲלָתוֹ וְיִהְיֶה אָדוֹן וְאַתָּה הִתְבּוֹנֵן וְהַבְחֵן.

פרק ד

מִדַּת הָעַזּוּת

הַשַּׁעַר הַד' בְּמִדַּת הָעַזּוּת מַה שֶּׁסִּפַּרְנוּ מִשִּׁבְחֵי מִדַּת הַבּשֶׁת וּמַעֲלוֹתֶיהָ יִמְעַט כְּנֶגֶד גְּנוּת מִדַּת הָעַזּוּת וּמַה מְגֻנֶּה הִיא מְאֹד שֶׁמִּי הוּא בַּמִּדָּה הַזֹּאת הוּא מְגֻנֶּה לִפְנֵי הַמָּקוֹם. וּכְמוֹ אֵלֶּה שֶׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶם (יִרְמְיָה ה. ג) חִזְּקוּ פְנֵיהֶם מִסֶּלַע, וְאָמַר הֶחָכָם בְּעַז (מִשְׁלֵי י"א ב) בָּא זָדוֹן וַיָּבֹא קָלוֹן ר"ל כִּי כַּאֲשֶׁר תִּגְבַּר מִדַּת הָעַזּוּת עַל הָאָדָם יֵקַל אֵצֶל בְּנֵי אָדָם וְאֵין מַבִּיטִין אוֹתוֹ בְּעֵין חֲשִׁיבוּת וְלֹא תִּשְׁוּרֵנוּ עַיִן בְּרַחֲמִים אֲפִילוּ אִם יִהְיֶה חָכָם, כַּאֲשֶׁר עוֹשִׂים לַבַּיְשָׁן כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שָׁם) וְאֶת צְנוּעִים חָכְמָה. וְאִם הוּא מִן הַחֲסִידִים וְרָצָה לְהַנְהִיג אֶת עַצְמוֹ הַמִּנְהָג הַטּוֹב אֲשֶׁר יִרְצֶה בּוֹ הַבּוֹרֵא יָסוּר מִן הַמִּדָּה הַזֹּאת וְיִתְבַּיֵּשׁ מֵעַצְמוֹ מִמַּעֲשָׂיו וְיִרְחֲקֶנָּה מְטֻבַּע נַפְשׁוֹ וּבְמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִדַּת הָעַזּוּת אָמַר הֶחָכָם (שָׁם כ"א כ"ד) זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ הוּא ר"ל כִּי מִי שֶׁהוּא עַז פָּנִים הַמָּקוֹם יִגְמְלֵהוּ כְּפָעֳלוֹ כְּמ"ש (שָׁם) עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן וְהִסְתִּיר בְּכָאן יְיָ כְּאִלּוּ אָמַר עוֹשֶׂה יְיָ בְּעֶבְרַת זָדוֹן וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה בְּעֶבְרַת זָדוֹן שָׁב אֶל זֶה הָעַז שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בְּמִדַּת הָעַזּוּת עֶבְרַת זָדוֹן וּמַה שֶּׁדּוֹמֶה לוֹ.

וּכְשֶׁתִּהְיֶה הַמִּדָּה הַזֹּאת בְּטֶבַע הָאָדָם צָרִיךְ לְמִי שֶׁמִּתְחַבֵּר עִמּוֹ שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל מִמֶּנָּה בְּמִינֵי תּוֹכָחוֹת וּבְגָעָרוֹת כְּפִי שֶׁיּוּכַל עַד שֶׁיָּסוּר מִמַּה שֶּׁהוּא בָּהּ. וּכְמ"ש (שָׁם כ"א כ"ט) הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו. אַךְ הַמִּדָּה הַזֹּאת הִיא מְשֻׁבַּחַת בְּעֶזְרַת הַתּוֹרָה וְהָרְאוּת וַעֲבוֹדַת וַאֲמִירַת הָאֱמֶת, אַךְ לַעֲמוֹד בָּהּ כְּנֶגֶד הַצַּדִּיקִים וּנְבִיאֵי הָאֱלֹקִים מְגֻנֶּה לִמְאֹד. כְּמוֹ שֶׁאָמַר (יְחֶזְקֵאל ב. ד) וְהַבָּנִים קְשֵׁי פָנִים וְחִזְקֵי לֵב וְאִם יִהְיֶה הָאִישׁ הַזֶּה הַמִּשְׁתַּמֵּשׁ בַּמִּדָּה הַזֹּאת בַּעַל מֻגָּז מָרָה אֲדָמָה וְיִהְיֶה בִּימֵי הַבַּחֲרוּת אָז תֵּרָאֶה עָלָיו הַמִּדָּה הַזֹּאת עַד מְאֹד. וְצָרִיךְ שֶׁיַּעֲמוֹד בְּפָנֶיהָ בְּהָפְכָהּ, וְיֵירָא אֶת הָאֱלֹקִים וְיִתְחָרֵט וְיָנִיחַ הַמִּדָּה הַמְּגֻנָּה הַזֹּאת וְיִגְבַּר עָלֶיהָ.

חלק ב

פרק א

מִדַּת הָאַהֲבָה

הַשַּׁעַר הָא' מִן הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי נְדַבֵּר בּוֹ עַל מִדַּת הָאַהֲבָה כְּמְעַט שֶׁלֹּא יִמָּלֵט מִן הַמִּקְרֶה שׁוּם אָדָם אֶלָּא מִי שֶׁשִּׂכְלוֹ מוֹשֵׁל עַל טִבְעוֹ וְזֶה נִמְצָא מְעָט וּכְשֶׁיִּמָּצֵא הוּא מִן הַחֲסִידִים מִבְּלִי סָפֵק. וְהַחֵשֶׁק מֻרְכָּב בְּטֶבַע הָאָדָם וּמִי שֶׁרוֹצֶה לִהְיוֹת גִּבּוֹר וְאָדוֹן יַרְחִיק הַמִּדָּה הַזֹּאת וְאַל יִתְנַהֵג בָּהּ וְיִלְעַג לָהּ כִּי הִיא מִן הַמִּדּוֹת הַגְּרוּעוֹת. וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי לֹא יִגְמְרוּ מַעֲלֵי הַחָכְמִים עַד שֶׁתִּמְשׁוֹל נַפְשָׁם בְּתַאֲוָתָם. וּמִי שֶׁמּוֹשֵׁל שִׂכְלוֹ בְּתַאֲוָתוֹ מְשֻׁבָּחִים מַעֲשָׂיו וְעֵקֶב הַשָּׂגַת הַתַּאֲוֹת בְּיֵאת הַמַּדְוִים וְהָרָעוֹת. וּמִסְּמָנֵי מִי שֶׁתַּאֲוָתוֹ גּוֹבֶרֶת עָלָיו שֶׁהוּא הֲפַכְפָּךְ וְאֵינוֹ עוֹמֵד עַל דָּבָר כָּל שֶׁכֵּן אִם יִהְיֶה גּוֹבֵר עַל מִזְגּוֹ טֶבַע הַדָּם וְיָמָיו יְמֵי הַבַּחֲרוּת וְהַזְּמַן זְמַן הַקֵּיץ אָז תִּגְבַּר עָלָיו הַמִּדָּה הַזֹּאת. וְרָאוּי לָחָכָם שֶׁיִּתְרַחֵק מִמֶּנָּהּ וְאַל יִתְנַהֵג בָּהּ כִּי הִיא מְבִיאָה לִידֵי הֶזֵק גָּדוֹל שֶׁיֵּדַע מַה שֶּׁאֵרַע לְבַעַל הַמִּדָּה הַזֹּאת מִן הַבּוּז וְהַשִּׁפְלוּת וְהַכְנִיעָה לִפְנֵי אוֹהֲבָהּ. וְאַחַר כֹּל זֶה אַחֲרִיתָהּ רָעָה כְּמוֹ שֶׁיִּדַּעְתָּ מֵעִנְיַן אַמְנוֹן וְתָמָר מַה שֶּׁקָּרָהוּ מִפְּנֵי שֶׁנָּטָה אַחַר תַּאֲוָתוֹ.

וְלָכֵן אֵין צָרִיךְ הָאָדָם לְהִתְנַהֵג בַּמִּדָּה הַזֹּאת כִּי אִם בַּעֲבוּר אֱלֹקָיו וּבְתוֹרָתוֹ כמ"ש (תְּהִלִּים א. ב) כִּי אִם בְּתוֹרַת יְיָ חֶפְצוֹ וְאָמַר עוֹד (שָׁם קי"ט צ"ז) מָה אָהַבְתִּי תוֹרָתֶךָ כָּל הַיּוֹם הִיא שִׂיחָתִי. וְעַל כָּל פָּנִים מִי שֶׁמִּתְעַסֵּק בְּעִנְיַן הַחָכְמָה וְהַמּוּסָר יִהְיוּ מַבְדִּילִים בֵּינוֹ וּבֵין הַתַּאֲוָה. וְאָמַר הֶחָכָם כְּשֶׁתִּצְטָרֵךְ לִשְׁאֹל עֵצָה מִבְּנֵי אָדָם עַל כָּל דָּבָר וְלֹא תִּמְצָא מִי שֶׁתִּשְׁאַל הִתְרַחֵק מִמֶּנּוּ וְאַל תַּקְרִיבֵהוּ אֶל תַּאֲוָתְךָ כִּי הַתַּאֲוָה אוֹיֶבֶת הַלֵּב. וְאָמַר מִי שֶׁנִּמְשָׁךְ אַחַר תַּאֲוָתוֹ יִפָּסֵד, וּמִי שֶׁיִּמָּרֶה אוֹתָהּ יִגְבָּר. וְהַמִּדָּה הַזֹּאת בּוֹחֲרִים בָּהּ כְּסִילֵי בְּנֵי אָדָם מִפְּנֵי קִרְבַת עֲרֵבוּתָהּ. וּמַה שֶּׁבּוֹחֲרִים בּוֹ מִן הַשְּׂחוֹק וְהַשִּׂמְחָה וּשְׁמִיעַת הַנּוֹגְנִים הָעֲרֵבִים וּשְׁמִיעַת הַקּוֹל הֶעָרֵב וְאֵינָם שָׂמִים עַל לֵב מַה שֶּׁיִּהְיֶה בְּאַחֲרִיתָם מִן הַדְּאָגָה וְהַמַּדְוִים וְעַל כֵּן הֵמָּה נוֹטִים אַחֲרֵי טִבְעָם לְהַשִּׂיג הַתַּאֲוָה הַנִּמְצֵאת וּכְמ"ש (מִשְׁלֵי י"ג י"ט) תַּאֲוָה נִהְיָה תֶּעֱרַב לַנָּפֶשׁ.

וְהֵם נוֹטִים מִדְּרָכֵי הַחָכְמָה וְהָעֲבוֹדָה מִפְּנֵי שֶׁהַשָּׂגַת הֲנָאוֹתָם וּנְעִימוּתָם רָחוֹק מִדַּעְתָּם וּמַחֲשַׁבְתָּם הִיא רְחוֹקָה וְאֵינָהּ רְחוֹקָה, אַךְ הִיא קְרוֹבָה וְהִיא רְחוֹקָה מִדַּעְתָּם וְצָרִיךְ שֶׁיִּשְׁתַּמֵּשׁ הָאָדָם בַּמִּדָּה הַזֹּאת ר"ל מֵאַהֲבָה בַּעֲבוֹדַת הָאֱלֹקִים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים י"א א) וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹקֶיךָ. וּבְנַפְשׁוֹ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ש"א כ י"ז) כִּי אַהֲבַת נַפְשׁוֹ אֲהֵבוֹ. וּבִקְרוֹבָיו כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בְּרֵאשִׁית כ"ט י"ח) וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת רָחֵל. וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת יוֹסֵף. וּבְאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שָׁם כ"ד ד) כִּי אֶל אַרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ. וּבְרֵעֵהוּ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר שֶׁאָמַר

דָּוִד בִּיהוֹנָתָן (ש"ב א כ"ו) נָעַמְתָּ לִי מְאֹד... מֵאַהֲבַת נָשִׁים. וּבְאִשְׁתּוֹ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלֵי ה י"ט) אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת חֵן. וּבַחָכְמָה כְּמ"ש (שָׁם כ"ט ג) אִישׁ אוֹהֵב חָכְמָה יְשַׂמַּח אָבִיו. **וּמִמּוּסַר** הַמִּדָּה הַזֹּאת שֶׁיִּרְאֶה הָאָדָם אוֹתָהּ לְכָל בְּנֵי אָדָם וְאָמַר מִי שֶׁרוֹצֶה לִהְיוֹת אָהוּב עִם בְּנֵי אָדָם יִתְנַהֵג עִמָּם בַּמּוּסָר הַטּוֹב. וְהַהֶנְאָה מְבִיאָה לִידֵי אַהֲבָה כְּמוֹ שֶׁהַנֶּזֶק מֵבִיא לִידֵי הַשִּׂנְאָה. וּמֵחֶלְקֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת בַּקָּשַׁת הַגְּדוֹלוֹת וְהַתַּאֲווֹת הָרְחוֹקוֹת וְרָאוּי לָאָדָם הַנִּלְבָּב לְיַסֵּר אֶת נַפְשׁוֹ עַד שֶׁיִּתְרַחֵק מֵהֶם. וּמִמַּה שֶׁאָמְרוּ אַנְשֵׁי הַשִּׁיר בַּתַּאֲוָה וְכַאֲשֶׁר תִּגְבַּר הַמִּדָּה הַזֹּאת עַל הַנֶּפֶשׁ יִתְבַּטְּלוּ הַחוּשִׁים וְאֵינָנוּ מַרְגִּישׁ בַּמֶּה שֶׁהוּא בּוֹ מִן הַטָּעוּת. וּכְמוֹ שֶׁאוֹמְרִים עָלָיו (יְשַׁעְיָה כ) הוֹי הָאֹמְרִים לָרָע טוֹב וְלַטּוֹב רַע וְאָמַר הֶחָכָם אַהֲבָתְךָ הַדָּבָר מְעַוֶּרֶת עֵינֶיךָ וְאוֹטֶמֶת אָזְנֶיךָ. וְחָכָם אֶחָד כָּתַב לְחָכָם אַחֵר בְּעִנְיַן הֶכְרֵחַ הַתַּאֲוָה וְאָמַר: לֹא תַּגִּיעַ אֶל מַה שֶּׁאַתָּה אוֹהֵב עַד שֶׁתִּסְבֹּל הַרְבֵּה מִמַּה שֶּׁתִּשְׂנָא, וְלֹא תִּנָּצֵל מִמַּה שֶּׁתִּשְׂנָא עַד שֶׁתִּסְבֹּל הַרְבֵּה מִמַּה שֶּׁאַתָּה אוֹהֵב.

פרק ב

מִדַּת הַשִּׂנְאָה

הַשַּׁעַר הַב' בְּמִדַּת הַשִּׂנְאָה. צָרִיךְ שֶׁתֵּדַע כִּי מִי שֶׁיִּשְׂנָא בְּנֵי אָדָם יִשְׂנְאוּהוּ גַּם הֵם. וְהַמִּדָּה הַזֹּאת כְּשֶׁתִּגְבַּר עַל נֶפֶשׁ אָדָם הִיא מַזֶּקֶת אוֹתָהּ הַרְבֵּה מִפְּנֵי שֶׁמַּגִּיעַ עִנְיָנָהּ לִשְׂנֹא אֶת הַמַּאֲכָל וְאֶת הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר בָּהֶם חַיֵּי רוּחוֹ מִלְּבַד אֲשֶׁר מְבִיאָה אֵלָיו מִן הַהֶזֵּק מִשִּׂנְאַת בְּנֵי אָדָם וּכְשֶׁתִּהְיֶה אַהֲבָה גְּדוֹלָה שֶׁלֹּא לְשׂוּם שָׂמַיִם תָּשׂוּב לִשְׂנָאָה גְּדוֹלָה. וְהִנֵּה יָדַעְתָּ מַה שֶּׁאָמַר בְּאַמְנוֹן (ש"ב י"ג ט"ו) וַיִּשְׂנָאֶהָ אַמְנוֹן שִׂנְאָה גְּדוֹלָה. וּמִי שֶׁאוֹהֵב אוֹתְךָ לְדָבָר יִפְּנֶה עֵת פְּנוֹתוֹ. וְאֵין צָרִיךְ שֶׁתַּאֲמִין בַּעֲצַת הַשּׂוֹנֵא וְהָאוֹיֵב כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלֵי כ"ז ו) נַעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׂוֹנֵא. וּמִסְּעִיפֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת הַהִתְהַפְּכוּת וּכְבָר יָדַעְתָּ מַה שֶּׁנֶּאֱמַר בַּמִּדָּה הַזֹּאת וּגְנוּת בְּעָלֶיהָ.

וּכְבָר אָמְרוּ כִּי הַהַפְכָפְךָ אֵינוֹ עוֹמֵד בְּעִנְיָן, וְלֹא יִהְיֶה לוֹ אוֹהֵב, וְעִנְיָנָיו מִשְׁתַּנִּים תָּמִיד וְאֵין הַדְּאָגָה נִפְרֶדֶת מִמֶּנּוּ. וְדוֹמֶה לְמִי שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו (שָׁם י"ב כ"ז) לֹא יַחֲרֹךְ רְמִיָּה צֵידוֹ. וְתֵדַע כִּי הַרְבֵּה בְּנֵי אָדָם מַרְאִים הָאַהֲבָה בְּמִלּוֹתָם וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיוּ שׂוֹנְאִים גְּמוּרִים בַּמַּצְפּוּנִים וְצָרִיךְ שֶׁלֹּא תַּאֲמִין בָּהֶם כְּמ"ש (שָׁם כ"ו כ"ד) (בִּשְׂפָתָיו) [בִּשְׂפָתוֹ] יְנַכֵּר שׂוֹנֵא וְאַף עַל פִּי שֶׁמַּחֲלִיק לְךָ לְשׂוֹנוֹ וּמְדַבֵּר לְךָ רַכּוֹת אַל יַסֶּה לִבְּךָ אֵלָיו כְּמ"ש (שָׁם כ"ו כ"ה) כִּי יְחַנֵּן קוֹלוֹ אַל תַּאֲמֵן בּוֹ, כִּי שֶׁבַע תּוֹעֲבוֹת בְּלִבּוֹ. וְזֶה כְּמוֹ שֶׁהָרְאָה יוֹאָב לְאַבְנֵר וְלַעֲמָשָׂא שָׁלוֹם וְאַהֲבָה עַד שֶׁהָרָגָם. וּכְמוֹ שֶׁעָשָׂה יִשְׁמָעֵאל אֶת גְּדַלְיָה בֶּן אֲחִיקָם עַד שֶׁהָרָגוֹ. וְאָמְרוּ מִי שֶׁזָּרַע הַשִּׂנְאָה יְקַצּוֹר הַחֶרְטָה וּמִי שֶׁהוּא נוֹהֵג הַמִּנְהָג הַזֶּה מֵרֹעַ לֵב בֵּינוֹ וּבֵין בְּנֵי אָדָם כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיִּנְהַג כֵּן בֵּינוֹ וּבֵין אֱלֹקָיו וּכְאִלּוּ הוּא מְפַתֶּה אוֹתוֹ בִּתְפִלָּה וְתַחֲנוּנִים וּבְלִבּוֹ עִנְיָן אַחֵר. וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר

(תְּהִלִּים ל"ח ל"ו) וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ לוֹ וּשְׁאָר הָעִנְיָן. וְסוֹקְרַאט הָיָה מְצַוֶּה תַּלְמִידָיו הִשָּׁמְרוּ מִמִּי שֶׁיִּשְׁנָאֲהוּ לְבַבְכֶם כִּי לִבּוֹת בְּנֵי אָדָם כַּמַּרְאוֹת וּכְמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כ"ז י"ט) כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם וְהַנִּפְשׁוֹת מִשְׁתַּוּוֹת. וְהָרַע שֶׁבְּמִינֵי הַשִּׂנְאָה וְהַקָּשֶׁה שֶׁבָּהּ — שִׂנְאַת הַקִּנְאָה. וּבְסֵפֶר הַקּוֹטִי: הַטּוֹב שֶׁבְּכָל מַה שֶּׁתַּחֲשׁוֹב בּוֹ עַל עִנְיָן שׁוֹנְאֶיךָ, שֶׁתְּשִׁיב אֶל אַהֲבָתְךָ אִם תּוּכַל.

פרק ג

מִדַּת הָרַחֲמִים

הַשַּׁעַר הַג' מִן הַחֵלֶק הַב' נְדַבֵּר בּוֹ עַל עִנְיַן מִדַּת הָרַחֲמִים מִפְּנֵי שֶׁתְּהֶיָה הַמִּדָּה הַזֹּאת מִן הַמִּדּוֹת הָרְאוּיוֹת לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ וּכְלָלָהּ עִם הַי"ג מִדּוֹת הַמְיֻחָסוֹת אֶל הַבָּרוּךְ הוּא יִתְבָּרַךְ וְכָל מַה שֶּׁיּוּכַל הָאָדָם לְהִתְנַהֵג בָּהֶם יֵשׁ לוֹ לְהִשְׁתַּדֵּל בַּדָּבָר כְּגוֹן שֶׁיִּהְיֶה אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד נוֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וַחֲטָאָה. וְרָאוּי לָאָדָם הֶחָסִיד שֶׁיִּתְנַהֵג בָּהֶם כְּפִי יְכָלְתּוֹ וּכְמוֹ שֶׁרוֹצֶה הָאָדָם שֶׁיְּרַחֲמוּ עָלָיו כֵּן רָאוּי לוֹ לְרַחֵם עַל מִי שֶׁיִּצְטָרֵךְ אֵלָיו כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (וַיִּקְרָא י"ט י"ח) וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ. וְזֹאת הַמִּדָּה כְּלָל גָּדוֹל הִיא בַּתּוֹרָה וּמְשֻׁבַּחַת עַד מְאֹד וְהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ חָלַק אוֹתוֹ לַעֲבָדָיו הַצַּדִּיקִים וְהַכְּיָרִם בָּהּ כַּאֲשֶׁר יָדַעְתָּ בְּיוֹסֵף כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמָיו. וְרָאוּי לְמַשְׂכִּיל שֶׁתְּהֶיָה מִדַּת רַחֲמִים וְהַחָנִינָה תְּקוּעָה בְּנַפְשׁוֹ וְנִמְצֵאת בּוֹ כָּל הַיָּמִים.

וְאָמַר הֶחָכָם מִן הַנְּדִיבוּת שֶׁיֵּעָמֵד הָאָדָם בְּמִדַּת הָרַחֲמִים וְהַחָנִינָה וּבְדִבְרֵי שְׁלֹמֹה ע"ה מְצַוֶּה עַל הָרַחֲמִים וְהַחָנִינָה כמ"ש (מִשְׁלֵי כ"ד י"א) הַצֵּל לְקֻחִים לַמָּוֶת. וּמַמַּעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת אֵצֶל הַבּוֹרֵא שֶׁהוּא מִתְנַהֵג בָּהּ עִם כָּל בְּרוּאָיו כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים קמ"ה ט) וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו. וּבְסֵפֶר הַקּוֹטִי אוֹמֵר: אַל תִּקְצַר מֵהַצֵּל לְקוּחִים לַמָּוֶת בְּכָל יְכָלְתְּךָ. וְאָמַר: אַל תִּבְזֶה הָעֲנִיִּים כִּי גּוֹאֲלָם חָזָק. וְאָמַר אַשְׁרֵי מִי שֶׁלִּבּוֹתָם מְרַחֲמִים וּנְמוּכִים. וְעוֹד יֵשׁ בּוֹ: מִי שֶׁאֵינוֹ מְרַחֵם — יִהְיֶה מוֹתוֹ בְּיַד מִי שֶׁאֵינוֹ מְרַחֵם עָלָיו.

פרק ד

מִדַּת הָאַכְזָרִיּוּת

הַשַּׁעַר הַד' מִן הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי נְדַבֵּר בּוֹ עַל מִדַּת הָאַכְזָרִיּוּת וְהִיא מִדָּה רָעָה עַד מְאֹד וְאֵין הַמִּדָּה הַזֹּאת נִמְצֵאת בָּאֻמּוֹת הַצַּדִּיקִים וְלֹא בַּחֲשׁוּבִים אַךְ תִּהְיֶה בְּמִי שֶׁטִּבְעָם בְּטֶבַע צְבוּעִים כְּמוֹ הָאֲרְיֵה שֶׁאֵינוֹ מְרַחֵם וְלֹא חוֹנֵן וְאֵלֶּה הֵם שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (דְּבָרִים כ"ח ג) גּוֹי עַז פָּנִים אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים וְגוֹ'. וְזֹאת הַמִּדָּה מְגֻנָּה עַד מְאֹד מְעוּטָהּ וְרַבָּהּ וְתִהְיֶה כְּשֶׁתֶּחְזַק הַנֶּפֶשׁ הַכַּעֲסָנִית עַל הָאָדָם וְהַמִּדָּה הַזֹּאת תִּהְיֶה בַּנֶּפֶשׁ מִפְּנֵי שֶׁמַּשֶּׁגֶת בָּהּ הַנְּקָמָה מִן הָאוֹיְבִים. וְאֵינָהּ מְגֻנָּה כָּל כָּךְ כְּשֶׁיִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ עַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין רָאוּי לְמַשְׂכִּיל לְהַגִּיעַ בַּמִּדָּה הַזֹּאת עַד תַּכְלִית וְלֹא לְהִנָּקֵם מֵאוֹיְבוֹ בְּכָל יְכָלְתּוֹ מִפְּנֵי שֶׁאֵין זֶה טוֹב וּכְמ"ש

(מִשְׁלֵי כ"ד י"ז) בִּנְפוֹל אוֹיִבְךָ אַל תִּשְׂמָח. וּמִי שֶׁמִּתְנַהֵג בָּהּ לְהָרַע לַחֲבֵרוֹ וְלִגְזוֹל מִמֶּנּוּ בְּלֹא עָוֹן מְגֻנֶּה עַד מְאֹד וּבְכָמוֹתָם אָמַר דָּוִד עָ"ה (תְּהִלִּים קכ"ד א־ג) לוּלֵי ה' שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֳרוֹת אַפָּם בָּנוּ. וְהָרְאָיָה שֶׁאֵין הַמִּדָּה הַזֹּאת נִמְצֵאת אֶלָּא בָּרְשָׁעִים מ"ש (מִשְׁלֵי י"ב י) וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי. וְאָמַר אַפְלָטוֹן בְּעִנְיַן הַנְּקָמָה מִי שֶׁרוֹצֶה לְנָקֹם מֵאוֹיְבוֹ יוֹסֵף מַעֲלָה יְתֵרָה בְּעַצְמוֹ.

חלק ג

פרק א

מִדַּת הַשִּׂמְחָה

הַשַּׁעַר הָא' מִן הַחֵלֶק הַג' נְדַבֵּר בּוֹ עַל מִדַּת הַשִּׂמְחָה זֹאת הַמִּדָּה תִּמְצָא בִּקְצָת בְּנֵי אָדָם עַל פָּנֶיהָ נֶחְלָקִים יֵשׁ מִמֶּנָּה שֶׁתִּהְיֶה טִבְעִית וְזֶה יִהְיֶה בְּמִי שֶׁטִּבְעוֹ חַם וְלַח כְּטֶבַע הַדָּם וְכָל שֶׁכֵּן לְאָדָם שֶׁתַּאֲווֹתָיו מִזְדַּמְּנוֹת לוֹ תָּדִיר וְלֹא עָבְרָה עָלָיו דְּאָגָה מִזְּמַן אָרֹךְ וְנִצַּל מִן הַדְּבָרִים הַמַּעֲצִיבִים וְדִין הוּא לְמִי שֶׁנִּזְדַּמְּנוּ לוֹ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה שֶׁתִּרְאֶה בְּטִבְעוֹ אוֹתוֹ הַמִּדָּה הַזֹּאת וְתִהְיֶה גֶּהָתוֹ טוֹבָה וְגוּפוֹ בָּרִיא וְאֵין הַזִּקְנָה מְמַהֶרֶת אֵלָיו וּכְמ"ש בּוֹ (מִשְׁלֵי י"ז כ"ב) לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִיב גֵּהָה.

וּמִן הַמִּדָּה הַזֹּאת שֶׁתִּהְיֶה מִקְרִית עִם הַשָּׂגַת הַתַּאֲוָה וְהַגַּעַת מִשְׁאָל וּמִמֶּנָּה שֶׁיִּהְיֶה שְׂחוֹק תָּדִיר לְלֹא עִנְיָן וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּצְטָרֵף לָזֶה דַּעַת קַלָּה וכמ"ש בּוֹ (קֹהֶלֶת ז ו) כְּקוֹל הַסִּירִים תַּחַת הַסִּיר כֵּן שְׂחוֹק הַכְּסִיל. וּכְבָר נֶאֱמַר כִּי מֵאוֹתוֹת הַשּׂוֹטֶה שְׂחֶקוֹ בְּמָקוֹם שֶׁאֵין רָאוּי בּוֹ הַשְׂחוֹק.

וַאֲנִי אוֹמֵר כִּי הָאֲנָשִׁים שֶׁרָאוּי לִהְיוֹת הַמִּדָּה הַזֹּאת בָּהֶם יוֹתֵר מִכָּל אָדָם הֵם שֶׁנַּפְשׁוֹתָם נִמְלֶטֶת מִן הַחוֹנֶף הַזַּכּוֹת וְהַבָּרוֹת הַמִּתְיַחֲסוֹת אֶל הַמַּלְכוּת הָעוֹלוֹת אֶל הַמַּעֲלוֹת הָרוּחָנִיּוֹת יוֹתֵר מִשְּׁאַר בְּנֵי אָדָם, רָצָה לוֹמַר נַפְשׁוֹת הַצַּדִּיקִים שֶׁהֵם בְּנֹעַם שָׁלֵם בְּעִנְיַן עֲבוֹדָה וּבְשִׂמְחָה גְּדוֹלָה בְּפָרִישׁוּתָם כְּמ"ש (תְּהִלִּים ל"ב י"א) שִׂמְחוּ בַיְיָ וְגִילוּ צַדִּיקִים וְהַרְנִינוּ כָּל יִשְׁרֵי לֵב. וְאֵין רָאוּי לְמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מוּסָר לְהִתְנַהֵג בִּשְׂחוֹק בַּמּוּשָׁבוֹת וּבַמַּעֲמָדוֹת מִפְּנֵי שֶׁאוֹמַר מִי שֶׁרֹב שְׂחוֹקוֹ, מִתְמַעֵט מוֹרָאוֹ וְהַשְׂחוֹק מֵסִיר הָדָר מִפָּנִים. וּכְמוֹ שֶׁהַדְּאָגָה כְּשֶׁהִיא גּוֹבֶרֶת גּוֹרֶמֶת הַבְּכִי כֵּן הַשִּׂמְחָה כְּשֶׁהִיא גּוֹבֶרֶת מַרְאֶה הַשְׂחוֹק.

וּמִמַּה שֶׁרָאוּי לְדַעְתָּן שֶׁיֵּדְעֵהוּ כִּי הַמִּדָּה הַזֹּאת וְזוֹלָתָהּ אֵינָנָּה בְּטֶבַע הַנֶּפֶשׁ הַמְדַבֵּר עַל דַּעַת גַּ'אלִינוּס אַף הִיא בְּנֶפֶשׁ הַבַּהֲמִית וְהָרְאָיָה עַל זֶה שֶׁאַתָּה רוֹאֶה הַשְׂחוֹק יֶאֱרַע עִם הָעִנְיָנִים הַמְשַׂחֲקִים וְאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יוּכַל הָאָדָם לִמְשׁוֹל בְּעַצְמוֹ שֶׁלֹּא יִשְׂחַק וְכֵן נֶאֱמַר עַל הַכַּעַס וּשְׁאָר הַמִּדּוֹת הַדּוֹמוֹת לָאֵלֶּה. וְעַל כֵּן צָרִיךְ הָאָדָם שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל שֶׁתַּסְכִּית נַפְשׁוֹ הַבַּהֲמִית לְנַפְשׁוֹ

הַמְדַבֶּרֶת ר"ל שֶׁיִּנְהִיג שִׂכְלוֹ אֶת טִבְעוֹ, וּכְשֶׁיִּהְיֶה כֵּן אָז יִהְיֶה נִמְנָה עִם גְּדוֹלֵי בְּנֵי אָדָם. וּמִמַּה שֶּׁאָמַר סוֹקְרַאט: הַדָּבָר שֶׁהַשִּׂמְחָה בּוֹ הוּא שֶׁהָאֵבֶל עָלָיו. וּבְמוֹסָר אַרִיְ'אָנֵס בְּעִנְיַן הַשִּׂמְחָה: הַשִּׂמְחָה לַלֵּב חַיִּים וּמַעֲלָה, וְהַדְּאָגָה דּוֹחַק וַאֲבַדּוֹן.

פרק ב

מִדַּת הַדְּאָגָה

הַשַּׁעַר הַב' מִן הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי נְדַבֵּר בּוֹ עַל מִדַּת הַדְּאָגָה. זֹאת הַמִּדָּה הִיא נִמְצֵאת בַּנֶּפֶשׁ בְּהֵמָנַע תַּאֲוֹתֶיהָ וְשָׁמָּא תְּבִיאֶנָּה אֶל שַׁעֲרֵי מָוֶת כְּשֶׁתִּפְקֹד מַה שֶּׁהִיא אוֹהֶבֶת. וְכַמָּה קָשֶׁה הַמִּדָּה הַזֹּאת כְּשֶׁהִיא נִכֶּרֶת וְכַמָּה רַע עִנְיָנָהּ כְּשֶׁהִיא גוֹבֶרֶת, וּכְבָר אָמְרוּ כִּי הַדְּאָגָה הִיא הַמִּיתָה הַטִּבְעִית.

וַאֲנִי רוֹאֶה מִדֶּרֶךְ הַזְּרִיזוּת שֶׁנִּתְעָרֵב מְעַט בְּכָאן בַּשַּׁעַר הַזֶּה אוּלַי הָאֱלֹקִים יְחָנְנוּ וְיָשִׂים בְּפִינוּ מִן הַדְּבָרִים הַמְנַחֲמִים וְהַמְשַׂעְשְׁעִים וְהַמְשַׂמְּחִים מִיגוֹנוֹת הָאָדָם עַד שֶׁיִּהְיֶה הַמַּאֲמָר הַזֶּה מַמְצִיא לִי רְפוּאָה, אַף עַל פִּי שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁתִּתְמָצֵא אֲרוּכָה לְחוֹלִי הַנֶּפֶשׁ אֶלָּא בָּרְפוּאָה הָרוּחָנִית. וּכְמוֹ שֶׁזֶּה הָעִנְיָן יוֹתֵר מַגִּיעַ אֶל הַנֶּפֶשׁ מִכָּל עִנְיָן כֵּן רְפוּאָתוֹ יוֹתֵר קָשֶׁה לְהִמָּצֵא. וּמֵאֱלֹקִים נִשְׁאַל לְהַצִּילֵנוּ מִמֶּנּוּ בְּרַחֲמָיו. וְאוֹמַר כִּי טֶבַע הַמִּדָּה הַזֹּאת קַר וְיָבֵשׁ כְּטֶבַע הַמָּרָה הַשְּׁחוֹרָה אֵין אִישׁ נִמְלָט מִמֶּנָּה. וְיֵשׁ שֶׁמַּגִּיעִים מִמֶּנָּה אֶל מַגָּע דָּבָר גָּדוֹל עַד שֶׁיֶּחֱלוּ חוֹלִי הַנֶּפֶשׁ. וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלֵי י"ב כ"ה) דְּאָגָה בְּלֵב אִישׁ יַשְׁחֶנָּה. וְדַע כִּי הַמִּדָּה הַזֹּאת הִיא נִרְאֵית הַרְבֵּה עַל הַפָּנִים. כְּמוֹ שֶׁיְּדַעְתָּ שֶׁאָמַר יוֹסֵף לְסָרִיסֵי פַּרְעֹה כְּשֶׁרָאָה אֶת פְּנֵיהֶם זוֹעֲפִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בְּרֵאשִׁית מ. ו) וַיַּרְא אוֹתָם וְהִנָּם זֹעֲפִים. וּכְמוֹ שֶׁאָמַר אַרְתַּחְשַׁסְתְּא לְנֶחֱמְיָה (נְחֶמְיָה ב. ב) מַדּוּעַ פָּנֶיךָ רָעִים וְאַתָּה אֵינְךָ חוֹלֶה. וּכְבָר הִתְבָּאֵר כִּי הַמִּדָּה הַזֹּאת נִרְאֵית עַל הַפָּנִים וְנִכֶּרֶת בָּהּ הַכָּרָה גְּמוּרָה.

וְצָרִיךְ שֶׁתֵּדַע כִּי כְּשֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם שִׂכּוֹר בְּאַהֲבַת הָעוֹלָם הַזֶּה שֶׁהוּא עוֹלָם הַהֲוָיָה וְהַהֶפְסֵד אֵינֶנּוּ נִצָּל מִבַּקָּשַׁת הַקִּנְיָנִים הַנּוֹסְעִים תָּמִיד מֵיָּד אֶל יָד. וּכְשֶׁיַּשִּׂיג אוֹתָם וְיִפָּקְדֵם אָז תִּקָּרֵהוּ הַדְּאָגָה. וּבְהֵפֶךְ זֶה כְּשֶׁיִּפָּנֶה לִבּוֹ מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וּמִקִּבֵּל עַל עוֹלָם הַשֵּׂכֶל אֶפְשָׁר שֶׁיִּנָּצֵל מִן הֶחָלְיִים הַנַּפְשִׁיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה לַקִּנְיָנִים הָעוֹלְמִיִּים, כְּשֶׁיִּפָּנֶה מִן הָעֲסָקִים הַהֶבְלִיִּים וְיַטֶּה נַפְשׁוֹ אֶל הַחָכְמוֹת הַמּוּסָרִיּוֹת וְאֶל הַחֲקוֹת הַתּוֹרִיּוֹת. וְרָאוּי לַמַּשְׂכִּיל לְהָנִיחַ מִנְהֲגֵי קְטַנֵּי הַפְּתָאִים וְיִתְנַהֵג בְּמִנְהֲגֵי גְּדוֹלֵי הַמַּלְכִים.

וּכְשֶׁלֹּא יִהְיֶה לְאָדָם מַה שֶּׁהוּא חָפֵץ שֶׁיִּחְפֹּץ מַה שֶּׁיִּהְיֶה, וְאַל יִבְחַר בְּהַתְמָדַת הַדְּאָגָה. וְרָאוּי לָנוּ שֶׁנִּשְׁתַּדֵּל לְרַפֵּא נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַמַּקֵּרָה הַזֹּאת, כֵּיוָן שֶׁאֲנַחְנוּ רוֹאִים שֶׁנִּסְבֹּל קָשׁוֹת בַּעֲבוּר רְפוּאוֹת גּוּפֵנוּ כְּסֵבֶל הָאֵשׁ וְהַבַּרְזֶל וְהַדּוֹמֶה לְזֶה וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁנַּרְגִּיל לְתַקֵּן נַפְשׁוֹתֵינוּ בְּכֹחַ הָעֵצָה וְשֶׁנִּסְבֹּל סֵבֶל מְעַט כְּדֵי שֶׁנַּנְהִיגֶנָּה הַמִּנְהָג הַטּוֹב. וְעוֹד נֵדַע כִּי כַּאֲשֶׁר נַעֲלֶה

עַל דַּעְתֵּנוּ שֶׁלֹּא יַשִּׂיגֵנוּ מִקְרֶה כְּאִלּוּ הָיֵינוּ רוֹצִים שֶׁלֹּא נִהְיֶה כְּלָל, מִפְּנֵי שֶׁהַמִּקְרִים יִהְיוּ בְּהַפְסָדַת הַהֶוָיוֹת, וְאִם לֹא יִהְיֶה הֶפְסֵד לֹא תִּהְיֶה הֲוָיָה. וְאִם נִרְצֶה שֶׁלֹּא תִּהְיֶינָה הַקּוֹרוֹת, כְּאִלּוּ רָצִינוּ שֶׁלֹּא נִהְיֶה. וְהַהֲוָיָה — בַּטֶּבַע, וְהַהֶפְסֵד — בַּטֶּבַע. וְאִם נִרְצֶה שֶׁלֹּא יִהְיֶה מַה שֶּׁיֵּשׁ בַּטֶּבַע נִרְצֶה דָּבָר הַנִּמְנָע. וּמִי שֶׁרוֹצֶה דָּבָר הַנִּמְנָע יִמָּנַע רְצוֹנוֹ, וּמִי שֶׁיִּמָּנַע רְצוֹנוֹ נִקְרָא עָנִי.

וְרָאוּי לָנוּ שֶׁנִּתְבַּיֵּשׁ מֵהַגְבִּיר הַמִּדָּה הַזֹּאת רְצוֹנִי לוֹמַר הָעֲנִיּוּת, וְנִשְׁתַּדֵּל לַעֲלוֹת אֶל מַעֲלוֹת הַטּוֹב. וּמִי שֶׁרוֹצֶה שֶׁלֹּא יֵאֶבֶל יְדֻמֶּה בְּנַפְשׁוֹ הַדְּבָרִים הַמְּבִיאִים לִידֵי הָאֵבֶל כְּאִלּוּ הוּא חוֹשֵׁב שֶׁקִּנְיָנוֹ עָתִיד שֶׁיֹּאבַד וְיֵאָבֵל עָלָיו וְיַחְשְׁבֵהוּ כְּאִלּוּ אָבָד אוֹ שֶׁפְּקַד אֲהוּבוֹ. וְאֵינֶנִּי מוֹצֵא כְּלָל לְאַנְשֵׁי הַנְּפָשׁוֹת הָעֲלִיּוֹנוֹת וְהַמְּזֻמּוֹת הַנִּכְבָּדוֹת הַיְקָרוֹת סִימַן דְּאֵגָה. וּכְבָר אָמַר סוֹקְרַאט: מַה זֶּה שֶׁלֹּא רָאִינוּ עָלֶיךָ סִימַן דְּאָגָה מֵעוֹלָם? אָמַר: מִפְּנֵי שֶׁלֹּא קָנִיתִי דָּבָר שֶׁאֶפְקְדֵהוּ וְאֶדְאַג עָלָיו.

וּמִמַּה שֶּׁרָאוּי לַמַּשְׂכִּיל שֶׁיַּחְשׁוֹב בּוֹ כִּי אֵין בְּכָל הָעוֹלָם מִן הַדְּבָרִים הַגְּדוֹלִים שֶׁלֹּא יִהְיֶה קָטֹן בִּתְחִלָּתוֹ וְאַחַר כֵּן יִגְדַּל — אֶלָּא הַדְּאָגָה, כִּי הַגְּדוֹלָה שֶׁתִּהְיֶה בְּעֵת פְּגִיעָתָהּ וְכָל אֲשֶׁר הִיא הוֹלֶכֶת דַּלָּה וּמִתְמַעֶטֶת עַד שֶׁתִּכְלֶה לְגַמְרֵי. וְהַזְּרִיז הֶחָכָם אֲשֶׁר יִתְאַמֵּץ בְּעֵת מִקְרֶהוּ כְּפִי גְּדֻלָּתוֹ וַחֲשִׁיבוּתוֹ. וּמָצָאנוּ אֶלֶכְסַנְדֶּר כְּשֶׁכָּתַב לְאִמּוֹ לְנַחֲמָהּ עַל מוֹתוֹ וְאָמַר בִּכְתָבוֹ: אִמִּי, צַוִּי לִבְנוֹת מְדִינָה גְּדוֹלָה וּבְצוּרָה בְּעֵת שֶׁיַּגִּיעֵךְ שִׁמְעַ מוֹת אֶלֶכְסַנְדֶּר, וְזַמְנִי בָּהּ מִן הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה. וְקִבְּצִי אֵלַיִךְ בְּנֵי אָדָם מִכָּל הָאֲרָצוֹת לְיוֹם יְדוּעַ לָאֲכוֹל וְלִשְׁתּוֹת. וְכַאֲשֶׁר יִהְיֶה הַכֹּל מְזֻמָּן וְיִהְיוּ כָּל הָעָם נְכוֹנִים וּמְזֻמָּנִים לְהִכָּנֵס אֶל הַסְּעוּדָה אֲשֶׁר זְמַנְתָּ הַמַּלְכָּה, יַכְרִיזוּ בָּעָם שֶׁלֹּא יִכָּנֵס אֶל בֵּית הַמַּלְכָּה אָדָם שֶׁעָבַר עָלָיו מִקְרֶה אוֹ שֶׁמְּצָאוֹ יָגוֹן. וְעָשְׂתָה כֵּן בְּעֵת שֶׁהִגִּיעָהּ הַכְּתָב אַחֲרֵי מוֹתוֹ. וְכֵיוָן שֶׁצִּוְּתָה שֶׁלֹּא יִכָּנֵס אֶל בֵּיתָהּ מִי שֶׁקָּרָאהוּ פֶּגַע, רָאָתָה שֶׁלֹּא נִכָּנֵס שׁוּם אָדָם. וְיָדְעָה שֶׁלֹּא כֵּוֵן בְּנָהּ אֶלָּא לְנַחֲמָהּ עַל עַצְמוֹ.

וְשָׁמַע אֶלֶכְסַנְדֶּר מֵאַרְיִסְטוֹ רַבּוֹ כִּי הַדְּאָגָה מְמַעֶטֶת אֶת הַלֵּב וּמְכַלַּתּוּ, וְרָצָה לַעֲמוֹד עַל אֲמִתַּת הַדָּבָר. וְלָקַח מִקְצָת מִינֵי הַבְּהֵמוֹת מַה שֶּׁהֵן דּוֹמוֹת לָאָדָם בְּטִבְעָן, וְאָסַר אוֹתָן בְּמִשְׁמָר יָמִים רַבִּים בְּמַחֲשַׁכִּים. וְצִוָּה לָתֵת לָהֶן מִן הַמָּזוֹן כְּדֵי חַיּוּתָן, וְאַחַר כֵּן הוֹצִיאָן וּשְׁחָטָן. וּמָצָא לִבָּן שֶׁכָּלָה וְנָמַס. וְיָדַע כִּי אֲרִיסְטוֹ רַבּוֹ אָמַר הָאֱמֶת.

וּמִדִּבְרֵי גַּ'אלִינוּס בַּדְּאָגָה אָמַר: הַדְּאָגָה כְּלוֹת הַלֵּב וְהַיָּגוֹן חוֹלִי הַלֵּב. וְאַחַר כָּךְ פֵּרֵשׁ וְאָמַר כִּי הַיָּגוֹן עַל מַה שֶּׁהָיָה וְהַדְּאָגָה עַל מַה שֶּׁיִּהְיֶה. וּבְמָקוֹם אַחֵר אָמַר: הַיָּגוֹן עַל מַה שֶּׁעָבַר וְהַדְּאָגָה עַל מַה שֶּׁעָתִיד. עַל כֵּן הִזָּהֵר וְהִשָּׁמֵר מִן הַדְּאָגָה כִּי הַדְּאָגָה חֹלִי הַלֵּב.

וְאָמְרוּ קְצַת הַחֲכָמִים שְׁתַּיִם סַם הַמָּוֶת יוֹתֵר קַלָּה מִן הַדְּאָגָה. וְאִם יִשְׁאַל שׁוֹאֵל, מַה תּוֹעֶלֶת יֵשׁ בְּהַגְבָּרַת הַמִּדָּה הַזֹּאת בְּעֵת פְּגִיעַת הַמִּקְרֶה וְהַרְאוֹתָהּ. נָשִׁיב, כִּי יֵשׁ תּוֹעֶלֶת כְּדֵי לְהוֹצִיא

הַלֵּחָה אֲשֶׁר הִיא עִקַּר הַדֶּמַע אֲשֶׁר נִפְסְדָה כְּבָר וְנִלְאָה כֹּחַ הַטֶּבַע לְהוֹצִיאָהּ כַּאֲשֶׁר מוֹצִיאִים הַלֵּחוֹת הַמְעֻפָּשׁוֹת מִן הַגּוּף בִּרְפוּאוֹת הַמַּכְרִיחוֹת לְהָקִיא, וְכַאֲשֶׁר מְנַקִּים שְׁאָר הַלֵּחוֹת בַּמֶּה שֶׁדַּרְכָּן לְנַקּוֹתָם. וּכְמוֹ שֶׁהוּא יָדוּעַ כִּי קְצָת הַיְלָדִים הַקְּטַנִּים לֹא תִתְנַקֶּה הַלֵּחָה הַמַּפְסֶדֶת שֶׁבָּהֶם אֶלָּא בִּבְכִי. וְזֹאת הִיא הַנֶּפֶשׁ הַטִּבְעִית לִבְכִי. וּמִמַּה שֶּׁאָמַר סוֹקְרַאט בָּאֵבֶל: הָאֵבֶל מַדְוֶה הַלְּבָבוֹת כְּמוֹ שֶׁהֶחָלָיִים מַדְוֶה הַגּוּפוֹת. וּמִדִּבְרֵי בַּטְלְמִיוֹס: מִי שֶׁרוֹצֶה לְהַאֲרִיךְ יָמִים יְזַמֵּן לַמִּקְרִים לֵב אַמִּיץ.

פרק ג

מִדַּת הַבִּטָּחוֹן

הַשַּׁעַר הַג' מִן הַחֵלֶק הַג' נְדַבֵּר בּוֹ עַל מִדַּת הַבִּטָּחוֹן וְהַשַּׁלְוָה. הַמִּדָּה הַזֹּאת מְשֻׁבַּחַת כְּשֶׁיִּנָּהֵג בָּהּ הָאָדָם בְּבִטְחוֹנוֹ בֵּאלֹקָיו וּבְהִשָּׁעֲנוֹ עָלָיו. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מִשְׁלֵי כ"ב י"ט) לִהְיוֹת בַּה' מִבְטָחֶךָ. וְזֶה טֶבַע מְשֻׁבָּח וּבְעָלָיו רָאוּי לַטּוֹבָה הַגְּדוֹלָה וְלַחֶסֶד הַגָּדוֹל מֵאֱלֹקִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים ל"ב י) וְהַבּוֹטֵחַ בַּה' חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ. וְרָאוּי לְבָרֵךְ מִי שֶׁהוּא עַל הַדֶּרֶךְ הַזֹּאת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יִרְמְיָה י"ז ז) בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיְיָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ. וְהַמִּדָּה הַזֹּאת יוֹתֵר מַה שֶּׁהִיא נִמְצֵאת בַּצַּדִּיקִים יְרֵאֵי אֱלֹקִים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים קט"ו י"א) יִרְאֵי ה' בִּטְחוּ בַּה'. וּמִמַּעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת וְיִתְרוֹנָהּ כִּי בָּהּ יַעַד בֵּית יַעֲקֹב בְּעֵת הַגְּאֻלָּה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יִרְמְיָה ל. י) וְאַתָּה אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם ה'. וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּמִי שֶׁבּוֹטֵחַ בֵּאלֹקָיו וּמַאֲמִין בּוֹ, (תְּהִלִּים קי"ב ז) מִשְּׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא נָכוֹן לִבּוֹ בָּטֻחַ בַּה'.

פרק ד

מִדַּת הַחֲרָטָה

הַשַּׁעַר הַד' מִן הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי נְדַבֵּר בּוֹ עַל מִדַּת הַחֲרָטָה. הַמִּדָּה הַזֹּאת תִּהְיֶה כְּשֶׁאָדָם שָׁב מִדַּרְכּוֹ חֲטָאוֹ כִּי כְּשֶׁרָאָה מִמֶּנּוּ עִנְיַן הַחֲרָטָה אָז תִּהְיֶה תְּשׁוּבָתוֹ שְׁלֵמָה, עִם הַקְדָּמַת הַג' הַדְּבָרִים שֶׁהֵם הַתְּשׁוּבָה וּבַקָּשַׁת הַמְּחִילָה וְשֶׁיְּקַבֵּל שֶׁלֹּא לִשְׁנוֹת. וּכְמוֹ שֶׁבֵּאֵר אוֹתָם רַבֵּינוּ סְעַדְיָה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת וּקְצַת הַחֲכָמִים הָיוּ אוֹמְרִים: מִי שֶׁמִּתְחָרֵט עַל מַה שֶּׁעָבַר מֻחֲטָאוֹ כְּאִלּוּ לֹא חָטָא. וְזֹאת מִדָּה מְשֻׁבַּחַת עַל הַדֶּרֶךְ הַזֹּאת, אַךְ הָעִנְיָן הַמָּגֶנָּה שֶׁבָּהּ בְּמִי שֶׁיֹּאמַר הַיּוֹם הֵן עַל שׁוּם דָּבָר וְאַחַר כֵּן יִתְחָרֵט, אוֹ בְּמִי שֶׁנָּדַר לְהִתְעַנּוֹת אוֹ לָתֵת בְּצְדָקָה וְיִתְחָרֵט אַחַר כֵּן — בַּעַל הַמִּדָּה הַזֹּאת מְגֻנֶּה.

וְדֶרֶךְ הַשֵּׂכֶל בְּעֵינַי שֶׁיְּזַהֵר הָאָדָם מֵהָבִיא אֶת עַצְמוֹ בְּדָבָר שֶׁיִּתְחָרֵט בּוֹ אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בְּכֹחַ בְּנֵי אָדָם לְמָשֹׁל בְּנַפְשָׁם מֵהַגְבָּרַת מִדּוֹתָם אַךְ צָרִיךְ לָהֶם שֶׁיִּשְׁתַּדְּלוּ לְהַרְגִּיל נַפְשָׁם לְדַלֵּג מִן הַמְּנֻהָגִים הָרָעִים אֶל הַטּוֹבִים וּמִן הַמִּדּוֹת הַמְּגֻנּוֹת אֶל הַמְשֻׁבָּחוֹת. וְזֶהוּ תַּכְלִית

הַטּוֹב שֶׁיּוּכַל הָאָדָם לִמְשֹׁל בְּרוּחוֹ וְלִכְפּוֹת אֶת נַפְשׁוֹ וּלְהַנְהִיגָהּ הַמִּנְהָג הַטּוֹב. וּמִי שֶׁטִּבְעוֹ נִמְשָׁךְ אַחַר שִׂכְלוֹ נִקְרָא גֶּבֶר.

חלק ד

פרק א

מִדַּת הַכַּעַס

הַשַּׁעַר הָא' מֵהַחֵלֶק ד' נְדַבֵּר בּוֹ עַל מִדַּת הַכַּעַס. הַמִּדָּה הַזֹּאת אַף עַל פִּי שֶׁהִיא בָּאָה מִכֹּחַ הַנֶּפֶשׁ הַחַיָּה שַׁמְנוּ אוֹתָהּ מִמִּדּוֹת הָאָדָם מִפְּנֵי הִדַּמּוּתָהּ לְמִדּוֹתָיו. וַאֲנַחְנוּ מְדַבְּרִים עַתָּה בְּתוֹעֲלוֹתֶיהָ וּבְנִזְקֶיהָ, אַף עַל פִּי שֶׁתּוֹעֲלוֹתֶיהָ אֵינָן נֶחְשָׁבוֹת כְּנֶגֶד נִזְקֶיהָ וְאִם כָּל מִדָּה מֻגְנָּה יֵשׁ לָהּ תּוֹעֶלֶת בְּקְצַת הָעִתִּים כַּאֲשֶׁר יֵשׁ לְכָל מִדָּה מְשֻׁבַּחַת נֶזֶק בְּקְצַת הָעִתִּים. וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי הַשְׁתִּיקָה מִדָּה נֶחְמֶדֶת בָּאָדָם, וְכַאֲשֶׁר מִתְנַהֵג בָּהּ בְּשִׁמּוֹעַ הַכָּזָב תֵּשׁוּב מְגֻנָּה. וְהַכַּעַס מִדָּה מְגֻנָּה, וְכַאֲשֶׁר מִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ לְהוֹכִיחַ אוֹ לְיַסֵּר אוֹ מִפְּנֵי קְנָאתוֹ בַּעֲבוּר הָעֲבֵרוֹת תָּשׁוּב מְשֻׁבַּחַת. וְרָאוּי לְיַסֵּר הַמַּשְׂכִּיל הַנִּלְבָּב הַשָּׁלֵם לְהָנִיחַ שְׁתֵּי הַקְּצָווֹת וְיִתְנַהֵג בַּמִּדָּה הַבֵּינוֹנִית עַל הַנָּכוֹן. וְנַאלִינוּס אָמַר בְּסֵפֶר מִדּוֹת הַנֶּפֶשׁ כִּי הַכַּעַס וְהָרֻגֶז הֵם שְׁנֵי שֵׁמוֹת לְעִנְיָן אֶחָד. וְנִרְאֶה עַל פְּנֵי הַכַּעַסָן כְּאִלּוּ הוּא עָמוּס מִתְחַמֵּם גּוּפוֹ הַרְבֵּה וּמִתְנַדְנֵד לִבּוֹ נִדְנוּד גָּדוֹל וְדוֹפֵק דְּפִקוֹ בְּחָזְקָה וּבְמְהִירוּת. וְאָמַר בּוֹ מִי שֶׁכַּעֲסוֹ בְּמַחֲשָׁבָה יֵרָאֶה עָלָיו הַיְשׁוּב וְהֶהְדֵּר, וּמִי שֶׁכַּעֲסוֹ שֶׁלֹּא בְּמַחֲשָׁבָה יֵרָאֶה עָלָיו הַשְׁטוּת. וְעוֹד אָמַר: מִי שֶׁכַּעֲסוֹ חָזָק וְרֻגְזוֹ אֲמִיץ אֵינוֹ רָחוֹק מִן הַמְשֻׁגָּעִים הַנִּכְפִּים. וּבְסֵפֶר הַקּוֹטִי: אֵין הַכַּעֲסָן נִמְצָא שִׂמְחַ.

וְנֹאמַר כִּי שַׁמְנוּ לַנֶּפֶשׁ הַכַּעֲסָנִית ד' מִדּוֹת: הַמְמַהֵר לִכְעֹס וּמְמַהֵר לְרַצּוֹת מִדָּה שְׁוָה. וְיוֹתֵר מַה שֶּׁיִּמְצָא עַל הַמִּנְהָג הַזֶּה בַּעַל מֶזֶג מָרָה אֲדֻמָּה. וּמִי שֶׁמְּאַחֵר לִכְעֹס וּמְאַחֵר לְרַצּוֹת גַּם כֵּן עִנְיָן שָׁוֶה. וְזֶה הַמִּנְהָג לְמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מָרָה שְׁחוֹרָה. וּמִי שֶׁהוּא מְמַהֵר לִכְעֹס וּמְאַחֵר לְרַצּוֹת עִנְיָן מֻגְנֶה עַד מְאֹד שֶׁהוּא יוֹצֵא מִגֶּדֶר הַמִּדָּה הַשָּׁוָה. אַךְ הַמְאַחֵר לִכְעֹס וּמְמַהֵר לְרַצּוֹת מְשֻׁבָּח הוּא לְמְאֹד. וְהַמַּעֲלָה הַזֹּאת מִמַּעֲלוֹת הָאֲנָשִׁים הַגְּדוֹלִים הַחֲסִידִים אֲשֶׁר לֹא נִרְאֲתָה בְּמִדּוֹתָם מִדַּת הַכַּעַס.

אַךְ מִי שֶׁהֵם מוֹשְׁלִים בְּנַפְשָׁם הַכּוֹעֶסֶת וּמַכְרִיחִים אֶת טִבְעָם לִסְבוֹל אוֹתָהּ כְּבָר נִזְכְּרוּ לְטוֹב, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי ט"ז ל"ב) טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלּוֹכֵד עִיר. וְאֶרֶךְ אַפַּיִם מִן הי"ג מִדּוֹת הַנֶּאֱמָרוֹת בַּבּוֹרֵא בְּפָרָשַׁת וַיַּעֲבֹר (שְׁמוֹת ל"ד ו). וְאָמְרוּ כַּאֲשֶׁר הַשְׁחִין מַחֲלֵיי הַגּוּף כֵּן הַכַּעַס מַחֲלֵיי הַנֶּפֶשׁ. וְאֵין רָאוּי לְאִישׁ מוּסָר שֶׁיִּהְיֶה רָגִיל לִכְעוֹס מִפְּנֵי שֶׁהוּא מֵבִיא אֶת עַצְמוֹ לִידֵי חֵטְא כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי י"ט י"ט) גְּדֹל־חֵמָה נֹשֵׂא עֹנֶשׁ וְגוֹ'.

וּכְבָר הִזְהִיר הֶחָכָם מִן הַכַּעַס בְּאָמְרוֹ (קֹהֶלֶת ז, ט) אַל תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס. וְעוֹד אָמַר (שָׁם) כִּי כַּעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ. וְרָאוּי מִי שֶׁהוּא כַּעֲסָן שֶׁיִּקָּרֵא כְּסִיל וְדָבָר שֶׁאִי אֶפְשָׁר הוּא שֶׁיִּנָּצֵל הַכַּעֲסָן מִן הַחֶטְא הַגָּדוֹל וּכְמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כ"ט כ"ב) וּבַעַל חֵמָה רַב פֶּשַׁע. וְאַתָּה רוֹאֶה רֹב בְּנֵי אָדָם כְּשֶׁהוּא כּוֹעֵס וּמִתְחַזֵּק כַּעֲסוֹ אֵינוֹ מֵשִׂים עַל לֵב מַה שֶּׁהוּא עוֹשֶׂה בְּרֹב כַּעֲסוֹ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שָׁם כ"ט י"א) כָּל רוּחוֹ יוֹצִיא כְּסִיל. וּבְהֵפֶךְ זֶה נֶאֱמַר בְּחָכָם (שָׁם) וְחָכָם בְּאָחוֹר יְשַׁבְּחֶנָּה. וּמִמַּה שֶּׁהִזְהִירוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּהַרְבּוֹת בַּמִּדָּה הַזֹּאת אָמְרוּ (שַׁבָּת ק"ה ע"ב) כָּל הַמְקַרֵעַ בִּגְדוֹ בַּחֲמָתוֹ כְּאִלּוּ עוֹבֵד ע"ז. וּלְפִי הַמַּאֲמָר הַזֶּה אֵין רָאוּי לָאָדָם הֶחָשׁוּב שֶׁיִּהְיֶה גְּדַל חֵמָה כְּטָבַע הַחַיּוֹת וְהַצְּבוֹעִים וְלֹא שֶׁיִּהְיֶה בְּלִי כַּעַס כִּי זֶה מִמִּדּוֹת הַפְּחוּתִים וְדֶרֶךְ הַזְּרִיזוּת שֶׁיִּתְנַהֵג בְּמִדָּה הַבֵּינוֹנִית. וּמִמַּה שֶּׁאַתָּה צָרִיךְ לְדַעְתּוֹ כִּי גְּמַר שֵׁכֶל הָאָדָם מָשְׁלוּ בְּכַעֲסוֹ, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי י"ט י"א) שֵׂכֶל אָדָם הֶאֱרִיךְ אַפּוֹ. וּמִמַּה שֶּׁאָמַר בַּטֶּלְמִיּוֹס בַּכַּעַס: כְּשֶׁתִּכְעוֹס מְחוֹל כִּי אֵין עָזְבְךָ הַנְּקָמָה חֲלוּשָׁה.

פרק ב

מִדַּת הָרָצוֹן

הַשַּׁעַר הַב' מִן הַחֵלֶק הַד' נְדַבֵּר בּוֹ עַל מִדַּת הָרָצוֹן זֹאת הַמִּדָּה מִן הַמִּדּוֹת הַמְשֻׁבָּחוֹת מִפְּנֵי שֶׁאֵיפָנָה נִמְצֵאת בְּרֹב הָעִנְיָנִים אֶלָּא בְּמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ נֶפֶשׁ נְדִיבָה וְיִקָּרֵה אֲשֶׁר הִיא מְקַבֶּלֶת הָעִנְיָנִים כְּפִי שֶׁיְּזַדְּמְנוּ וְאֵינָהּ מְצַפָּה אֶל הַגְּדוֹלוֹת. וּמִן הַמִּדָּה הַזֹּאת הִסְתַּפְּקוּת הָאָדָם בְּמַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ וְשִׂמְחָתוֹ בְּחֶלְקוֹ. וּכְבָר יָדַעְתָּ מַעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת וּגְדֻלָּתָהּ וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְזָכְרָהּ וּלְשַׁבְּחָהּ לְךָ בַּשַּׁעַר הַב' מִן הַחֵלֶק הָא' בְּמִדַּת הַשִּׂפְלוּת. וּכְשֶׁהָאָדָם הַצַּדִּיק רוֹצֶה בִּבְנֵי אָדָם וּבְנֵי אָדָם רוֹצִים אוֹתוֹ כָּל שֶׁכֵּן שֶׁהַמָּקוֹם רוֹצֵהוּ, וְעוֹד שֶׁשּׁוֹנְאָיו מַשְׁלִימִים עִמּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי ט"ז ז) בִּרְצוֹת יְיָ דַּרְכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יַשְׁלִים אִתּוֹ. וּכְמוֹ שֶׁיָּדַעְתָּ מֵרְצוֹת אֲבִימֶלֶךְ בְּאַבְרָהָם וּמֵהַשְׁלִימוֹ עִמּוֹ וּכְמוֹ שֶׁאָמַר רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ לְר' חִיָּא זַ"ל וּמַה שֶּׁדּוֹמֶה לָזֶה.

וּמַעֲלַת הָרָצוֹן וְיִתְרוֹנוֹ שֶׁיַּחֲסֵהוּ אֶל הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵם מוֹצְא הַטּוֹב וּמְקוֹר הַחֶסֶד כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שָׁם ט"ז ט"ו) בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים וּרְצוֹנוֹ כְּעַב מַלְקוֹשׁ. וְזֶה בָּאָדָם כְּמוֹ שֶׁרָצָה פַּרְעֹה בְּיוֹסֵף עַד שֶׁהֶעֱלָהוּ אֶל מַעֲלַת הַמַּלְכוּת, וּכְמוֹ שֶׁרָצָה אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בְּמָרְדְּכַי, וּכְבָר רָאִיתָ מַה שֶּׁהִגִּיעַ אֵלָיו. וְכָל שֶׁכֵּן מִי שֶׁרוֹצֶה בּוֹ הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וְדוֹמֶה לְמַה שֶּׁנֶּאֱמַר בּוֹ (יְשַׁעְיָה מ"ח י"ז) אֲנִי יְיָ אֱלֹקֶיךָ מְלַמֶּדְךָ לְהוֹעִיל מַדְרִיכְךָ בַּדֶּרֶךְ תֵּלֵךְ. וְאָמַר הֶחָכָם: כָּל רוֹצֶה עָשִׁיר וְכָל מַסְכִּית שָׁלֵו וְכָל מֵמֵר מִשְׁתּוֹמֵם. וְהָיָה אוֹמֵר: מִי שֶׁאֵינוֹ רוֹצֶה בְּעִנְיָנוֹ לִרְצוֹנוֹ רוֹאֶה וְרוֹצֶה בּוֹ עַל כָּרְחוֹ.

מִן הַמִּדָּה הַזֹּאת מִסְתַּעֲפִים הַסְּלִיחָה וְהַמְּחִילָה וְהַמָּה מִמִּדּוֹת הַבּוֹרֵא. וְאָמְרוּ שֶׁמֶּלֶךְ אֶחָד קָצַף עַל עֶדַת אֲנָשִׁים וְצִוָּה לְהָרְגָם. אָמַר אֶחָד מֵהֶם: אִם אֲנַחְנוּ הֵרַעְנוּ לַחֲטֹא הֲלֹא תֵּטִיב אַתָּה שְׂאֵת וּמָחַל לָהֶם וְלֹא הֲרָגָם.

פרק ג

מִדַּת הַקִּנְאָה

הַשַּׁעַר הַג' מִן הַחֵלֶק הַד' נְדַבֵּר בּוֹ עַל מִדַּת הַקִּנְאָה. הַמִּדָּה הַזֹּאת הִיא כְּסָעִיף מִן הַכַּעַס וְרוֹב נַפְשׁוֹת הַמְדַבְּרִים אֵינָן נִמְלָטוֹת מִמֶּנָּה אֲבָל הִיא בְּכֻלָּן. כִּי אֲנַחְנוּ רוֹאִים כָּל בְּנֵי אָדָם הֵם נִמְשָׁכִים אִישׁ אַחַר רֵעֵהוּ וְרָצָה לוֹמַר כִּי כַּאֲשֶׁר הוּא רוֹאֶה אֶחָד קוֹנֶה מִן הַקְּנְיָנִים הָעוֹלְמִיִּים וּמִן הַמַּתְכוֹת וְהַצְּמָחִים אוֹ מִשְׁאַר הַקְּנְיָנִים הוּא מִשְׁתַּדֵּל שֶׁיִּקְנֶה גַּם הוּא כְּמוֹהוּ. וְהָיָה יָכוֹל לַעֲמוֹד בִּלְעֲדֵיהֶם אוֹ שֶׁיַּעֲמִיד דְּבָרִים אֲחֵרִים תַּחְתֵּיהֶם וְיִקְנֶה עִנְיָנִים אֲחֵרִים בִּמְקוֹמָם וְלֹא יַטְרִיחַ אֶת עַצְמוֹ לְהַשִּׂיג בַּקְּנְיָנִים הָהֵם. וְהַדָּבָר הַזֶּה הוּא אֲשֶׁר רָמַז אֵלָיו הֶחָכָם שְׁלֹמֹה, עָלָיו הַשָּׁלוֹם, בְּאָמְרוֹ (קֹהֶלֶת ד, ד) וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת כָּל [הַמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי הוּא] עָמָל וְאֶת כָּל כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה כִּי הִיא קִנְאַת אִישׁ מֵרֵעֵהוּ.

וּמִי שֶׁהַמִּדָּה הַזֹּאת עָלָיו, טִבְעוֹ הוּא מְגֻנֶּה כִּי הִיא מְבִיאָתוֹ לִהְיוֹת חַמְדָן. וְאֵין הַנִּדִּיב חַמְדָן. וּכְבָר נִמְלְאוּ הַסְּפָרִים מִגְּנוּת הַחוֹמֶד וְאֵינֶנּוּ נָעֳלָם מֵאַנְשֵׁי לֵבָב מַה שֶּׁנֶּאֱמַר עָלָיו מִן הַגְּנוּת וְרָאוּי לְהִתְרַחֵק מֵעָלָיו. וְשָׁמָּא יַגִּיעַ עִנְיַן הַחוֹמֵד שֶׁיִּגְזוֹל כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מִיכָה ב. ב) וְחָמְדוּ שָׂדוֹת וְגָזָלוּ. וְהֶחָמְדָּה מִדָּה מְגֻנָּה רָאוּי לְמַשְׂכִּיל שֶׁיִּרְחִיק נַפְשׁוֹ מִמֶּנָּה בְּכָל יְכָלְתּוֹ מִפְּנֵי שֶׁאֵינֶנָּה מְבִיאָה שׂוּם תּוֹעֶלֶת, אַךְ רוּבֵי מַכְאוֹבוֹת וְיִגִיעַת הַנֶּפֶשׁ בְּתַאֲוֹת וְשִׂנְאַת בְּנֵי אָדָם תָּמִיד וּמְעוּט הַמְנוּחָה וְטִרְדַּת הַמַּחְשָׁבָה וְעוֹנֶשׁ הַמָּקוֹם. מִפְּנֵי שֶׁהוּא עוֹבֵר עַל מַה שֶּׁהִזְהִיר מִמֶּנּוּ בְּתוֹרָתוֹ הַקְּדוֹשָׁה. וְאֵין רָאוּי לַמַּשְׂכִּיל שֶׁיִּקְנֶא בַּחַטָּאִים מִפְּנֵי שֶׁרוֹאֶה אוֹתָם מִשְׁתַּדְּלִים לְהַגִּיעַ אֶל הַתַּאֲוֹת וּלְהַשִּׂיג אֶל הַהֶנָאוֹת. אַךְ תִּהְיֶה כָּל קִנְאָתוֹ בַּעֲבוֹדַת הָאֱלֹקִים וּכְמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כ"ג י"ז) אַל יְקַנֵּא לִבְּךָ בַּחַטָּאִים כִּי אִם בְּיִרְאַת ה' כָּל הַיּוֹם. וְאָמַר (תְּהִלִּים ל"ז א) עוֹד אַל תְּקַנֵּא בְּעוֹשֵׂי עַוְלָה.

אַךְ הַקִּנְאָה הַמְשֻׁבַּחַת בַּעֲבוֹדַת הָאֱלֹקִים כְּמוֹ שֶׁיִּדַּעְתָּ מִפִּינְחָס שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (בְּמִדְבַּר כ"ה י"א) בְּקַנְאוֹ אֶת קִנְאָתִי, וּמַה שֶּׁהָיָה גְּמוּלוֹ עַל כָּךְ מִן הָאַחֲרִית הַטּוֹבָה, כמ"ש (שָׁם כ"ה ב) הִנְנִי נוֹתֵן לוֹ אֶת בְּרִיתִי שָׁלוֹם.

וּמַה שֶּׁאָמְרוּ בַּמְקַנֵּא וְהַחַמְדָן, אָמְרוּ תִּרְאֶה הַחַמְדָן אַהֲבָתוֹ רַבָּה כְּשֶׁהוּא פּוֹגֵעַ אוֹתְךָ וְתִרְבֶּה שִׂנְאָתוֹ כְּשֶׁאֵינוֹ רוֹאֶה אוֹתְךָ, וּשְׁמוֹ אוֹהֵב וְעָנְיָנוֹ שׂוֹנֵא. וְאָמַר כְּאִלּוּ לֹא נִבְרָא הַחוֹמֵד אֶלָּא לְכָעוֹס. וְאָמַר: דַּי לַחוֹמֵד שֶׁהוּא דּוֹאֵג בְּעֵת שִׂמְחָתְךָ. וְרָאוּי לָאָדָם שֶׁיַּעֲלֶה אֶל הַמַּעֲלָה הָעֶלְיוֹנָה כְּדֵי שֶׁיִּקְנֵא בּוֹ עֶלְיוֹנוֹ אִם יַעַזְרוּהוּ מִלְּמַעְלָה וְזֹאת תִּהְיֶה תִּפְאַרְתּוֹ.

פרק ד

מִדַּת הַחֲרִיצוּת

הַשַּׁעַר הַד' מִן הַחֵלֶק הַד' נְדַבֵּר בּוֹ עַל עִנְיַן מִדַּת הַחֲרִיצוּת. צָרִיךְ לְקַדֵּם בְּדִבְרֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת, מֵאֵיזֶה טֶבַע הִיא בָּאָה. וְאוֹמַר כִּי הִיא מִטֶּבַע הַמָּרָה הָאֲדֻמָּה. וְהַמִּדָּה הַזֹּאת תֵּרָאֶה יוֹתֵר כְּשֶׁהַנֶּפֶשׁ פְּנוּיָה מִן הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת אֵין מְבַלְבֵּל אוֹתָהּ שׁוּם דְּאָגָה. וְיוֹתֵר מַה שֶּׁתִּהְיֶה בַּנְּפָשׁוֹת הַזַּכּוֹת הַחֲשׁוּבוֹת. וְרָאוּי לָאָדָם שֶׁיִּתְנַהֵג בָּהּ בְּכָל מַעֲשֵׂהוּ וּבְכָל מַה שֶּׁמִּתְעַסֵּק מִמְּלָאכוֹת הַחָכְמָה וְהַמַּחֲשָׁבָה. הֲלֹא תִּרְאֶה מַה שֶּׁנֶּאֱמַר בָּהּ (מִשְׁלֵי י"ב כ"ח) וְהוֹן אָדָם יָקָר חָרוּץ. רָצָה לוֹמַר כִּי הַיָּקָר שֶׁבְּהוֹן הָאָדָם הַחֲרִיצוּת שֶׁהוּא הַמְּהִירוּת וְהַזְּרִיזוּת וְהוּא שֶׁיִּהְיֶה חָרוּץ בִּשְׁנֵי הָעוֹלָמוֹת: בָּעוֹלָם הַהֶוְיָה וְהַהֶפְסֵד בְּבַקָּשַׁת הַחָכְמוֹת עִם הָעֲבוֹדָה וְהָאֱמוּנָה וְשֶׁיִּשְׁתַּדֵּל לְהַגִּיעַ אֶל עוֹלָם הַשֵּׂכֶל.

וּבְהֶפֶךְ הַמִּדָּה הַזֹּאת שֶׁהִיא הָעַצְלָה מֵהִתְעַסֵּק בָּעִנְיָנִים וּמֵהִשְׁתַּדֵּל בְּהַצָּלַת הַנְּפָשׁוֹת אָמַר הֶחָכָם: הִתְרַפִּיתָ בְּיוֹם צָרָה צַר כֹּחֶכָה (מִשְׁלֵי כ"ד י). וְעוֹד אָמַר (שָׁם י"ב כ"ז) לֹא יַחֲרֹךְ רְמִיָּה צֵידוֹ. וְאַף עַל פִּי שֶׁזְּכַרְנוּהוּ בְּעִנְיַן הַפֶּכְפֵּךְ בְּמִדַּת הַשִּׂנְאָה. וּמִי שֶׁהוּא מִן הָאֲנָשִׁים הַחֲשׁוּבִים וְיִתְנַהֵג בְּעִנְיָנָיו בַּחֲרִיצוּת וּבְזְרִיזוּת יִצְלַח בָּהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שָׁם י"ב כ) יַד חָרוּצִים תִּמְשׁוֹל וּרְמִיָּה תִּהְיֶה לָמַס. וּכְמוֹ שֶׁאָמַר בָּעִנְיַן הַזֶּה: כְּשֶׁתִּהְיֶינָה הַנְּפָשׁוֹת יְקָרוֹת יִיגְעוּ הַגּוּפוֹת בְּהַשָּׂגַת חֶפְצָם, וְזֶה דָּבָר נָאֶה. וּכְבָר הִזְהִיר שְׁלֹמֹה עָ"ה עַל הַחֲרִיצוּת בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם וּבְעִנְיְנֵי הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שָׁם י"ט ט"ו) עַצְלָה תַּפִּיל תַּרְדֵּמָה. וְהַמַּאֲמָר הַזֶּה נִרְאֶה וְהוּא מוֹפְתִי כִּי עַל כָּל פָּנִים מַפֶּלֶת הָעַצְלָה תַּרְדֵּמָה. כִּי הָאֵד, אֲשֶׁר הוּא מִתְפַּשֵּׁט בְּנִקְבֵי הַגּוּף בְּתָנוּעַת הַמְּהִירוּת, כְּשֶׁתְּנוּחַ וְאֵינוֹ מִתְפַּשֵּׁט אוֹתוֹ, יַעֲלֶה אֶל הַמּוֹחַ וּמֵבִיא לִידֵי נוּמָה תְּדִירָה. וּמִסַּפֵּר הַקּוֹטִי בַּחֲרִיצוּת: מִי שֶׁיִּשְׁבִּיעַ אַדְמָתוֹ בַּעֲבוֹדָה מַשְׂבִּיעָתוֹ לֶחֶם.

וְדֶרֶךְ הַמּוּסָר בַּמִּדָּה הַזֹּאת שֶׁלֹּא יַרְאֶנָּה הָאָדָם בְּתַאֲוֹתָיו וְלֹא יִהְיֶה קַל בְּדַעְתּוֹ כִּי הַקַּלּוּת מְגֻנָּה מִפְּנֵי שֶׁאֵיֶנָּה מִמִּדּוֹת הַדֵּעָתְנִין וְאֵין הַחֲסִידִים מִתְנַהֲגִים בָּהּ. אַךְ צָרִיךְ שֶׁיִּתְנַהֵג בַּחֲרִיצוּת בְּעִנְיְנֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה וְהַיִּרְאָה. וְהָרְאָיָה הַגְּדוֹלָה עַל הַצְלָחַת הָאָדָם — חֲרִיצוּת בְּמַה שֶּׁהוּא מִתְעַסֵּק מִמַּעֲשָׂיו, וּמִן הָאוֹתוֹת הַגְּדוֹלוֹת עַל רוֹעַ מַזָּלוֹ עַצְלָתוֹ בָּהֶם. אַךְ הַחֲרִיצוּת שֶׁהִיא מְבִיאָה אֶל הַמְּהִירוּת וְהַקַּלּוּת — מְגֻנָּה, וְצָרִיךְ הַמַּשְׂכִּיל לְהִזָּהֵר מִמֶּנָּה, כִּי תַּכְלִית הָרָעָה בַּמְּהִירוּת. וּמִי שֶׁמְּמַהֵר מִתְחָרֵט, וּמִי שֶׁהוּא רוֹכֵב הַמְּהִירוּת אֵינוֹ בָּטוּחַ שֶׁלֹּא יִכָּשֵׁל. וְאֵין צָרִיךְ הָאָדָם לְמַהֵר בְּעִנְיָנָיו כִּי לֹא יִתָּכֵן עִם הַמְּהִירוּת מַעֲשֶׂה מְתֻקָּן. וּבְמָתוֹן יִתְקְנוּ הָעִנְיָנִים וְיִזְדַּמְּנוּ הַבַּקָּשׁוֹת. אֲבָל מִדַּת הַחֲרִיצוּת טוֹבָה כְּשֶׁתִּהְיֶה בְּכֹחַ הַנֶּפֶשׁ וְלֹא תֵּרָאֶה בְּפֹעַל מְהֵרָה כִּי אָז תִּהְיֶה רְאוּיָה שֶׁתִּקָּרֵא מְהִירוּת.

חלק ה

פרק א

מִדַּת הַנְּדִיבוּת

הַשַּׁעַר הָא' מִן הַחֵלֶק הַה' נְדַבֵּר בּוֹ עַל מִדַּת הַנְּדִיבוּת. הַמִּדָּה הַזֹּאת כְּשֶׁמַּנְהִיגִים אוֹתָהּ עַל הַדֶּרֶךְ הַשָּׁוָה הַנְּכוֹנָה שֶׁלֹּא יַגִּיעוּ בָּהּ אֶל הַפְּזוּר וְהַהֶפְקֵר הִיא מְשֻׁבַּחַת לְמְאֹד. וְצָרִיךְ הָאָדָם שֶׁיַּגְבִּיר הַמִּדָּה הַזֹּאת עַל אֲשֶׁר כְּנֶגְדָּהּ רָצָה לוֹמַר מִדַּת הַקַּמְצָנוּת, מִפְּנֵי שֶׁאֵין הַגְּדוֹלִים בִּבְנֵי אָדָם הַמְפֻרְסָמִים בַּחֲשִׁיבוּת רוֹאִים שֶׁמִּדַּת הַקַּמְצָנוּת מְשֻׁבַּחַת.

וַהֲלֹא תִּרְאֶה, הַמָּקוֹם יִצְלִיחֲךָ, בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת שִׁבַּח הֶחָכָם אֶת הַנָּדִיב: בְּמָקוֹם אֶחָד אָמַר כִּי הַנָּדִיב תַּגִּיעֵהוּ נְדִיבוּת אֶל מַעֲלוֹת רַבּוֹת מִן הַגְּדֻלָּה בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבַבָּא, כמ"ש (מִשְׁלֵי י"ח ט"ז) מַתַּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ וְלִפְנֵי גְּדוֹלִים יַנְחֶנּוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה מִפְּנֵי קִרְבָתוֹ אֶל הַמְּלָכִים בַּעֲבוּר שֶׁהוּא נוֹתֵן לָהֶם מַתָּנוֹת וְשׁוֹלֵחַ לָהֶם מְנָחוֹת. כַּאֲשֶׁר יָדַעְתָּ מִכְּבוֹד בֶּן הַדַּד לְאָסָא, וְתִגְלַת פִּלְאֶסֶר לְאָחָז מִפְּנֵי שֶׁשָּׁלְחוּ אֲלֵיהֶם מְנָחוֹת (מְלָכִים ב, ט"ז).

וּבָעוֹלָם הַבָּא מַה שֶּׁיַּגִּיעַ אֵלָיו מִן הַגְּמוּל הַטּוֹב וְהַנֹּעַם מִפְּנֵי עֲבוֹדָתוֹ אֶל אֱלֹקָיו בְּמָמוֹנוֹ בְּמַעֲשֶׂר וּבְצְדָקָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יְשַׁעְיָה נ"ג י"ב) [לָכֵן] אַחֲלֵק לוֹ בָּרַבִּים. וּמִפְּנֵי שֶׁהָיְתָה מִדַּת אַבְרָהָם אָבִינוּ עָ"ה הַנְּדִיבוּת וְהַחֶסֶד נוֹדַע בָּהֶם וְנִתְיַחֵס אֵלָיו וּכְבָר נִזְכְּרוּ לוֹ בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת. וְכֵן הוּא עִנְיַן פֵּרוּשׁ נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ עַם אֱלֹקֵי אַבְרָהָם (תְּהִלִּים מ"ז י). וְזֹאת הַמִּדָּה מְשֻׁבַּחַת מִפְּנֵי שֶׁמְּחַיֶּבֶת לִנְהוֹג בָּהּ כָּבוֹד כמ"ש (מִשְׁלֵי ט. ו) רַבִּים יְחַלּוּ פְּנֵי נָדִיב, וְגוֹמֵר.

וּבָהּ יִהְיֶה הָאָדָם רָאוּי לְשֶׁבַח בְּנֵי אָדָם כְּשֶׁהוּא נוֹתֵן מְשֻׁבָּחִים אוֹתוֹ עַל כָּךְ. אַךְ הָעִנְיָן הַמְּגֻנֶּה שֶׁבְּמִדָּה הַזֹּאת הוּא שֶׁיִּפְקִיר אָדָם אֶת מָמוֹנוֹ בְּדָבָר שֶׁאֵין צָרִיךְ אֵלָיו, וּמִתְנַהֵג בּוֹ מִנְהָג שֶׁאֵינוֹ טוֹב כְּמִי שֶׁמְּפַזֵּר בְּעִנְיְנֵי הַתַּאֲוּוֹת וּמִתְמַכֵּר בְּהַשָּׂגַת הַהֲנָאוֹת. וְזֶהוּ הַהֶפְקֵר וְאֵינוֹ מִמַּעֲלוֹת הַמַּשְׂכִּילִים וְלֹא מִגְּדֻלָּתָם.

וּמַה שֶּׁצָּרִיךְ הַמַּשְׂכִּיל לְדָעְתּוֹ כִּי הַמַּתָּן בְּמָקוֹם הָרָאוּי לוֹ מַטְמוֹן צָפוּן אֵינֶנּוּ אוֹבֵד עִם אָרִיכוּת הַזְּמַן אַךְ הוּא עוֹמֵד כָּל הַיָּמִים. וְזוֹ הִיא כַּוָּנַת שְׁלֹמֹה ע"ה בְּאָמְרוֹ (קֹהֶלֶת י"א א) שַׁלַּח לַחְמְךָ עַל פְּנֵי הַמָּיִם כִּי בְּרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ. וּפְשַׁט הַפָּסוּק מְצַוֶּה עַל הַנְּדִיבוּת שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מִתְנַדֵּב וְעוֹשֶׂה חֶסֶד, כִּי מִי שֶׁיִּזְרַע הַחֶסֶד יִקְצֹר תְּבוּאָתוֹ. וּמִי שֶׁנּוֹהֵג הַמִּדָּה הַזֹּאת הַחֲשׁוּבָה לֹא יֶחְסַר כֹּל לְעוֹלָם אַךְ הוֹלֵךְ וּמוֹסִיף כִּכְלֵי כְּפָלַיִם בְּפָנִים רַבִּים, וכמ"ש (מִשְׁלֵי כ"ח כ"ז) נוֹתֵן לָרָשׁ אֵין מַחְסוֹר. וְאָמַר דָּוִד עָ"ה בְּאַנְשֵׁי הַנְּדִיבוּת וְהַחֶסֶד (תְּהִלִּים קי"ב ט) פִּזַּר נָתַן לָאֶבְיוֹנִים צִדְקָתוֹ עוֹמֶדֶת לָעַד. וּמַה תֹּאמַר עַל מִדָּה הַחֲשׁוּבָה הַזֹּאת שֶׁהִיא הַלְוָאָה אֵצֶל הַבּוֹרֵא, שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלֵי י"ט ט"ז) מַלְוֵה יְיָ חוֹנֵן דָּל. וְאָמְרוּ עָשֹׂה חֶסֶד בְּמִי שֶׁרָאוּי לוֹ

וּבְמִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לוֹ. בְּמִי שֶׁרָאוּי לוֹ יִהְיֶה בִּמְקוֹמוֹ וְאִם בְּמִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לוֹ תִּהְיֶה אַתָּה רָאוּי לַעֲשׂוֹתוֹ. וְאָמְרוּ בַּנְּדִיבוּת: מִן הַמִּדּוֹת הַחֲשׁוּבוֹת לָתֵת לַשּׁוֹאֵל.

וּבְסֵפֶר הַקּוֹטֶ, דַּע כִּי הַזְּרִיזוּת לְהִתְיַשֵּׁב בְּכָל הָעִנְיָנִים וְהַטּוֹב שֶׁבָּהֶם שֶׁתְּעַיֵּן בּוֹ בְּעֵת שֶׁתִּתֵּן וְתִמְנַע וְעֵת שֶׁתַּעֲשֶׂה וְתֹאמַר כִּי הַמַּתָּנָה אַחַר הַמְנִיעָה טוֹב מִן הַמְנִיעָה אַחַר הַמַּתָּנָה וְהַנְּדָבָה וְטוֹב שֶׁתִּתְאַחֵר לַעֲשׂוֹת וּכְשֶׁתָּחֵל תַּעֲשֶׂה מִיָּד מִשֶּׁתִּתְקַדֵּם לַעֲשׂוֹת וּתְאַחֵר לְהַשְׁלִים. וְתֵדַע כִּי יוֹתֵר אַתָּה קָרוֹב לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁלֹּא תֹּאמַר מִשֶּׁאַתָּה יָרֵא שֶׁלֹּא תּוּכַל לַעֲשׂוֹתוֹ וְיָפֶה דְּבָרְךָ בֶּאֱמֶת וּמַעֲשֶׂיךָ בְּצֶדֶק.

פרק ב

מִדַּת הַקַּמְצָנוּת

הַשַּׁעַר הַב' מִן הַחֵלֶק הַה' נְדַבֵּר בּוֹ עַל מִדַּת הַקַּמְצָנוּת. דַּע כִּי הַמִּדָּה הַזֹּאת מִדָּה מְגֻנָּה לְמְאֹד אֵין בְּרוֹב הַמִּדּוֹת מְגֻנָּה מִמֶּנָּה, מִפְּנֵי שֶׁהַמַּפְקִיר אֶת מָמוֹנוֹ אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מְגֻנֶּה יִהְיֶה נֶהֱנֶה מֵהַנְּאוֹתָיו וְשֶׁבַח בְּנֵי אָדָם. וְזֶה אֵינוֹ עוֹלֶה לוֹ כִּי אִם הַגְנוּת וְהַשֵּׁם הָרָע וְאֵינֶנּוּ מַגִּיעַ אֶל שׁוּם הֲנָאָה. וְאֵין הַקַּמְצָנוּת מִמִּדּוֹת הַחֲשִׁיבוּת. וְרָאוּי לְמִי שֶׁהוּא מִן הַחֲשׁוּבִים שֶׁיִּתְרַחֵק מִן הַמִּדָּה הַזֹּאת וְלֹא יִתְנַהֵג בָּהּ בְּשׁוּם עִנְיָן. וְעַל דַּעַת כָּל הַחֲכָמִים כִּי אֵין חֲשִׁיבוּת עִם הַכְּילוּת וְלֹא אֱמוּנָה עִם הַבָּצַע וּמִי שֶׁהוּא מִן הַמִּדָּה הַזֹּאת כְּבָר נוֹאַשׁ מִשֶּׁם טוֹב וּמִזֶּכֶר טוֹב. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יְשַׁעְיָה ל"ב ה) לֹא יִקָּרֵא עוֹד לְנָבָל נָדִיב וּלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוֹעַ. וְזֶה דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁאָמַר נָבָל (ש"א כ. י"א) וְלָקַחְתִּי אֶת לַחְמִי וְאֶת מֵימַי. וּכְבָר יָדַעְתָּ מָה הָיְתָה אַחֲרִיתוֹ. **וְאֵין** בַּמִּדָּה הַזֹּאת שׁוּם טוֹבָה אֶלָּא שֶׁיִּשְׁמוֹר הָאָדָם אֶת אֲשֶׁר לוֹ אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה וְלֹא יַפְקִירֶנּוּ וְיִתְנַהֵג בּוֹ הַמִּדָּה הַבֵּינוֹנִית וְלֹא יִהְיֶה בָּא בְּרֹב שְׁמִירָתוֹ לִידֵי הַבָּצַע כִּי אֵינֶנּוּ מִמִּדּוֹת הַחֲשׁוּבִים. וְאָמַר הֶחָכָם בְּמִדַּת הַכְּילוּת (מִשְׁלֵי י"א כ"ו) מֹנֵעַ בָּר יְקֻבָּהוּ לְאוֹם, וּבְהֶפֶךְ זֶה — וּבָרָכָה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר. פֹּשֵׁט הַמַּאֲמָר הַזֶּה בַּצַּדָּקָה, וְהָעִנְיָן הַנִּסְתָּר שֶׁבּוֹ בַּחָכְמָה וְאֵין רָאוּי לְמַשְׂכִּיל שֶׁיִּהְיֶה כִּילַי בְּחָכְמָתוֹ כִּי אֵין הַחָכְמָה חֲסֵרָה בַּעֲבוּר לְמוּדָהּ כְּמוֹ שֶׁהָאֵשׁ אֵינָהּ נִכְבֵּית בַּעֲבוּר שֶׁמַּדְלִיקִין מִמֶּנָּהּ נֵר. וּמִן הַמּוּסָר הַטּוֹב בְּתַקָּנַת הַמִּדָּה הַזֹּאת שֶׁיַּרְגִּיל הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ לְהִתְנַדֵּב עַל הַקְּרוֹבִים, עַד שֶׁיִּדְלֶג לְאַט אֶל הָרְחוֹקִים עַד שֶׁיַּרְגִּיל בְּמִדַּת הַנְּדִיבוּת וְהַחֶסֶד.

פרק ג

מִדַּת הַגְּבוּרָה

הַשַּׁעַר הַג' מִן הַחֵלֶק הַה' נְדַבֵּר בּוֹ עַל מִדַּת הַגְּבוּרָה. מִי שֶׁגּוֹבֵר עַל מִזְגּוֹ מִבְּנֵי אָדָם — טֶבַע הַדָּם, וְיֵשׁ לוֹ לֵב גָּדוֹל וְגִידָיו מְלֵאִים וּזְרוֹעוֹתָיו אֲרֻכּוֹת בְּרֹב הָעִנְיָנִים תִּמְצָאֵהוּ בַּעַל

גְּבוּרָה, כָּל שֶׁכֵּן אִם יִהְיֶה רָגִיל בְּמִלְחָמוֹת. וְהַמִּדָּה הַזֹּאת מְשֻׁבַּחַת כְּשֶׁהִיא נִרְאֵית בִּמְקוֹמָהּ וּבְעִתָּהּ וּכְפִי מַה שֶּׁהוּא מְשֻׁעָר הַצָּלָתוֹ מִמַּה שֶּׁיִּכָּנֵס בּוֹ. וְאִם הוּא יוֹצֵא מִן הַדֶּרֶךְ הַשָּׁוָה הַנְּכוֹנָה עַד שֶׁיַּשְׁלִיךְ עַצְמוֹ בִּמְקוֹם הַסַּכָּנָה הַגְּמוּרָה וְהַמִּיתָה — הַמִּדָּה הַזֹּאת מִדַּת שִׁגָּעוֹן וְהִיא מִדָּה מְגֻנָּה.

וּבְאֵלֶּה שְׁתֵּי הַמִּדּוֹת אָמַר הֶחָכָם (מִשְׁלֵי כ"ח י"ד) אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד, וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל בָּרָעָה. אַךְ הָאֲנָשִׁים הַגְּדוֹלִים הַנִּזְכָּרִים בַּמִּדָּה הַזֹּאת הָיוּ לָהֶם אוֹתוֹת עֶלְיוֹנוֹת וְהֶרְאוּ בָּהֶם הַכֹּחַ הַהוּא כִּיהוֹשֻׁעַ וְשִׁמְשׁוֹן וְגִדְעוֹן וְשָׁאוּל וְדָוִד וִיהוֹנָתָן וְאַבְנֵר וְיוֹאָב ע"ה וְהַדּוֹמֶה לָהֶם מֵאֲשֶׁר כְּמוֹתָם אֲשֶׁר נִרְאֲתָה בָּהֶם הַגְּבוּרָה וְהָיוּ מְשֻׁבָּחִים בַּעֲבוּרָהּ. וּבְהֵפֶךְ זֶה מִי שֶׁנִּרְאֲתָה בּוֹ הַמִּדָּה וְהֶעְצָלָה וְלֹא נִשְׁתַּבְּחוּ עָלֶיהָ כַּאֲשֶׁר אֲנִי עָתִיד לְזָכְרָם בַּשַּׁעַר הַסָּמוּךְ לָזֶה.

וְרָאוּי לְהִתְנַהֵג בַּמִּדָּה הַזֹּאת בַּעֲבוֹדַת הָאֱלֹקִים כַּאֲשֶׁר יַדְעָתָּ מִמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם כְּשֶׁפָּרַע מֵאַנְשֵׁי הָעֵגֶל בְּאָמְרוֹ (שְׁמוֹת ל"ב כ"ז) שִׂימוּ אִישׁ חַרְבּוֹ עַל יֶרְכּוֹ. וְכַאֲשֶׁר יָדַעְתָּ מִפִּינְחָס בְּעִנְיַן קָנְאָתוֹ כמ"ש (בְּמִדְבַּר כ"ה ז) וַיַּרְא פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר וַיָּקָם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח רֹמַח. וּבְכָל עֵת הָיְתָה הַמִּדָּה הַזֹּאת רְצוֹנִי לוֹמַר מִדַּת הַגְּבוּרָה נִכֶּרֶת בְּנַפְשׁוֹת הָאֲנָשִׁים הַגְּדוֹלִים הָאֲלוּפִים הַגִּבּוֹרִים. וּמִמַּה שֶּׁאָמַר א' מִן הַפִּילוֹסוֹפִים: בְּחַר בְּמָוֶת יוֹסִיפוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים. וְהָיוּ בְּנֵי הֶעָרֵב קוֹרְאִים לְגִבּוֹר מְשֻׁגָּע.

וְצָרִיךְ הַמַּשְׂכִּיל שֶׁיִּתְנַהֵג בַּמִּדָּה הַזֹּאת הַמִּתְנַהֶגֶת הַשָּׁוֶה כְּדֵי שֶׁלֹּא יִקָּרֵא מְשֻׁגָּע וְיִתְנַהֵג בָּהּ עַל הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה. וְאָמְרוּ אֵין הַגִּבּוֹר נוֹדָע אֶלָּא בְּעֵת הַקְּרָבוֹת. וְאָמַר הַפִּילוֹסוֹף: גֶּדֶר הַגְּבוּרָה הָאֹמֶץ וְהַיְשׁוּב כְּפִי מַה שֶּׁמַּחֲיֶבֶת הַחָכְמָה וְהָאֱמֶת וְתִסְבֹּל מַה שֶּׁתֶּאֱהַב וּמַה שֶּׁתִּשְׂנָא. וְאֵין הַגְּבוּרָה הָעִקָּשׁוּת בִּדְבָרֵי שֶׁקֶר וְהַתְמָדָה עַל הַשָּׁוְא וְסֵבֶל הַיְגִיעָה כִּי זֶה מִמִּדּוֹת הַחַיּוֹת הָרָעוֹת. אַךְ הַגְּבוּרָה שֶׁיִּסְבּוֹל הָאָדָם עַל הָאֱמֶת וְשֶׁיִּמְשׁוֹל בְּתַאֲוָתוֹ, עַד שֶׁיִּהְיֶה אָצְלוֹ הַמָּוֶת עַל הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יִמְצָאֶנּוּ אַחַר כֵּן טוֹב מִן הַחַיִּים עַל שֶׁכְּנֶגְדָּהּ מִן הָרָע, אֲשֶׁר גִּלָּה אוֹתוֹ לוֹ דִּין הַחָכְמָה [וּבְסֵפֶר] לְקוֹטִי בִּגְבוּרָה, אוֹמֵר כִּי הַגְּבוּרָה מִטְבַּע הַנֶּפֶשׁ הַחֲשׁוּבָה לְעֵמַת הַכֹּחַ בַּגּוּף.

פרק ד

מִדַּת הַמֹּרֶךְ

הַשַּׁעַר הַד' מִן הַחֵלֶק הה' נְדַבֵּר בּוֹ עַל מִדַּת הַמֹּרֶךְ. הַמִּדָּה הַזֹּאת יוֹתֵר מַה שֶּׁתִּמְצָא בַּנְּפָשׁוֹת הַפְּחוּתוֹת הַדַּלּוֹת הַנִּמְבָזוֹת, וְהִיא מִדָּה מְגֻנָּה. וְצָרִיךְ הַמַּשְׂכִּיל לְהִזָּהֵר מִמֶּנָּה וְאַל יַרְגִּיל בָּהּ. וְיִשְׁתַּדֵּל לְהַרְחִיקָהּ מִנַּפְשׁוֹ וְלַהֲסִירָהּ מֵעָלָיו מִפְּנֵי שֶׁאֵינָהּ מְבִיאָה שׁוּם תּוֹעֶלֶת. אֲבָל הִיא מְבִיאָה הַגְּנוּת וְהַשֵּׁם הָרָע וְגוֹרֶמֶת לִפְחִיתוּת וְלִגְרִיעוּת. וְהָאֲנָשִׁים הַחֲשׁוּבִים אַנְשֵׁי

הַלְּבָבוֹת הֵם מוֹאָסִים אוֹתָהּ וְגוֹעֲלִים בָּהּ, אַחַר שֶׁמִּשְׁתַּמְּשִׁים בְּכֹחַ הַכָּרָתָם וּתְבוּנָתָם בְּדִבְרֵי הַנְּהָגָתָהּ בַּמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר תִּהְיֶה בָּהֶם גּוֹרֶמֶת לְהַצָּלָה מִן הַסַּכָּנוֹת הַגְּדוֹלוֹת.

וּמִסְּעִיפֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת הָעֲצָלָה אֲשֶׁר הִזְכַּרְנוּ כְּבָר. וּכְבָר מַה שֶּׁנֶּאֱמַר בָּהּ מִן הַגְּנוּת וְהַחֶרְפָּה וּמַה שֶּׁאָמַר הֶחָכָם שְׁלֹמֹה עָ"ה (מִשְׁלֵי כ"ו ט"ו) טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלַּחַת נִלְאָה לַהֲשִׁיבָהּ אֶל פִּיו. וְזֶה תַּכְלִית הַחֶרְפָּה וְהַגְּנוּת. וְהַדָּבָר הַיָּדוּעַ מִן הֶעָצֵל וְרַךְ הַלֵּבָב שֶׁהוּא אוֹמֵר לֹא אֵלֵךְ מֵעִיר אֶל עִיר מִפְּנֵי פַּחַד הַלִּסְטִים וְהַחַיּוֹת כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שָׁם כ"ו י"ג) אָמַר עָצֵל שַׁחַל בַּדֶּרֶךְ אֲרִי בֵּין הָרְחוֹבוֹת. וְלֹא אֶתְעַסֵּק בַּשְּׁחוֹרָה שֶׁלֹּא אַפְסִיד וְלֹא אֶתְעַנֶּה שֶׁלֹּא אֶחֱלֶה וְלֹא אֶתֵּן בְּצָדָקָה שֶׁלֹּא אִוָּרֵשׁ. וְהַדּוֹמֶה לָזֶה מִן הַדְּבָרִים שֶׁהֵם מְבִיאִים לִידֵי הַבַּטָּלָה עַד שֶׁלֹּא יִתָּכֵן לוֹ שׁוּם מַעֲשֶׂה וְלֹא שׁוּם תַּאֲוָה. אַךְ הוּא שׁוֹקֵט וְיוֹשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ וְאֵינוֹ זָז מִמַּטָּתוֹ. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שָׁם כ"ו י"ד) הַדֶּלֶת תִּסּוֹב עַל צִירָהּ וְעָצֵל עַל מִטָּתוֹ. וְאֵין הָאָדָם הַמַּשְׂכִּיל צָרִיךְ לְהַגְבִּיר הַמִּדָּה הַזֹּאת וְלֹא לְהִתְנַהֵג בָּהּ, שֶׁלֹּא יִהְיֶה נוֹדָע בָּהּ.

וְיִהְיֶה כְּמִי שֶׁחוֹשֵׁב בְּלִבּוֹ שֶׁיֵּהָרֵג קֹדֶם שֶׁיִּמָּלְאוּ יָמָיו וְהַדּוֹמֶה לָזֶה אַךְ בְּעִנְיָן שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְהִנָּצֵל מִמֶּנּוּ אִם יָשִׁים בּוֹ אֶת נַפְשׁוֹ וְאֶת עַצְמוֹ הַדִּין הוּא שֶׁיֵּרָאֶה בּוֹ מִדַּת הַמּוֹרֵךְ וְהָעַצְלָה. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ עַל אָדָם אֶחָד שֶׁרָצָה הַמֶּלֶךְ לְשָׁלְחוֹ אֶל מְקוֹם סַכָּנָה וּמֵאֵן לָלֶכֶת. וְחָרְפוֹ הַמֶּלֶךְ. אָמַר לוֹ: טוֹב שֶׁתְּחָרְפֵנִי וַאֲנִי חַי מִשֶּׁתִּתְפַּלֵּל בַּעֲדִי וַאֲנִי מֵת. וַאֲנִי רוֹאֶה הַמִּדָּה הַזֹּאת מִתְנַהֲגִים בָּהּ אַנְשֵׁי הַתַּעֲנוּג וְהַמְּנוּחָה בָּעוֹלָם מִשְּׁאַר בְּנֵי אָדָם. וְלֹא יָבִינוּ כִּי הַמְּנוּחָה עַצְמָהּ לֹא תִּגָּמֵר לָהֶם אֶלָּא אַחַר הַטִּרַח הַגָּדוֹל וְתִקּוּן הָעֲסָקִים וְהָעִנְיָנִים שֶׁהֵם צְרִיכִים לָהֶם. וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שָׁם כ"ד כ"ז) הָכֵן בַּחוּץ מְלַאכְתֶּךָ וְעַתְּדָהּ בַּשָּׂדֶה לָךְ וְאַחַר וּבָנִיתָ בֵיתֶךָ. אַךְ הַמְּנוּחָה הַמִּתְבּוֹדֶדֶת כָּלֵל עִנְיָנָהּ הָעֲצָלָה וְהַמֹּרֶךְ.

וּכְבָר יָדַעְתָּ מַה שֶּׁיִּקְרֶה הָאָדָם הֶעָצֵל עַד שֶׁיִּהְיֶה חָסֵר מִכָּל תַּקָּנוֹתָיו וְתוֹעֲלוֹתָיו כַּאֲשֶׁר יִפְּגְּעֵהוּ הָרָשׁ. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שָׁם כ"ד ל'-ל"ד) מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת... וּבָא כִמְהַלֵּךְ רַישֶׁךָ. וְעוֹד כִּי הַמִּדָּה הַזֹּאת גּוֹרֶמֶת בַּגּוּף חֳלָיִים וּמַדְוִים גְּדוֹלִים רַבִּים כְּמוֹ הַכֹּבֶד וְהַנֶּפַח וְגִיד הַנָּשֶׁה וְחוֹלִי הַפּוֹדָגְרָא וְחוֹלִי הַפִּיל, וְהַדּוֹמֶה לָאֵלֶּה מִן הַחֳלָיִים הַמְּשֻׁנִּים אֲשֶׁר יִקְרוּ מִמְּעוּט הַכֹּחַ הַמְעַכֵּל. עַד שֶׁתִּהְיֶה לוֹ הַמִּדָּה הַזֹּאת בַּטֶּבַע שֶׁלֹּא יוּכַל לְהַעְתִּיקָהּ מִמֶּנּוּ וְיַחֲשׁוֹב שֶׁכְּנֶגְדָּהּ מָגֵנָּה, כ"ש אִם יְזַדְּמֵן לְעָצֵל מֻזָּג הַלַּחָה עִם יְמֵי הַזִּקְנָה כִּי הֵם יוֹסִיפוּ לוֹ כֹּבֶד וְעַצְלָה.

וְהָאֵל יַצִּילֵנוּ מִן הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת וְיַדְרִיכֵנוּ בַּדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה וְיִרְ"א. תַּם וְנִשְׁלַם שֶׁבַח לְאֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא. בְּעֶרֶב ר"ה שְׁנַת יוֹבִילוֹ שַׁ"י לְמוֹרָא. בְּיָמֵינוּ יִבָּנֶה בֵּית הַבְּחִירָה אָמֵן.

נִסָּח חֲתִימַת הַסֵּפֶר דְּפוּס רִאשׁוֹן הַנִּדְפָּס בְּיַחַד עִם סִ' חוֹבַת הַלְּבָבוֹת:

אָמַר יְצְחָק אֲבָרֶךְ אֶת ה' אֲשֶׁר יְעָצָנִי — חִזְּקָנִי וְאִמְּצָנִי לְהַתְחִיל וּלְהַשְׁלִים ב' הַחִבּוּרִים הַמְפֹאָרִים הָאֵלֶּה. בָּהֶם כָּל אֱנוֹשׁ יִמְצָא מַרְגּוֹעַ לְנַפְשׁוֹ בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשׁוֹ. לְתַאֲוָה יְבֻקַּשׁ רָצוֹן דִּבְרֵי חֵפֶץ נַפְשׁוֹ שׂוֹקֶקָה לְחָבְשָׁהּ וּלְחַזְקָהּ. לֹא נִפְלֵאת וְלֹא רְחוֹקָה. מְתוּקָה שְׁנַת הָעוֹבֵד אֶת ה' מֵאֲהֲבָה. וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא לִצְבוֹא צָבָא. בְּיוֹם טוֹבָה נָפִישׁ נְהוֹרֵיהּ טוּבָא. אַשְׁרֵי אִישׁ בְּמִצְוֹתָיו חָפֵץ יְמַלֵּא אֶת יָדוֹ לְבַלְתִּי יְדַח מִמֶּנּוּ וְשָׁם לִבּוֹ וְעֵינָיו בּוֹ כָּל הַיָּמִים. וְיִהְיוּ תּוֹאֲמִים לְאוּרִים וְתוּמִים. צֵידָה לְדַרְכּוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים. וַאֲנִי בְּתֻמִּי הָלַכְתִּי וְהִגַּהְתִּי כְּחֻזְקַת הַיָּד גַּם כִּי שְׁגִיאוֹת הַדְּפוּס מִי יָבִין וּמִי שָׁלַח יָדוֹ בָּהּ וְנִקָּה חָסֵר אוֹ יָתִיר אוֹ חַלִּיף. וְהַמַּשְׂכִּיל יְתַקֵּן מְעֻוָּת שֶׁיּוּכַל לְתִקּוֹן.

וּלְיוֹפִי וְהִדּוּר זֹאת הַמְּלָאכָה, זֹאת הַשִּׁירָה בְּפִי עֲרוּכָה:

אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יָאִיר בְּהִלּוֹ נֵר עֲלֵי רֹאשׁוֹ וְיִהְיֶה לוֹ לְמַרְפֵּא נָפֶשׁ.

אֶל הַנְּשָׁמָה יִהְיֶה תָּמִיד לְאוֹר עוֹלָם וּמַרְגּוֹעַ וַיִּמְצָא נָפֶשׁ.

אֵלֶּה שְׁנֵי אוּרִים לְהַנְחִיל אוֹהֲבֵי חוֹבַת לְבָבוֹת אִישׁ וּמִדּוֹת נָפֶשׁ.